

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การศึกษาภาษาผู้ไทยสู่การพัฒนาหลักสูตรเพื่อการสืบสาน และการอนุรักษ์ สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย : กรณีศึกษาบ้านนางัว ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งจากนักวิชาการในประเทศ และต่างประเทศ โดยได้เรียบเรียงและนำเสนอตามหัวข้อ ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของบ้านนางัว
 - 1.1 ประวัติความเป็นมา
 - 1.2 สภาพทั่วไป
 - 1.3 อาณาเขตติดต่อ
 - 1.4 จำนวนประชากรและเขตการปกครอง
 - 1.5 ข้อมูลอาชีพ
2. ชชาติพันธุ์ผู้ไทย
 - 2.1 ประวัติและความเป็นมา
 - 2.2 ที่อยู่อาศัยและลักษณะบ้านเรือน
 - 2.3 การแต่งกายและเครื่องนุ่งห่ม
 - 2.4 โครงสร้างทางสังคม
 - 2.5 อาชีพและการทำมาหากิน
 - 2.6 ศาสนาและความเชื่อ
 - 2.7 ประเพณีและวิถีชีวิต
3. ภาษาผู้ไทย
 - 3.1 ระบบเสียง
 - 3.2 ระบบคำ
 - 3.3 ระบบโครงสร้างประโยค
 - 3.4 ระบบความหมาย
 - 3.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาษาผู้ไทย

4. การวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์
 - 4.1 ความหมายของการวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์
 - 4.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์
 - 4.3 ลักษณะของผู้วิจัย
 - 4.4 ผู้บอกภาษาหรือผู้ให้ข้อมูล
 - 4.5 ชุมชนที่ทำการวิจัย
 - 4.6 การเตรียมตัวก่อนวิจัยภาคสนาม
 - 4.7 การเก็บรวบรวมข้อมูลทางภาษาศาสตร์
 - 4.8 การเก็บข้อมูลในระดับคำศัพท์
 - 4.9 การหาคำศัพท์ใหม่และการสอบถามความหมาย
 - 4.10 การเก็บข้อมูลระดับเสียง
 - 4.11 การบันทึกข้อมูล
5. นโยบายภาษาและการเรียนการสอนภาษา
 - 5.1 ภาวะวิกฤตและปัญหาภาษาในประเทศไทย
 - 5.2 ความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ในประเทศไทย
 - 5.3 การเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยาและสภาวะวิกฤตของภาษา
 - 5.4 นโยบายและยุทธศาสตร์ภาษาแห่งชาติ
6. การพัฒนาหลักสูตร
 - 6.1 ความหมายของหลักสูตร
 - 6.2 องค์ประกอบของหลักสูตร
 - 6.3 ความสำคัญของหลักสูตร
 - 6.4 การพัฒนาหลักสูตร
 - 6.5 ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร
7. แนวคิดพื้นฐานในการจัดการเรียนรู้
 - 7.1 แนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง
 - 7.2 ทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ

กลุ่มชาติพันธุ์

ข้อมูลทั่วไปของบ้านนางัว

1. ประวัติความเป็นมา

บ้านนางัวแต่ก่อนชาติพันธุ์ผู้ไทย หรือเผ่าผู้ไทยและชาติพันธุ์ญ้อหรือเผ่าญ้ออพยพมาจากเมืองไชยบุรี อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครพนมและเมืองสกลนคร เริ่มก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2413 เดิมเป็นหมู่ที่ 10 ของตำบลนาหว้า กิ่งอำเภอกำแพงแสน อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม โดยมีนายทองคำ วะซุม เป็นกำนัน มีท้าวตาแสง เป็นผู้นำคนแรก ตำแหน่งขุนนางัวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2413-2472 จากนั้น นายสาย (ขุนนางัว) ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่คนที่ 2 และมีผู้ใหญ่บ้านทั้งหมด 5 คน ดังนี้

1. นายเสื่อ ไชยมาโย เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 1
2. นายอินทร์ นาโควงค์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 2
3. นายอ่อน อุสาพรหม เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 3
4. นายแก้ว อุสาพรหม เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 4
5. นายชาติ อุสาพรหม เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 5

เมื่อปี พ.ศ. 2509 นายทองคำ วะซุม กำนันตำบลนาหว้าเกษียณอายุ และได้แต่งตั้งให้นายโจม อุปพรหม เป็นกำนันตำบลนาหว้า และมีนายฮัง นาโควงค์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน จากจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น จึงได้ขอแยกตั้งตำบลใหม่เป็นตำบลนางัว หมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ตำบลนางัว อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม โดยมีกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ดังนี้

1. นายวันดี อุสาพรหม เป็นกำนันคนแรก
2. นายมนูศักดิ์ โกษาแสง เป็นกำนันคนที่ 2
3. นายบัว โกษาแสง เป็นกำนันคนที่ 3
4. นายจันทร์ ดีแสง เป็นกำนันคนที่ 4
5. นายสาคร บุณนธ์ เป็นกำนันคนที่ 5
6. นายทองคำ อุสาพรหม เป็นกำนันคนที่ 6
7. นายลำใหญ่ บุณนธ์ เป็นกำนันคนที่ 8 (องค์การบริหารส่วนตำบลนางัว, 2559, หน้า 7-10)

2. สภาพทั่วไป

มีเนื้อที่ทั้งหมด 59,735 ไร่ และจำนวนหลังคาเรือน 1,258 หลังคาเรือน
(โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีหนารถวิทยา, 2558, หน้า 1-5)

3. อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดกับตำบลท่าเรือ และตำบลนาหว้า อำเภอนาหว้า
จังหวัดนครพนม

ทิศใต้ ติดกับจังหวัดสกลนคร

ทิศตะวันออก ติดกับตำบลนาหว้า อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

ทิศตะวันตก ติดกับจังหวัดสกลนคร

(โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีหนารถวิทยา, 2558, หน้า 1)

4. จำนวนประชากรและเขตการปกครอง

จำนวนประชากรทั้งหมด จำนวน 5,056 คน แบ่งเขตการปกครองออกเป็น
13 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านนางัว หมู่ 2 บ้านนางัว หมู่ 3 บ้านอุณา หมู่ 4 บ้านนากระเทียม
หมู่ 5 บ้านนาคอย หมู่ 6 บ้านกุดน้ำใส หมู่ 7 บ้านสามัคคี หมู่ 8 บ้านนางัว หมู่ 9 บ้านโนนกง
หมู่ 10 บ้านนาคอย หมู่ 11 บ้านอุณา หมู่ 12 บ้านโนนสะอาด หมู่ 13 บ้านนาคอย
(องค์การบริหารส่วนตำบลนางัว, 2559, หน้า 10)

5. ข้อมูลอาชีพ

อาชีพหลักคืออาชีพทำนา อาชีพเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ อาชีพเสริม
มีกลุ่มทอผ้าในตำบลนางัว ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม และเป็นแหล่งเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง
(โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดศรีหนารถวิทยา, 2558, หน้า 6)

จากการศึกษาข้อมูลทั่วไปของบ้านนางัว พบว่าได้มีการอพยพของชาติพันธุ์
ผู้ไทย ซึ่งได้ใช้ภาษาผู้ไทยซึ่งเป็นภาษาชาติพันธุ์ เป็นภาษาแม่หรือภาษาที่ 1 ของประชากร
ส่วนใหญ่ในเขตพื้นที่นี้ โดยมีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของภาษาที่โดดเด่น ซึ่งในการวิจัย
ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาษาผู้ไทย จากประชากรที่เป็นชาติพันธุ์ผู้ไทยในเขตพื้นที่ตำบล
นางัวเท่านั้น เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์และสังเคราะห์การวิจัยภาษาผู้ไทย
ในครั้งนี้

ชาติพันธุ์ผู้ไทย

จากการศึกษาของนักมานุษยวิทยาและนักสังคมศาสตร์ ได้กล่าวถึงชาติพันธุ์ผู้ไทยในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. ประวัติและความเป็นมา

เกรียงไกร หัวบุญศาล (2554, หน้า 1-7) สำหรับถิ่นฐานดั้งเดิมของคนผู้ไทยนั้น มีการกล่าวกันว่าถิ่นฐานดั้งเดิมตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของมณฑลยูนนานในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนในปัจจุบัน ในเวลาต่อมาจึงได้อพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าแคว้นสิบสองจุไท แต่ส่วนใหญ่แล้วมีการอ้างอิงถึงถิ่นกำเนิดของคนเผ่าผู้ไทยอยู่ในแคว้นสิบสองจุไท ซึ่งมีศูนย์กลางตั้งอยู่ในเมืองแกน หรือเมืองแกง เพราะว่า มีหลักฐานและมีสิ่งที่ยืนยันได้มากกว่า เนื่องจากยังคงมีคนผู้ไทยหรือไทดำอาศัยอยู่ในดินแดนนี้อยู่ในปัจจุบัน ส่วนที่กล่าวว่าคนภูไทเคยอาศัยอยู่ในมณฑลยูนนานมาก่อนนั้น คงต้องหากหลักฐานหรือสืบค้นกันต่อไป แต่เมื่อพิจารณาจากที่ตั้งแล้วก็อาจจะมีเค้าโครงของความเป็นไปได้ เพราะความเป็นมาของคนผู้ไทยก็มีประวัติศาสตร์ร่วมกับคนหลายเผ่าพันธุ์ แคว้นสิบสองจุไทซึ่งดินแดนที่เป็นที่อยู่เดิมของคนเผ่าผู้ไทยนี้ นอกจากจะเรียกว่าแคว้นสิบสองจุไท แล้วยังมีชื่อเรียกอีกหลายชื่อ ได้แก่ แคว้นสิบสองเจ้าไทย หรือแคว้นสิบสองผู้ไทย โดยมีเมืองแกนหรือเมืองแกงเป็นเมืองใหญ่หรือเป็นเมืองศูนย์กลาง ตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นตะเข็บรอยต่อกับอาณาจักรจีน เวียดนามและลาว และยังใกล้ชิดกับอาณาจักรล้านนาและพม่า แคว้นสิบสองจุไทเป็นแคว้นที่มีอาณาเขตกว้างขวาง โดยทางด้านทิศเหนือติดกับส่วนหน้าของอาณาจักรจีน ทางด้านทิศตะวันตกติดกับแคว้นตั้งเกี้ยวของเวียดนาม ทางด้านทิศตะวันตกติดกับแคว้นสิบสองปันนาซึ่งขึ้นกับพม่า ในขณะนั้น ปัจจุบันสิบสองปันนา เป็นเขตปกครองตนเอง ที่อยู่ทางตอนใต้ในมณฑลยูนนานของประเทศจีน ส่วนทางด้านทิศใต้ติดต่อกับอาณาจักรศรีสัตนาคนหุตหรืออาณาจักรล้านช้าง เนื่องจากแคว้นสิบสองจุไทมีอาณาเขตติดต่อกับหลายอาณาจักร จึงทำให้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรต่างๆ เป็นช่วงๆ อาณาจักรใดมีอิทธิพลมากกว่า แคว้นสิบสองจุไทก็จะตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรนั้น แต่อาณาจักรที่มีอิทธิพลต่อแคว้นสิบสองจุไทมากที่สุด คือ อาณาจักรล้านช้าง โดยมีเวียดนาม และจีนมีอิทธิพลเป็นอันดับรองลงมา แคว้นสิบสองจุไทจึงต้องส่งเครื่องราชบรรณาการถวาย 3 ชาตินี้ ทำให้แคว้นสิบสองจุไทมีชื่อเรียกว่า “เมืองสามฝ่ายฟ้า” หรือ “เมืองสามล้วยฟ้า” เพราะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการให้ต่อบาณาจักรต่างๆ หากจะกล่าวถึงกำเนิดหรือความเป็นมา

ของคนเผ่าภูไทแล้ว คงต้องยกเอาความเชื่อทางด้านตำนานหรือพงศาวดารของเมืองแกลง หรือเมืองแกลงที่กล่าวถึงการกำเนิดของมนุษย์มาประกอบด้วย เพราะคนเผ่าภูไทเชื่อว่า บรรพบุรุษของตนนั้นเกิดที่เมืองแกลง ซึ่งตำนานหรือพงศาวดารเมืองแกลงนี้คาบเกี่ยวกับ ตำนานการเกิดของคนจีนด้วย

สมใจ ดำรงสกุล (2542, หน้า 5-6) และบุญยง เกศเทศ (2554, หน้า 45) ได้ศึกษาประวัติและความเป็นมาของชาติพันธุ์ผู้ไทยในประเทศไทย โดยมีรายละเอียด ดังนี้ กลุ่มชาติพันธุ์ “ผู้ไทย” นี้มีชื่อใช้เรียกและเขียนต่างกันออกไปเป็นผู้ไท(ย) ภูไท(ย) ลาวเก่า ลาวไซ่ง และ (ลาว) พวน Lebar, Frank M. (1964, p. 228) กล่าวว่า ผู้ไทยเดิมอยู่ใน แขวงหัวพันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของลาว กับสิบสองจุไทในภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ของเวียดนาม ต่อมาจึงอพยพมาอยู่ภาคเหนือของลาว และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของไทย ในขณะที่ลาวไซ่ง (ผู้ไทดำ) คงรักษาประเพณีเดิมเกี่ยวกับการถือผีได้อย่างมั่นคง ในประเพณีเสนเรือน ที่มีการฆ่าหมูและสัตว์เลี้ยงอื่นๆ เช่น ผี ซึ่งมีลักษณะตรงข้ามกับการ เลี้ยงพระ และประเพณีนี้ในลาวพวนได้หายไป โดยผนวกเข้าไปกับประเพณีเลี้ยงพระแทน คือเมื่อเสร็จพิธีแล้วก็กรวดน้ำไปให้บรรดาผีทั้งหลาย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534, หน้า 25) ทั้งนี้ ทั้งผู้ไทยและลาวพวน ต่างได้รับวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่นที่แวดล้อมอยู่ รวมทั้ง พุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิตประจำวันมากขึ้น แม้ว่าผู้ไทยรับอิทธิพล ทางวัฒนธรรมจากภาคอีสานและศาสนาพุทธก็ตาม แต่ก็มีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม คือ มีวัฒนธรรมของตนในด้านภาษา การแต่งกาย การแต่งงาน การเหย้า

ตามพงศาวดารเมืองแกลง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534, หน้า 22-23) และสุเทพ ไชยขันธุ์ (2557, หน้า 170-171) ได้กล่าวถึงต้นกำเนิดของมนุษย์ต่างๆ ว่ามาจาก น้ำเต่าปุงเดียวกัน คือ ข่าแจะ ผู้ไทดำ ลาวพุงขาว ฮ่อ และแกว ถิ่นกำเนิดของชนเหล่านี้ ในสมัยแรกเริ่มอยู่ที่บริเวณน่าน้อยอ้อยหนู ต่อมา มีการสร้างเมืองแกลง ปัจจุบันอยู่ที่ เมืองเดียนเบียนฟูในประเทศเวียดนาม และเคลื่อนย้ายลงมาทางใต้เพื่อสร้างบ้านแปงเมือง ในเขตประเทศลาวในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงทางฝั่งตะวันออก “ไทดำ” เป็นชนกลุ่มหนึ่งได้ สร้างบ้านเมืองในพื้นที่ ซึ่งเรียกว่าแคว้นสิบสองจุไทหรือสิบสองเจ้าไท บริเวณเขตรอยต่อ ระหว่างประเทศจีน เวียดนาม และเขตหัวพันของลาว ประกอบด้วย เมือง 12 เมือง มีเมืองใหญ่ 2 เมือง ที่เป็นศูนย์กลางในการปกครอง คือ เมืองแกลง เมืองม่วย เมืองลา เมืองโม่ เมืองหวัด (เมืองวาด) และเมืองซาง ส่วนอีกเมืองหนึ่ง คือ เมืองไล มีเมืองบริวาร 3 เมือง ดังนี้ เมืองเจียน เมืองมุน และเมืองบาง ต่อมากลุ่มเมืองสิบสองจุไทนี้มีการแบ่งแยก

ทางวัฒนธรรม เป็น 2 กลุ่ม คือ เมืองแดงเป็นกลุ่มใหญ่ เรียกว่า “ผู้ไทดำ” และกลุ่มเมืองไล เรียกว่า “ผู้ไทขาว” ซึ่งสังเกตได้จากเครื่องแต่งกายและภาษาพูด ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ตอนปลาย แคว้นสิบสองจุไทได้กลายเป็นเมืองสายฝายฟ้าบ้าง เมืองสองฝายฟ้าบ้าง เพราะอยู่ท่ามกลางศูนย์อำนาจของลาว เวียดนาม และไทยสยาม จึงต้องส่งเครื่องบรรณาการไปผูกไมตรี เพื่อป้องกันการรุกรานและรับความคุ้มครอง และในศึกสงครามต่างๆ ได้มีผลกระทบต่อกลุ่มชนต่างๆ ทำให้ชนบางกลุ่มได้อพยพไปอยู่ที่ใหม่ ผู้ไทดำบางส่วนได้อพยพอยู่ที่เมืองวัง และบริเวณใกล้เคียง ซึ่งอยู่ทางตอนกลางของประเทศลาว

สุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ (2542, หน้า 191–207)

ได้กล่าวถึงการอพยพของชาวผู้ไทยไว้ว่า ชาวผู้ไทยถูกไทยกวาดต้อนมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย 3 ระลอกใหญ่ คือ ระลอกที่ 1 สมัยกรุงธนบุรี พ.ศ. 2322 ถูกกวาดต้อนมาตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดเพชรบุรี ระลอกที่ 2 สมัยรัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2335–2338 กวาดต้อนมาตั้งถิ่นฐานที่จังหวัดเพชรบุรีเช่นกัน ทั้งสองระลอกแรกเป็นผู้ไทดำ (ลาวโซ่ง) ระลอกที่ 3 สมัยรัชกาลที่ 3 ภายหลังปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์แล้ว เป็นการกวาดต้อนชาวผู้ไท (ผู้ไทดำ) และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ (กะเลิง ไช่ ฉ้อ ซ่า) ในบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงครั้งใหญ่ที่สุด โดยเฉพาะชาวผู้ไทถูกกวาดต้อนมา 8 กลุ่ม ส่วนใหญ่ถูกกวาดต้อนมาในช่วง พ.ศ. 2384–2387 โดย 5 กลุ่ม กวาดต้อนมาจากเมืองวัง กลุ่มที่ 1 มาตั้งเมืองที่ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอสหสันต์ และอำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มที่ 2 มาตั้งเมืองภูจินารายณ์ และเมืองภูแล่นช้าง ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอภูจินารายณ์ และอำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ กลุ่มที่ 3 มาตั้งเมืองพรรณานิคม ขึ้นกับเมืองสกลนคร กลุ่มที่ 4 มาจากเมืองวังและเมืองคำอ้อ มาตั้งเมืองหนองสูง (ปัจจุบันอยู่ในอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร) กลุ่มที่ 5 มาตั้งเมืองเรณูนคร กลุ่มที่ 6 และ 7 อพยพมาจากเมืองเซโปน มาตั้งเมืองเสนางคนิคม และเมืองคำเขื่อนแก้ว จังหวัดอำนาจเจริญ ตามลำดับและกลุ่มที่ 8 อพยพมาจากเมืองกะปองมา ตั้งเมืองวาริชภูมิ ปัจจุบัน คือ อำเภอวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร (สุวิทย์ วีระศาสตร์ และณรงค์ อุปัญญา, 2538, หน้า 155–156) ในปัจจุบันชาวผู้ไทยได้ขยายพื้นที่ทำกินไปยังจังหวัดปราจีนบุรีและสระแก้วอีกด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งผู้ไทดำและผู้ไทขาวในแคว้นสิบสองจุไทถูกพวกฮ่อเข้ามารุกรานและยึดครองเป็นเวลานาน ทั้งญวนลาวและไทย ต่างส่งกองทัพไปปราบฮ่อ ในปี พ.ศ. 2430 และได้นำผู้ไทดำ (ลาวโซ่ง) มายังประเทศไทยเป็นรุ่นสุดท้ายที่เพชรบุรี ครั้งหนึ่งแคว้นสิบสองจุไทเคยเป็นเมืองขึ้นของไทย

ระยะหนึ่งก่อนไปตกอยู่ในการปกครองของฝรั่งเศสและเวียดนามในภายหลัง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2534, หน้า 23-24)

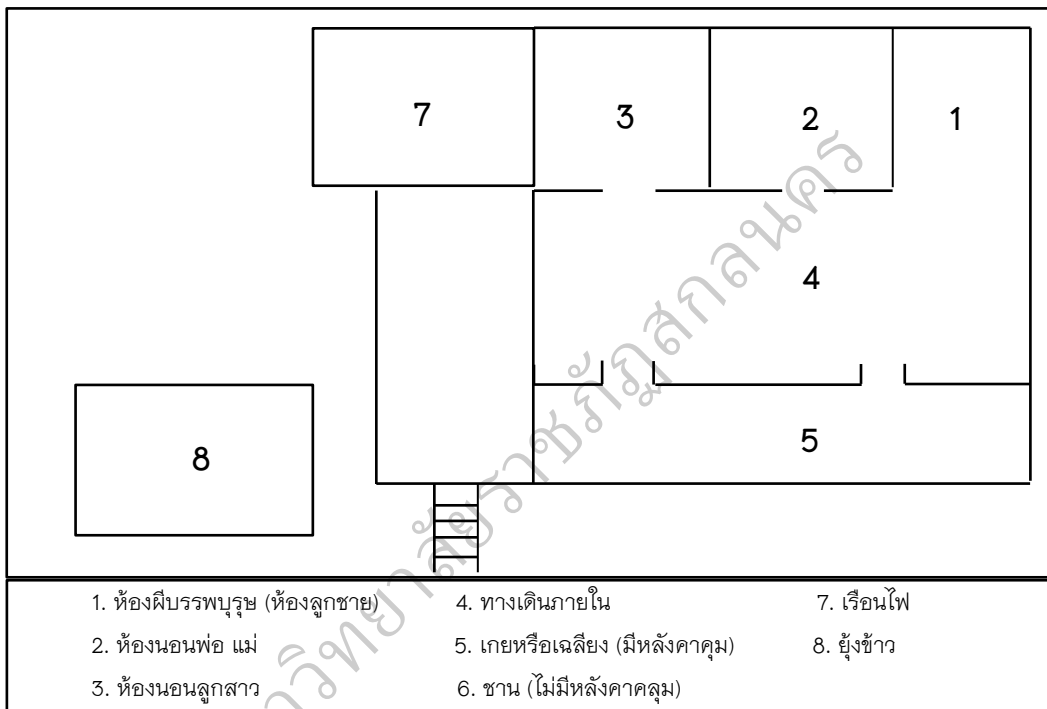
กล่าวโดยสรุปได้ว่า ชาวผู้ไทยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมาอยู่ในแขวงหัวพันในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของลาว กับสิบสองจุไท ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเวียดนาม ต่อมาจึงอพยพมาอยู่ภาคเหนือของลาว และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยมีการอพยพหลายระลอกและกระจายเป็นหลายกลุ่ม จากนั้นได้ตั้งถิ่นฐานตามภูมิภาคต่างๆ ของไทย ลาว เวียดนาม

2. ที่อยู่อาศัยและลักษณะบ้านเรือน

สมใจ ดำรงสกุล (2542, หน้า 7-8) ได้กล่าวถึงที่อยู่อาศัยและลักษณะบ้านเรือนไว้ ดังนี้ หมู่บ้านผู้ไทยแต่เดิมนั้นมีบ้านเรือนกระจายอยู่ห่างๆ กัน ต่อมามีการขยายครัวเรือนมากขึ้น จึงเกิดบ้านเรือนหนาแน่นขึ้น และไม่นิยมกันรั้ว มีการตัดถนนเข้าออกภายในหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ สัตว์ส่วน มีการตั้งคุ่มต่างๆ ประกอบด้วย หลายครอบครัวอยู่ในเขตเดียวกัน เช่น บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดกัว อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ แบ่งการปกครองออกเป็น 9 คุ่ม เช่น คุ่มนาล้อม คุ่มศรีภูษันธ์ คุ่มราษฎร์บำรุง คุ่มประสานมิตร คุ่มสุขสันต์ คุ่มศิริชัย ฯลฯ โดยแต่ละคุ่มมีประธานคุ่มทำหน้าที่ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้าน ภายในหมู่บ้านมีวัดหรือสำนักสงฆ์อยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน มีลานบ้าน ส่วนหอมเหล็ก หอปู้ตา หรือศาลปู้ตา เป็นที่สังคีตของผีประจำหมู่บ้าน หรือผีบรรพบุรุษที่สำคัญๆ อยู่ห่างบ้านเรือนไปทางทิศตะวันตก ติดชายป่าหรือเขา

ไพโรจน์ เพชรสังหาร (2531, หน้า 49-53) ได้กล่าวถึงการตั้งบ้านเรือนและการสร้างบ้านของชาวผู้ไทยไว้ว่า เรือนผู้ไทย เป็นเรือนเสากลางมพื้นบ้าน มีหลายรูปแบบต่างกัน ดังนี้ เรือนแฝดทรงไทย ซึ่งเป็นบ้านของผู้มีฐานะดี เรือนเกยประเภทมีเรือนโง่ เรือนเกยธรรมดาชนิดมีเรือนไฟ หรือเรือนเกยประเภทไม่มีเรือนโง่ เรือนเกยธรรมดาชนิดไม่มีเรือนไฟ ใช้เกยหรือระเบียงด้านทิศตะวันตก 1 ห้อง เป็นที่ประกอบอาหารและเรือนชั่วคราว ส่วนใหญ่เป็นเรือนสำหรับผู้ออกเรือนใหม่ หรือคู่แต่งงานใหม่แต่ก่อนฝ่ายชายต้องอยู่ช่วยงานบ้านฝ่ายหญิง 3 ปี จึงจะปลูกเรือนในบริเวณบ้านพ่อแม่ฝ่ายหญิง ชาวผู้ไทยกล่าวว่า “ปลูกเฮือนไม้เมาะ เตาจะไม่ลืม” เรียกว่า “ตูปต่อเล่า” ลักษณะเฉพาะของเรือนผู้ไทย เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวใต้ถุนสูงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว ฟังเรือนมีลักษณะเรียบง่าย มีตัวเรือนใหญ่ ประกอบไปด้วย ห้องนอนพ่อแม่ ห้องนอนลูกสาว และห้องผีบรรพบุรุษ เป็นห้องนอนของลูกชายหรือที่รับรองญาติผู้ใหญ่ที่มาพักแรม มีประตู

หน้าเรือนเข้าออก 2 ประตู มีหน้าต่างแห่งเดียวเล็กๆ พอลอดศีรษะเข้าออกได้ เกยหรือเฉลียง
 ชาน เรือนไฟ เรือนส่วนใหญ่มิขนาดไม้กว้างและเปิดโล่ง พื้นที่ใช้ได้อย่างอเนกประสงค์
 ใช้ไม้เนื้อแข็ง (ไม้ตะเคียน ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้แดง ฯลฯ) เป็นตัวโครงสร้างของเรือน หลังคาที่
 เรียกว่า “ทรงมนิลา” หลังคาสามเหลี่ยมยอดแปลมตั้งสูง ชาวบ้านเรียก “ทรงมนิลา”
 และมุงด้วยจาก แฝก กระเบื้องดินเผา หรือไม้ การวางตัวเรือนอยู่ในแนวทิศตะวันออก
 และตะวันตกเพื่อรับลม ดังแสดงในภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 ผังบ้านเรือนของชาวผู้ไทย

ฝักรบ้านของชาวผู้ไทยมีทั้งฝักรไม้กระดาน ฝักรไม้ไผ่สานลายคูป ลายสอง
 หรือฝักรไม้เกะ ส่วนเรือนไฟนิยมใช้ฝักรไม้ไผ่เฮี้ยะ มาสานขัดแตะ หรือใช้ใบตองกุง ใบพลวง
 ใบตองชาดมาสาน เรียกว่า ฝักรแบบตอง วัสดุแต่ละชนิดที่ใช้กันแล้วแต่ฐานะของเจ้าของเรือน
 และมีบันไดโปร่ง จำนวนชั้นบันไดเป็นเลขคี่ ซึ่งไม่มีราวบันไดสามารถยกเคลื่อนย้ายได้
 บริเวณใต้ถุนเรือนมีการแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วนในการใช้สอย วางที่ทอผ้า และแคร่ทำงาน
 ในการทอผ้า ดอกสัตรี วัว ควาย เป็นที่เก็บเครื่องมือในการประกอบอาชีพ จำพวกเครื่องไถ
 เครื่องมือดักสัตว์หรือจับสัตว์ต่างๆ ทั้งสัตว์บกและสัตว์น้ำ รวมทั้งเครื่องใช้จักสานต่างๆ
 โดยห้อยตามมุมเสาของใต้ถุนบ้าน เป็นต้น ส่วนห้องน้ำห้องส้วม มีการสร้างไว้นอกเรือน

ในบริเวณลานบ้าน นอกจากนี้มีเสาข้าวหรือยุงข้าวห่างจากตัวเรือนไม่มากนัก ชาวผู้ไทย นิยมปลูกพืชสวนครัว เช่น พักทอง พริก มะเขือเปราะ ใบพลู ต้นไม้ใหญ่จำพวกขนุน มะม่วง เป็นต้น และไม้ดอกไว้รอบบริเวณบ้าน

สรุปได้ว่าที่อยู่อาศัยและลักษณะบ้านเรือนของชาติพันธุ์ผู้ไทย มีเอกลักษณ์เฉพาะของชาติพันธุ์ ที่เคยตั้งภูมิลำเนาอยู่บริเวณภูเขาจากที่เคยอพยพมา วัสดุในการก่อสร้าง ใช้วัสดุจากธรรมชาติที่มีบริเวณนั้นในการสร้างบ้านเรือน ลักษณะ สถาปัตยกรรมในการก่อสร้างจะเป็นไปตามความเชื่อ ประเพณี การดำเนินชีวิต อาชีพและ บริบทของธรรมชาติ

3. การแต่งกายและเครื่องนุ่งห่ม

ชลิต ชัยครรชิต (2536, หน้า 4) ได้กล่าวถึงการแต่งกายและเครื่องนุ่งห่ม ของชาวผู้ไทยไว้ว่า ทุกวันนี้แม่หญิงผู้ไทยยังสืบทอดมรดกการทอผ้าไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน และงานพิธีต่างๆ ได้ดี และทุกหลังคาเรือนส่วนใหญ่จะพบผ้าห่ม หมอนขิดอยู่ในตู้ จำนวนมาก สำหรับผู้มาเยี่ยมเยือนและพักผ่อน ในงานประเพณีงานบุญต่างๆ ชาวผู้ไทย ทั้งหญิงชายต่างพร้อมใจกันใส่เสื้อผ้าประจำกลุ่มตน ดังนี้ ผู้หญิงใส่เสื้อสีดำ คอกกลม แขนยาว ผ่าอกติดกระดุมแถวยาวประมาณ 30-40 เม็ด ในสมัยก่อนใช้สตางค์ห้าหรือ สตางค์สิบลอยซ้อนกับลูกกระดุม ปัจจุบันหายาก จึงใช้แต่กระดุมอย่างเดียว เสื้อนี้ทำจาก ผ้าฝ้ายย้อมสีดำจากต้นคราม ขลิบด้วยสีแดง ส่วนผ้าซิ่นเป็นผ้ามัดหมี่ต่อตีน และมีผ้าเป็ยง หรือแพรว้าใช้พาดบ่า มีเครื่องประดับเป็นเครื่องเงิน ทั้งเข็มขัด กำไล สร้อย ต่างหู (จอนหู) ส่วนทรงผม ผู้หญิงไว้ผมยาวเกล้ามวยไว้ด้านหลัง และใช้ผ้าแพรว้ารัดรวบมวยผม เรียกว่าผ้าแพรมน มีชายผ้าขิดตกไปด้านหลัง ถ้าหญิงผู้ไทยอยู่กับบ้านจะแต่งกาย ด้วยเสื้อผ้าที่หาซื้อได้ในตลาด หน้าร้อนใส่เสื้อคอกระเช้า หรือใช้ผ้าขาวม้าเป็นผ้ากระโจมอก และนุ่งผ้าซิ่นมัดหมี่และซิ่นตลาด ถ้าไปนาแต่งกายทะมัดทะแมง สวมเสื้อแขนยาวกางเกง ขายาวให้มิดชิด เพื่อป้องกันแสงแดด สำหรับเครื่องแต่งกายของผู้สูงอายุ นิยมใส่เสื้อ คอกกลมสีขาว ทั้งแขนสั้นแขนยาว ผู้หญิงใส่ซิ่นที่มีตีนซิ่นทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม มีผ้าเป็ยง จากบ่าปล่อยชายให้ตกลงมา ส่วนใหญ่เป็นผ้าฝ้ายมากกว่าผ้าไหมเพราะดูแลรักษา ได้ง่ายกว่า ส่วนผ้าไหมใส่ในงานบุญ เด็กๆ ทั้งชายหญิง ดังแสดงในภาพประกอบ 3

ภาพประกอบ 3 การแต่งกายของผู้หญิงชาวผู้ไทย

ส่วนผู้ชายในอดีตนั้นเมื่ออยู่บ้านนุ่งผ้าขาวม้า ไม่สวมเสื้อ ถ้าสวมเสื้อ เป็นเสื้อหม้อห้อม กางเกงหม้อห้อมซึ่งเป็นกางเกงขาก้วยทำจากผ้าฝ้าย และมีผ้าขาวม้า คาดเอวอีกชั้นหนึ่ง แต่ปัจจุบันแต่งตามสมัยนิยมทั่วไป ถ้าในงานบุญประจำปีนุ่งโจงกระเบน และไว้ผมสั้น หญิงสาวชาวผู้ไทยต้องทำเครื่องนุ่งห่ม 4 อย่าง ที่เรียกว่า “ล้างเค็ง” หรือการสร้างเครื่องให้เป็น คือ ผ้าห่ม ที่นอน หมอน ผ้าแพรหรือผ้าขาวม้า ซึ่งจะเป็นที่หมายปองของชายในหมู่บ้านเพราะเครื่องนุ่งห่มเหล่านี้เป็นสิ่งของที่ใช้ในการสมมาตอบแทนญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย เมื่อหญิงสาวจะเข้าพิธีแต่งงาน ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าผู้ไทยนั้น แบ่งได้เป็น 2 ชนิด ตามลักษณะการทำ คือ การมัดหมี่และการขีด ลายมัดหมี่นิยมทอ เป็นลายสำหรับตัวผ้าชิ้น ส่วนลายขีดนิยมทอเป็นผ้าแพรวรา ผ้าเป็ยง ผ้าขาวม้า ผ้าห่ม หัวชิ้น และตีนชิ้น ทั้ง 2 วิธี แตกต่างกันที่กระบวนการทอ การมัดหมี่ คือ การย้อมเส้นด้ายทางพุ่ง ให้เป็นสีต่างๆ เป็นช่วงๆ ตามลวดลายที่ออกแบบไว้โดยใช้เชือกฟางมัดกลุ่มเส้นด้าย แล้วไป ย้อมสีต่างๆ จากธรรมชาติ (ปัจจุบันใช้สีเคมี) แล้วนำมาทอในลักษณะสานกับด้ายทางยืน สลับกันขึ้นลง ส่วนการขีดเป็นการสานด้วยทางพุ่งที่ย้อมสีต่างๆ ขึ้นลงผ่านด้วยทางยืน ให้เกิดลวดลายต่างๆ ลวดลายที่เกิดขึ้นมี 2 แบบ คือ รูปทรงทางเรขาคณิต เช่น ลายขอน้อย ลายข้าวหลามตัด เป็นต้น และรูปทรงตามธรรมชาติ เช่น คน แมงมุม สิงห์ นกยูง หงส์ ลายดอกแก้ว ดอกตุ้ม และดอกพิกุล เป็นต้น และอาจเกิดการผสมผสานลวดลาย 2 รูปแบบ

เช่น ลายปราสาท ลายกาบเครือ ลายตาขอ ลายพญานาค ได้พัฒนามาจากลายหมากเบ็ง (ลายบายศรีหรือขันธห้า) ซึ่งแสดงถึงการเคารพบูชาในทางพุทธศาสนา ส่วนลายอื่นๆ มีการพัฒนาให้เกิดลวดลายใหม่ๆ อยู่เสมอตามความคิดสร้างสรรค์ของผู้ทอและตามความนิยมของผู้ใช้ผ้าทอ ดังแสดงในภาพประกอบ 4

ภาพประกอบ 4 การแต่งกายของผู้ชายชาวผู้ไทย

สรุปได้ว่าการแต่งกายและเครื่องนุ่งห่มของชาวผู้ไทยมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากชาติพันธุ์อื่นๆ เสื้อผ้าทำมาจากผ้าฝ้ายที่ปลูกเองแล้วนำมาทอเป็นผืนผ้า มีการทอผ้า โดยมีลวดลายตามความเชื่อ ประเพณี ศาสนาและค่านิยมต่างๆ ที่มีมาแต่โบราณ

4. โครงสร้างทางสังคม

สมใจ ดำรงสกุล (2542, หน้า 12-13) ได้กล่าวถึงโครงสร้างทางสังคมของชาติพันธุ์ผู้ไทยไว้ว่า การดำรงชีวิตของชาวผู้ไทยเป็นแบบเรียบง่ายเหมือนชีวิตของผู้คนทั่วไป ในชนบท มีการพึ่งพากันในหมู่บ้านท้องถิ่น และเพื่อนในหมู่บ้าน เรื่องการให้ความนับถือผู้อาวุโสภายในหมู่บ้าน ยังให้ความสำคัญอยู่ เมื่อมีเหตุการณ์ไม่สงบในหมู่บ้าน มีการเชิญผู้อาวุโสที่เป็นที่เคารพของคนในหมู่บ้านมาตัดสิน มาไกล่เกลี่ยให้ปรองดองกัน อาจมีการปรับไหมบ้างในงานที่เป็นประเพณีพิธีกรรมก็ให้ผู้อาวุโสเป็นผู้นำ แม้แต่ข้อกฎหมาย ธรรมเนียมต่างๆ ก็แสดงถึงการให้ความเคารพและเชื่อฟังผู้อาวุโส อยู่เสมอ

สุวิทย์ ชีระศาสน์ และณรงค์ อุปัญญา (2538, หน้า 126-135) ได้กล่าวถึงลักษณะครอบครัวของชาวไทยเป็นครอบครัวเดี่ยว แต่อยู่ในสังคมครอบครัวใหญ่ (เครือญาติ) สมาชิกส่วนใหญ่ ประกอบไปด้วย พ่อ แม่ และลูก ในอดีตลูกที่แต่งงานจะอยู่กับพ่อแม่ หรือพ่อตาแม่ยายก่อน 3 ปี แล้วจึงแยกไปตั้งครอบครัวใหม่และอยู่ไม่ไกลจากบ้านพ่อแม่และญาติพี่น้อง คือ อยู่ในละแวกเดียวกัน บางบ้านมีลูกสาวคนเดียวนิยมแต่งงานเขยเข้าบ้าน ในสังคมผู้ไทยให้ความสำคัญกับผู้ชายอย่างมาก โดยให้เป็นใหญ่และสืบสายตระกูลฝ่ายชาย รวมทั้งฝ่ายหญิงให้ความสำคัญอย่างมาก เช่น มีการสมมาสามี (การกราบสามีก่อนนอน) ในวันพระ เป็นต้น และผู้อาวุโส มักจะสอนผู้หญิงให้เป็นแม่เรือนที่ดี อย่างสุภาพิตสอนหญิงที่ว่า “ไปซ่าง ย่าง งาม รักษาเฮือนสาม น้ำสี่ อย่าซักหนีมาลามซักความเสอ” คือ การไปไหนมาไหน ให้เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต ให้รักษาเรือนสาม อันได้แก่บ้าน ร่างกาย ผม และน้ำสี่ คือ การมีน้ำจิตน้ำใจ นอกจากนี้ยังมีการให้ความเคารพและความสำคัญกับญาติพี่น้องทั้งสองฝ่ายนั้นเท่ากัน และนับถือผีตระกูลของกันและกัน ทรัพย์สินมรดก (ส่วนใหญ่เป็นที่ดินบ้าน ที่นา สัตว์เลี้ยง โค กระบือ) นั้นมักให้ลูกคนโต ส่วนลูกที่อยู่ดูแลพ่อแม่ในยามแก่เฒ่าได้ในส่วนของพ่อแม่ที่กินไว้ ในปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนไป ผู้ชายและผู้หญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน ต่างช่วยกันทำมาหากินทำให้ขนาดของครอบครัวเล็กลง มีลูกน้อยลง และส่งเสริมให้มีการศึกษาสูงๆ แม้การสมมาสามีมิให้น้อยลง แต่การให้ความเคารพนับถือสามียังมีให้เห็น และลูกหลานต่างให้ความเคารพเชื่อฟังพ่อแม่และญาติๆ เช่นดั่งเดิม

ชาวไทยให้ความเชื่อถือและเชื่อฟังหัวหน้าของตน ผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีความรักในพวกพ้องเดียวกัน เมื่อมีงานประเพณีใดต่างช่วยกันจัดและไปร่วมพิธีกัน เช่น งานเอาฮูปเอาฮอย มีหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่งจัดในปีนี้ หมู่บ้านอื่นๆ ต่างมาร่วมงาน พองานครั้งต่อไปก็ผลัดเปลี่ยนเป็นหมู่บ้านอื่น เป็นต้น ชาวไทยผู้ไทยมีสำนวนสุภาษิตว่า “ไม้ลำเดว ล้อมให้ มิไขว้ ไพร่มพร้อม แปงบ้านมิเฮิง” หมายถึง มิไม้ไผ่ลำเดียวล้อมรั้วจะไม่พอ เปรียบว่าพลเมืองไม่พร้อม ไม่ให้ความร่วมมือ จะพัฒนาบ้านเมืองไม่ได้ นอกจากนี้ วัดยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวไทย งานประเพณีหลายอย่างจัดขึ้นที่วัด เช่น งานบุญกองเม็ง งานบุญเม็ง งานบุญพะหวัด งานบุญบั้งไฟ ชาวไทยต่างมีความเชื่อเรื่องบุญกรรมและศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมาก มักพบผู้สูงอายุทั้งชายหญิงหมั่นไปทำบุญตักบาตรหรือรักษาศีลที่วัดทุกวันพระ รวมทั้งลูกชาย ส่วนใหญ่บวชเรียนก่อนแต่งงานเพื่อทดแทนคุณพ่อแม่ที่เลี้ยงดูมา

สรุปได้ว่าโครงสร้างทางสังคมการดำรงชีวิตของชาวผู้ไทยเป็นแบบเรียบง่าย มีความเคารพผู้อาวุโส ลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยว มีความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติที่เหนียวแน่น มีความรักในพวกพ้องเดียวกัน มีความศรัทธาในพุทธศาสนา และชอบทำบุญ

5. อาชีพและการทำมาหากิน

สุวิทย์ ชีรสาควัต และณรงค์ อุปัญญา (2538, หน้า 110-115) ได้กล่าวถึงอาชีพและทำมาหากินของชาติพันธุ์ผู้ไทย ชาวผู้ไทยส่วนใหญ่ทำนา ปลูกข้าวเหนียว เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน เมื่อเหลือจึงนำไปขายในชุมชนและเก็บเมล็ดพันธุ์บางส่วนไว้ปลูกในปีหน้า ข้าวในสมัยก่อนๆ นั้น เป็นข้าวพันธุ์หนัก ได้แก่ ข้าวโง่งข้าง (งวงข้าง) ข้าวไลน์แกน ข้าวตาเมย ต่อมาไม่มีคนนิยมปลูก ประกอบกับพันธุ์ข้าวมีหลากหลายและพัฒนาขึ้น จึงมาใช้ข้าวสันป่าตอง ข้าว กข6 กข8 กข12 การเก็บเกี่ยวข้าวพันธุ์หนักราวๆ เดือนพฤศจิกายนของทุกปี ส่วนข้าวพันธุ์เบา ได้แก่ ข้าวอีโพน ข้าวกระตุงู ซึ่งเก็บเกี่ยวประมาณกลางเดือนตุลาคม และบางบ้านเลี้ยงวัว เลี้ยงควายเป็นอาชีพเสริมจากการทำนา นอกจากนี้ ผู้ไทยปลูกพืชผักสวนครัวไว้ทานเองในครอบครัว โดยจะปลูกรอบๆ บริเวณบ้านและไร่ และปลูกพืชไร่ เช่น ปอ ฝ้าย มันสำปะหลัง ยาสูบ

สรุปได้ว่าอาชีพและการทำมาหากินของชาติพันธุ์ผู้ไทย ส่วนมากเป็นอาชีพเกษตรกรรม ทำนาปลูกข้าวที่ใช้บริโภคในครัวเรือน นอกจากนี้ก็มีอาชีพเลี้ยงสัตว์ และปลูกผักสวนครัวไว้รับประทานในครัวเรือน

6. ศาสนาและความเชื่อ

สมใจ ดำรงสกุล (2542, หน้า 12-13) ได้กล่าวถึงศาสนาและความเชื่อของชาติพันธุ์ผู้ไทยไว้ว่า ชาวผู้ไทยนับถือผีค้ำ คือ ผีบิดา มารดา หรือปู่ ย่า ตา ยาย ที่ตายไปแล้ว ผีเหล่านี้เป็นผู้ปกครองคอยดูแลการกระทำของลูกหลานญาติพี่น้องอยู่เสมอ เมื่อมีการผิผีหรือลูกหลานกระทำผิดต้องมีการเหยา เพื่อตรวจสอบว่าเป็นผีใดที่ทำให้ลูกหลานไม่สงบสุขและต้องแก้ตามที่ผีบอกมา กับทั้งผู้ไทยมีการนับถือพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่อยู่ที่เมืองวังในลาว ดังนั้น ผู้ไทยจึงรู้จักทำบุญ ปัจจุบันชาวผู้ไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธควบคู่กับการนับถือผี โดยยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีในการดำรงชีวิตของชาวอีสาน คือ การปฏิบัติตามฮีตสิบสองครองสิบสี่

ฮิตสิบสอง หมายถึง พิธีกรรมต่างๆ ใน 12 เดือน ซึ่งเป็นจารีตที่จะให้สมาชิกในสังคมได้มีโอกาสร่วมชุมนุมกันทำบุญเป็นประจำเดือนทุกๆ เดือนของรอบปี อันเป็นผลให้ชาวบ้านได้เข้าวัด ไกล่ชิดพระพุทธศาสนา มีความสามัคคีและความเสียสละทำงานเพื่อส่วนรวม (สวิง บุญเจิม, 2539, หน้า 534)

เดือนอ้าย คือ บุญเข้ากรรม หรือเข้าปริวาสกรรม

บุญเข้ากรรม คือ การอยู่กรรมของพระภิกษุที่ต้องอาบัติ หรือกระทำผิด โดยให้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์และปวารณาตนว่าจะไม่กระทำผิดอีก ส่วนพุทธศาสนิกชนจัดเตรียมอาหารคาวหวาน ข้าวของเครื่องใช้ถวายพระ ซึ่งถือว่าได้บุญมากกว่าการทำบุญตักบาตรทั่วไป

เดือนยี่ คือ บุญคุณลาน หรือบุญกองข้าว

บุญคุณลาน ทำเมื่อชาวผู้ไทยเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ชาวบ้านต่างนำข้าวเปลือก 1-10 ปีบ ไปกองที่ลานวัดหรือลานบ้าน และนิมนต์พระมาสวดเพื่อให้เจ้าของอยู่เย็นเป็นสุข ฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าของออกงามและได้ผลดีในปีต่อไป เมื่อเสร็จพิธีทำบุญลานข้าวหรือบุญกองข้าวแล้ว ทุกครัวเรือนนำข้าวเปลือกไปใส่เล้าข้าวและเชิญขวัญข้าว คือ แมโพสพมาและทำพิธีขวัญข้าวเพื่อเป็นสิริมงคลต่อไป

เดือนสาม คือ บุญข้าวจี และวัดมาฆบูชา

บุญข้าวจีเป็นการทำบุญในวัดมาฆบูชา ชาวบ้านนำข้าวจี คือ ข้าวเหนียวที่ปั้นเป็นก้อนโรยเกลือทาไข่ไก่แล้วจีไฟให้สุก ไปถวายพระภิกษุสามเณรที่วัดพร้อมภัตตาหารอื่นๆ แต่เดิมการจีข้าวลงไปจีที่วัดแล้วถวายพระ

เดือนสี่ คือ บุญพระเวสสันดร หรือบุญมหาชาติ (บุญพะเหวด) งานกองบุญ (กองเม็ง)

บุญพะเหวด เป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ ใช้เวลาการทำบุญ 3 วัน วันแรกเป็นการเตรียมการ ชาวผู้ไทยผู้ชายช่วยกันसानไม้ไผ่เป็นเรือนพระเวสสันดร (เฮือนพะเหวด) และชาวบ้านนำฟางข้าวมาทำเป็น ไก่ วัว ช้าง ฯลฯ และทำฉัตร ธง ดอกไม้ต่างๆ เป็นจำนวนมาก ส่วนผู้หญิงเตรียมข้าวต้มมัด และขนมต่างๆ วันที่สอง ผู้ชายช่วยกันสร้างหอพระอุปคุต ณ หอพระด้านทิศตะวันออกของศาลาการเปรียญ แล้วนำเฮือนพะเหวดที่สานไว้มาทำเป็นปะรำพิธีเทศน์มหาชาติ เวลาบ่ายทำพียกเสาพะเหวด นำข้าวต้มมัดกล้วย อ้อย ผูกติดกับเสาไม้ไผ่ที่ลานวัด พรมน้ำหอม ผูกผ้า (ผ้าพะเหวด) ทั้งศาลาการเปรียญประดับประดาไปด้วยดอกไม้ต่างๆ เป็นพัน ในช่วงบ่ายมีการอัญเชิญพระอุปคุต โดยสมมติ

เอาก้อนหินตามห้วย หนอง บึง แม่น้ำ เป็นพระอุปคุต มาที่หอพระอุปคุต ทั้งนี้เพื่อ ปกป้องคุ้มครองมิให้เกิดเภทภัยอันตราย และให้โชคลาภแก่พุทธศาสนิกชนด้วย วันที่สาม เช้ามีดี มีการแห่ข้าวพันก้อน ในตอนสายมีเทศน์มหาชาติ

ในงานบุญพะเหวด มีประเพณีการละเล่นที่เรียกว่า “การเอาฮูปเอาฮอย” หรือ “การฝ่งฮูปฝ่งฮอย” หรือ “การเล่นผีป่า” โดยมีความเชื่อว่าเป็นการเสี่ยงทายชะตาบ้านเมือง ถ้าไม่มีการละเล่นนี้บ้านเมืองไม่อยู่เย็นเป็นสุข จากการเล่าของชาวบ้านว่า ในสมัยพุทธกาลหลังพระพุทธเจ้าปราบผีป่าพญามาร มิ่งงานบุญมหาชาติ พวกผีป่าขอเข้ามาเที่ยวงานบุญด้วย พระพุทธเจ้าอนุญาตและแจ้งแก่ชาวบ้านให้ทราบ พอวันงานพวกผีป่ามาจากที่ต่างๆ มากินเหล้าจนเมามาย แล้วแสดงอาการต่างๆ ตามประสาผี ชาวบ้านต่างแตกตื่นมาดูผีป่าจนไม่มีใครลงวัด พระพุทธเจ้าจึงให้คนไปบอกให้บรรดาผีป่ามาที่วัดอยากแสดงอะไรให้มาแสดงที่วัด (ผู้แสดงเป็นผีป่าเป็นชาวบ้านผู้ชายที่ทานเหล้าและสวมหน้ากากผี แล้วนำดินหม้อมาทาหน้า ผู้นำเป็นหมอเทศาที่เรียกว่า พ่อเมือง ส่วนลูกเมืองแสดงเป็นนายพรานบ้าง เป็นสุนัขบ้าง) งานมี 2 วัน วันแรกชาวบ้านเตรียมเครื่องค้าย เครื่องประกอบการละเล่น เช่น ทำอวัยวะเพศชาย อวัยวะเพศหญิงมัดติดกัน (ทำเป็นสัญลักษณ์) สร้อย (ดอกจำปา หรือดอกกลิ่นทมขาว) กระจดอกเต่า ชั้น 5 เมล็ดฝ้าย เครื่องเสี่ยงทาย เสียม น้ำเต้า เนื้อหาในการละเล่นแสดงถึงโลกทัศน์ในด้านความอุดมสมบูรณ์ของโลก โดยใช้สัญลักษณ์ของเพศหญิงและเพศชายมาแสดง ซึ่งทำให้เกิดสิ่งมีชีวิตต่างๆ ในโลกนี้และคงอยู่สืบต่อไป รวมทั้งเป็นการปลดปล่อยให้ชาวบ้านได้แสดงความเป็นห่วงใจ หลังจากได้ทำนาอย่างเหน็ดเหนื่อยมาทั้งปี

ในงานเล่นผีป่า ชาวบ้านจัดในช่วงเช้าแล้วจึงแห่พะเหวด หรือแห่ผ้าพะเหวด (ผ้าพระเวส) มายังวัด ในต้นขบวนชาวบ้านแห่ “พระบฏ” เป็นรูปพระพุทธเจ้าในอิริยาบถต่างๆ ยาวประมาณ 1 เมตร ชาวบ้านบางคนแห่พระบฏรูปสัตว์ต่างๆ โดยให้เหตุผลว่าเพื่อเป็นการแก้บนและอุทิศให้แก่เจ้ากรรมนายเวร เมื่อขบวนแห่มาถึงวัด ชาวบ้านบางคนที่ตั้งกองบุญ (เม็ง) จะแห่เม็งนี้ตามหลังขบวนผ้าพะเหวด (พระบฏแบบผืนผ้าขนาดยาวเขียนภาพเล่าเรื่องเต็มทั้งผืน คือ พระเวสสันดรชาดก ซึ่งมีทั้งหมด 13 กัณฑ์) และเวียนขวารอบโบสถ์หรือศาลาการเปรียญ 3 รอบ งานกองบุญเป็นงานทำบุญให้ญาติ โดยชาวบ้านในแต่ละครัวเรือนที่อยู่ในสายตระกูลเดียวกัน ต่างนำกองบุญประกอบด้วย เครื่องอุปโภค บริโภค มารวมไว้ที่เม็ง (เตียงสำหรับพระนอน) ที่บ้านเจ้าภาพ แล้วนำไปแห่ตามหลังขบวนแห่ผ้าพะเหวด เมื่อเสร็จสิ้นการแห่แล้ว นำผ้าพะเหวดไปซึ่งรอบ

ศาลาการเปรียญให้เหนือศีรษะ ส่วนของบุญชาวบ้านต่างช่วยกันยกขึ้นมาที่ศาลาการเปรียญ มีพระมานั่งกองบุญ สวดแล้วเจ้าของเมืองก็ถวายในเวลามืดค่ำพระเริ่มเทศน์พะเหวด (เทศน์มหาชาติ) ไปจนถึงรุ่งเช้าให้จบ 13 กัณฑ์ หากใครฟังครบทั้ง 13 กัณฑ์ ถือว่าได้บุญ อานิสงส์อย่างมาก แล้วเก็บผ้าพะเหวดที่ซึ่งไว้ไปคืนวัดเก็บรักษาไว้ใช้ในปีต่อไป และมีชาวบ้าน กลุ่มหนึ่งไปส่งพระอุปัชฌาย์แต่เช้า งานบุญพะเหวดนี้สำคัญมากและเป็นงานใหญ่ ที่รวมงาน 3 งาน คือ งานเล่นผีป่า งานบุญพะเหวด งานบุญกองเมือง มาจัดในวันเดียวกัน เช่น ที่บ้าน โนนบาง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ทั้งนี้ชาวบ้านต้องเตรียมงานใหญ่ ดังนั้น ชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆ ต่างผลัดเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพในแต่ละครั้ง ลูกหลานที่ทำงาน หรือไปอยู่ที่อื่นต่างมาร่วมงานนี้กันมาก

เดือนห้า คือ บุญสงกรานต์ หรือสงพระ

งานบุญวันขึ้นปีใหม่ของไทยจัดในเดือนห้า เริ่มตั้งแต่วันที่ 13-15 เมษายน ของทุกปี ซึ่งบางหมู่บ้านอาจจัดงานนานกว่านี้ก็ได้ ชาวบ้านร่วมทำบุญตักบาตร ที่วัด สรงน้ำพระพุทธรูป สรงน้ำพระสงฆ์ รดน้ำผู้ใหญ่ เพื่อแสดงถึงความกตัญญูกตเวที หลังจากนั้นจึงเล่นน้ำสาดน้ำกันได้ตลอดทั้งวันในช่วงงานบุญสงกรานต์ นอกจากนี้ มีการก่อพระเจดีย์ทราย แล้วในตอนเย็นมีการตักลงลงไห้วพระเจดีย์ทราย

เดือนหก คือ บุญบั้งไฟ และวัดวิสาขบูชา

งานบุญบั้งไฟเป็นงานที่ยิ่งใหญ่และสำคัญก่อนชาวบ้านลงมือทำนา โดยเชื่อว่าต้องทำติดต่อกันอย่างน้อย 3 ปีขึ้นไป แล้วฝนจะไม่แล้งในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการขอฝน เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านในอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านอยู่อย่างมีความสุข ในวันแรก เป็นการเตรียมการ ชาวบ้านมีการประดิษฐ์บั้งไฟเพื่อลงประกวดในวันรุ่งขึ้น ในวันที่สอง จัดขบวนแห่บั้งไฟ มีการแข่ง การพ้อนผู้ไทยอย่างสนุกสนาน ชาวบ้านต่างหมู่บ้านมาร่วมงาน และร่วมขบวนแห่ มีการพูดจาหรือนำสัญลักษณ์เรื่องเพศมากล้อเลียนในขบวนแห่เป็นที่ สนุกสนานและขบขันของคนทั่วไป และถือว่าไม่หยาบคายแต่อย่างใด แล้วนำบั้งไฟไปจุด ภายในบริเวณที่โล่งของวัด ไม่เป็นอันตรายต่อคนที่มาชมบางหมู่บ้านมีการจัดบุญบั้งไฟ คู่กับงานบุญพะเหวดตามภาวะเศรษฐกิจของท้องถิ่นในแต่ละปี นอกจากนี้มีงานบุญ วันวิสาขบูชา ชาวบ้านไปทำบุญฟังเทศน์กันในตอนกลางวัน กลางคืนมีการเวียนเทียน

เดือนเจ็ด คือ บุญชำระ หรือบุญชำระ

งานนี้เป็นการทำบุญเพื่อชำระล้างสิ่งที่ไม่ดี ความสกปรกภายนอก ได้แก่ ร่างกาย เสื้อผ้า อาหารการกิน ที่อยู่อาศัย และความสกปรกภายใน ได้แก่ จิตใจ เกิดความโลภ โกรธ หลง เป็นต้น) หรือปิดเป่าความชั่วร้ายให้ออกจากบ้านเมือง ชาวบ้าน ตั้งปะรำขึ้นกลางหมู่บ้าน ทุกครัวเรือนเตรียมของ เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน ชันน้ำ ฝ้ายผูกแขน หินแร่ทราย เป็นต้น มารวมกันที่ปะรำพิธี กลางคืนนิมนต์พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ ช่วงเช้าถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ แล้วทำนุให้พรและพรมน้ำมนต์ ชาวบ้านนำชันน้ำมนต์ ฝ้าย หินแร่ทรายกลับบ้านและนำน้ำมนต์ไปรดลูกหลาน บ้านเรือน วัวควาย ฝ้ายผูกแขน ลูกหลาน หินแร่ทรายนำไปหว่านรอบบ้านเรือนเพื่อเป็นสิริมงคลตลอดปี นอกจากนี้ ยังจัดให้มีการทำพิธีบูชาผีบรรพบุรุษ คือ ผีบ้านผีเมือง ผีป่า ผีภูเขา เจ้าพ่อถลาหรือทำบุญ บวงสรวงเสกมเหศักดิ์ (เสกหลักเมือง) เพื่อเป็นการระลึกถึงผู้มีพระคุณในการที่ทำให้ บ้านเมืองสงบสุข

เดือนแปด คือ บุญเข้าพรรษา วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8

งานบุญเข้าพรรษา ชาวบ้านต่างเตรียมห่อข้าวต้มมัดก่อนแล้ว ในวันรุ่งขึ้นช่วงเช้าชาวบ้านไปวัด เพื่อทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์สามเณร ถวายต้นเทียนพรรษา มีการฟังธรรมเทศนา

เดือนเก้า คือ ทำบุญข้าวประดับดิน

เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว ตลอดจนผีที่ไม่มีญาติพี่น้อง อุทิศส่วนกุศลไปให้ (เปรต) ชาวบ้านต่างพากันทำห่อข้าวต้มมัด ซึ่งในห่อข้าวต้มมัดประกอบด้วย ข้าวปลาอาหารคาวหวาน (อาหารแห้งและขนม) พร้อมหมากพลู ห่อใส่ใบตอง ช่วงเช้าชาวบ้านนำภัตตาหารไปถวายพระภิกษุสามเณร เมื่อพระรับแล้ว จึงนำข้าวต้มมัดไปวางไว้ใต้ต้นไม้บริเวณวัดหรือตามรั้ววัด โดยเชื่อว่า ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วได้รับการปลดปล่อยให้ออกมาท่องเที่ยวได้ในเดือนเก้าเพื่อมากินข้าวต้ม

เดือนสิบ คือ บุญข้าวสาก

เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผีทั้งหลาย โดยชาวบ้านนำสิ่งของที่ห่อเตรียมไว้ในถวายเป็นพระก่อนเพลและมีการทำสลากให้พระจับ เพื่อจะได้ถวายของตามสลากนั้น ชาวบ้านนำห่อข้าวสากไปวางไว้บริเวณวัด ซึ่งเป็นการทำบุญส่งผู้ที่ล่วงลับ และเปรตกลับสู่แดนของตนหลังจากได้ออกมาท่องเที่ยวแล้ว

เดือนสิบเอ็ด คือ บุญออกพรรษา

ชาวบ้านห่อข้าวต้มมัดไปถวายพระ เตรียมภัตตาหารคาวหวานไปทำบุญตักบาตรแต่พระภิกษุสงฆ์ รับประทาน สวดมนต์ ฟังเทศน์และถวายผ้าจ่านำพรรษา (ผ้าที่พระภิกษุจะรับได้ต่อเมื่อจำพรรษาแล้ว)

เดือนสิบสอง คือ ลอยกระทง

งานบุญกฐินเริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ก่อนงานบุญ เจ้าภาพต้องจองวัดและกำหนดวันล่วงหน้า บอกกล่าวญาติมิตร เตรียมผ้าไตรจีวรพร้อมเครื่องอัฐบริขารและเครื่องไทยทาน ในช่วงข้าวของงานพิธีชาวบ้านแห่ขบวนกฐินเพื่อนำไปทอดที่วัด โดยเวียนประทักษิณ 3 รอบ แล้วทำพิธีถวายผ้ากฐิน นอกจากนี้มีงานลอยกระทงซึ่งชาวบ้านต่างนำไปลอยในแหล่งน้ำที่ใกล้บ้าน โดยเชื่อว่าเป็นการลอยความทุกข์โศกทั้งหลายออกไปจากตัว และเป็นการขอขมาพระแม่คงคาด้วย ครองสิบสี่ หรือครองของชาวบ้าน

ครอง หรือครอง ในภาษาไทย คือ ระบบการปกครอง ซึ่งในสมัยโบราณมี 14 ข้อ เรียกว่าครองสิบสี่ ดังนี้

1. ผลไม้เป็นขึ้นมาต้องถวายพระก่อนบริโภค
2. อย่าโก่งตางค์ อย่าปลอมเงินตรา อย่ากล่าวหาหยาบคาย
3. ทำรั้ววัด รั้วบ้าน ปลูกหอบูชาเทวดาไว้สี่ทิศ
4. ล้างเท้าก่อนขึ้นไปเสมอ
5. สมนมา (ขมา) บันได ประตู ก้อนเส้า ทุกวันขึ้นแรม 7 8 14 15 ค่ำ
6. ล้างเท้าก่อนนอน
7. คารวะสามี พ่อแม่ และผู้ที่ตนเคารพทุกวันศีล วันพระ
8. นิมนต์พระสงฆ์มาทำบุญที่บ้านทุกวันศีลวันพระ
9. ตักบาตรต้องทำให้ถูกต้อง เช่น เวลาใส่บาตรห้ามใส่รองเท้า ห้ามนำผ้ามาคลุมศีรษะ ห้ามถืออาวุธต่างๆ เป็นต้น
10. พระภิกษุเข้าปริวาสกรรม ต้องถวายอัฐบริขาร 8
11. พระภิกษุสามเณรเดินผ่านต้องทำความเคารพ
12. อย่างทับเงาพระภิกษุสงฆ์
13. อย่างนำของเหลือไปถวายพระ และให้สามีของตนทาน

14. อโยสพทกามวันพระ วันศีล วันเข้าพรรษา และวันนักขัตฤกษ์อื่นๆ และวันเกิดของตน

สรุปได้ว่าชาวชาติพันธุ์ผู้ไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธควบคู่กับการนับถือผี โดยยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีในการดำรงชีวิตของชาวอีสาน มีการทำบุญตามประเพณีฮีตสิบสองและปฏิบัติตามครองสิบสี่

7. ประเพณีในวิถีชีวิต

สมใจ คำรงสกุล (2542, หน้า 21-24) ได้กล่าวถึงประเพณีในวิถีชีวิตไว้ดังนี้

1. การเกิด ในสมัยก่อนหญิงผู้ไทยให้หมอดำแยทำคลอดให้ บางครั้งเรือนให้พี่สาวหรือแม่ทำคลอดให้ (ผู้เคยมีประสบการณ์มาแล้ว) บางครั้งทำคลอดเอง (ท้องที่ 2 เป็นต้นไป) เมื่อเด็กคลอดออกมา หมอดำแยใช้ไม้กระแสน (ไม้รวกเหลาให้คม) ตัดสายสะดือ สามีนำสายสะดือไปใส่ในน้ำเต้าแล้วไปฝังใต้บันได (ให้รักบ้าน) แล้วนำเด็กไปอาบน้ำ ห่อตัวเด็กใส่กระดัง ทำพิธีร่อนกระดัง คือ ยกกระดังร่อนแล้วกระแทกพื้นให้เด็กสะดุ้งตกใจร้อง เป็นเคล็ดไม่ให้เด็กเป็นคนขลาดกลัว สำหรับแม่นั้นต้องอยู่ค่า (อยู่กรรม) ใช้เวลา 7 วัน 14 วัน หรือ 21 วัน ถ้าเป็นลูกคนแรกอยู่นานหน่อย โดยแม่และเด็กนอนอยู่บนแคร่ไม้ไผ่สูงประมาณ 1 ศอก แม่จะถอดเสื้อและคล้องคอไว้ ปิดอกให้แผ่นหลังอังกับไฟไว้ข้างแคร่มีกองไฟ 2 กอง ไว้ต้มน้ำอาบและต้มน้ำสมุนไพรเป็นยาบำรุงร่างกาย (แก่นไม้แดง ไม้จิก รากไม้หนมวัว และใบของไม้ตั้งตุน) ให้แม่ดื่มวันละ 3-4 หม้อ ส่วนได้แคร่มีถ่านไฟเพื่อให้แผลหายเร็ว ข้างเหนือที่นอนของแม่อยู่ค่า มีแหดักปลากางไว้ และวางหนามพุทราไว้ใต้ถุนเรือนและทำตะแหลวที่เชิงบันไดป้องกันผีมารังควาน ส่วนอาหารนั้นห้ามทานเนื้อปลา ดูก ปลาช่อน ให้ทานปลาหมอบ (ปิ้ง) และข้าวจี ปูนาปิ้งทานได้ แต่น้ำปลาห้ามทาน ทานผักได้ทุกชนิดยกเว้นชะอม นอกจากนี้มีการรักษาให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้นด้วยการนำก้อนหินเผาไฟให้ร้อน สาคน้ำแล้วใช้ผ้าดำห่อมาประคบท้อง เมื่อถึงเวลาออกค่า มีพิธีสู่ขวัญให้พ่อแม่และลูก ด้วยการให้ผู้เฒ่าผู้แก่ ส่วนใหญ่เป็นปู่ย่า ตายาย ผูกแขนทั้งพ่อแม่ลูกด้วยด้ายที่ทำจากฝ้าย (ทั้งนี้เพราะสามีก็ต้องอยู่ดูแลภรรยาตลอดช่วงอยู่ค่า) ก่อนผูกแขนจะกล่าววว่า “ความร้ายให้หนีไป ความดีให้อยู่ ความเจ็บไม่ให้ได้ ความไข้ไม่ให้มี ขอให้มีความสุขความเจริญ” หลังจากนั้นเป็นการขอขมาปู่ย่า ตายาย รวมทั้งสามีด้วยเช่นกัน

2. การแต่งงาน ก่อนการแต่งงาน หม่อมผู้ไทยจะจับสาวในช่วงเวลา
 ลงช่วง หรืออยู่ค่าตามบ้าน โดยมีแค้นคู่ใจหรือไปเป็นกลุ่ม เป้าแค้นติดกระจำปี (เป็นพิน
 ชนิดหนึ่ง) และไปตามบ้านสาวที่ทำงานปั่นฝ้าย อี้วฝ้าย คือ การนำเมล็ดฝ้ายออกจาก
 ดอกฝ้าย ตำข้าว โดยสาวมักนั่งบนแคร่ทำงานในบริเวณบ้าน หม่อมสาวจะพูดคุยกัน
 โดยหม่อมกล่าวพญา หรือคำกลอน ให้แก่หญิงและหญิงได้กลับเป็นคำกลอนเช่นกัน
 แต่ต้องอยู่ในสายตาของพ่อแม่ฝ่ายหญิงตลอดเวลา ห้ามแตะต้องเนื้อตัวกัน เพราะผิดผี
 จนเมื่อรักใคร่ชอบพอกันก็แต่งงานกัน

ประเพณีแต่งงาน ชาวผู้ไทยเรียกว่า “เอ็ดประชู (พระชู)”

ในการสู่ขอนั้นพ่อแม่ฝ่ายชายและผู้อาวุโสในหมู่บ้าน จำนวน 4-5 คน หรืออาจเป็นล่าม
 และผู้อาวุโสจำนวนหนึ่ง ญาติฝ่ายชายต้องหาพ่อล่ามไว้ในงานแต่งงาน อาจหาเพื่อไปสู่ขอ
 หรือหาตอนไปแต่งงานก็ได้ ซึ่งเฒ่าแก่ฝ่ายชายเปรียบเสมือนพ่อคนที่สองที่ต้องรับผิดชอบ
 เจ้าบ่าว ดังนั้น ต้องเป็นคนที่มีความประพฤติดีมีคุณธรรมและไม่เป็นญาติฝ่ายใด
 พร้อมดอกไม้ เทียนคู่ กับเหล้าขาวขวดหนึ่ง และเงินจำนวนหนึ่ง แล้วแต่ฝ่ายหญิงจะเรียก
 อาจเป็น 6, 6 จนถึง 100 บาทก็มี มาขอไซคำปากคำขอ ไซคำพูดว่าจะเรียกสินสอดเท่าไร
 กับลูกตา (เฒ่าแก่ฝ่ายหญิงซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ทางฝ่ายหญิง เช่น ลุง เป็นต้น แล้ววัน
 แต่งงาน

ในวันแต่งงาน ปัจจุบันมีการนำพิธีสู่ขอมาจัดในวัดแต่งงาน
 เพื่อความสะดวกของทั้งสองฝ่าย และแล้วแต่จะให้ผู้ใดมาสู่ขอสาว เช่น ถ้าเป็นพ่อล่าม
 ไปสู่ขอแทนพ่อแม่ฝ่ายชาย จัดพิธีสู่ขอ ก่อนวันแต่งงาน แต่ถ้าเป็นพ่อแม่ไปสู่ขอสาวเอง
 จัดพิธีสู่ขอในวันแต่งงานและจำต้องมีพ่อล่ามมาสู่ขอและจัดการงานแต่งงาน เป็นต้น
 เมื่อถึงเวลาตามฤกษ์ พ่อล่ามจะนำขบวนโดยสะพายดาบหรือง้าวและถึงยามพร้อมเงิน
 ค่าสินสอด ตามด้วยขันหมาก ส่วนเจ้าบ่าวหิ้วกาน้ำ (หรือน้ำเต้า) และมีไชตัม 1 พอง
 หลอดด้าย พร้อมเพื่อนเจ้าบ่าวและญาติๆ พ่อล่ามเข้าไปบ้านเจ้าสาวก่อน ส่วนเจ้าบ่าว
 อยู่ข้างนอก พร้อมดอกไม้ เทียนคู่ ไปไหว้ลูกตา และค่าสินสอด เพื่อทำการสู่ขอ โดยทำการ
 “เนงฮิต เนงคอง” คือ ลูกตาให้ทางฝ่ายชายยึดถือประเพณี และสอบถามความประพฤติ
 ของเจ้าบ่าวกับพ่อล่าม ซึ่งพ่อล่ามต้องตอบว่าเป็นคนดีไม่เคยมีลูกเมียมาก่อน ชยันเอา
 การเอางาน แล้วพ่อล่ามมอบของหมาย (เครื่องโอม) คือ กะหยัง (ตะกร้าสะพายใส่ของ)
 4 ใบ บรรจุสิ่งของเป็นคู่ลงไป ประกอบไปด้วย กะหยังข้าวตัมมัด 2 ใบ กะหยังข้าวสาร
 และผ้าเช็ดหน้า 1 ใบ และกะหยังกล้วยอ้อย 1 ใบ แต่ใจปัจจุบันพ่อล่ามยกขันแทนซึ่งภายใน

มีชั้นห้า ชั้นแปด พลุ 2 แหนบสี่เสียด 2 ตัด แล้วพอล่ามบอกกล่าวกับลุงตาและญาติฝ่ายหญิงว่าได้รับมอบหมายจากพ่อแม่ฝ่ายชายนำของมาหมั้นหมายตามฮีดคองทุกอย่าง เพื่อส่งของลูกสาวไปเป็นลูกสะใภ้ แล้วญาติฝ่ายหญิงมอบกะหย่งคืนให้ฝ่ายชายไป 2 ใบ พร้อมของต่างๆ (พอลฝ่ายชาย 1 ใบ และพอล่าม 1 ใบ) แล้วพอล่ามมอบเงินสินสอดให้ลุงตา หลังจากนั้นพอล่ามนำไก่ต้ม 1 ตัว ข้าวเหนียว 1 กระติบ เหล้า 1 ขวด และดอกไม้เทียนคู่ มาให้ลุงตาให้พิธีเขียนเขย (สอนเขย) ก่อน โดยกล่าวฝากความเขียนไว้กับพอล่าม

การเขียนเขย คือ การอบรมผู้ที่มาเป็นเขยให้ปฏิบัติตามธรรมเนียมเขย 14 ข้อ ตามฮีดคอง เช่นให้ขยันทำมาหากิน ซื่อสัตย์ต่อลูกเมีย ให้ความเคารพญาติของฝ่ายหญิง ละเว้นสิ่งอบายมุขทั้งหลาย เป็นต้น แล้วพอล่ามทำพิธีขอย้ายดินนาง คือ ขอลูกสาวไปอยู่บ้านเจ้าบ่าว (เรือนปู่ย่าคือพ่อแม่เจ้าบ่าว) ส่วนเจ้าบาวนั้น พอล่ามส่งคนให้แห่เจ้าบ่าวมา เมื่อมาถึงหัวบันไดบ้านทำการล้างเท้าเขยก่อนขึ้นบ้าน โดยเจ้าบ่าวถอดรองเท้าเหยียบบนใบตอง ซึ่งวางบนหินลับมีดอยู่ มีเด็กมาตักน้ำล้างให้ แล้วเจ้าบ่าวมานั่งล้อมพาขวัญ (ขันบายศรีสู่ขวัญ) ที่ญาติเจ้าสาวเตรียมไว้ ฝ่ายลุงตาพาเจ้าสาวมานั่งใกล้เจ้าบ่าว หมอสูตรทำพิธีบายศรีสู่ขวัญ ส่วนพอล่ามทำการ “จ้ำหัวน” (สู่ขวัญ) แล้วป้อนข้าวให้บ่าวสาว และพอล่ามแบ่งไข่สู่ขวัญ ให้บ่าวสาวคนละครึ่ง โดยให้มือพอล่ามทั้งสองไขว้กันและใช้มือขวาป้อนเจ้าบ่าวมือซ้ายป้อนเจ้าสาว หลังจากนั้นทำการผูกแขนเจ้าสาว พอล่ามผูกแขนเจ้าบ่าวก่อน พร้อมสั่งสอนการครองรักครองเรือน

หลังจากผูกแขน บ่าวสาวทำพิธีสมมา โดยเจ้าบ่าวเจ้าสาวนำเครื่องสมมา 1 ชุด ประกอบด้วย ดอกไม้ ธูปเทียน ที่นอน หมอน ผ้าห่ม ผ้าแพร อย่างละ 1 ชิ้น ซึ่งเจ้าสาวทำไว้ไปสมมาญาติพี่น้อง ซึ่งการสมมาเป็นการขอศีลขอพรจากญาติผู้ใหญ่ญาติที่รับสมมาให้ศีลให้พร รวมทั้งให้เงินทองแล้วแต่จะให้ การสมมาเริ่มที่พอล่ามแล้วตามด้วยพี่น้องทางฝ่ายพ่อเจ้าบ่าวเรียงตามลำดับอาวุโส และพี่น้องของแม่เจ้าบ่าวเรียงตามลำดับอาวุโสเช่นกัน และให้ครบชุด ส่วนญาติต่างๆ สมมาเพียงแต่หมอนเท่านั้น (ดังนั้นเจ้าสาวต้องทราบว่ามีญาติพี่น้องกี่คน ทำเครื่องสมมาที่ชุด) หลังจากนั้น จึงสมมาญาติพี่น้องเจ้าสาว มีแต่ธูปเทียนเท่านั้น และไม่มีเงินตอบรับ มีแต่ให้ศีลให้พร เท่านั้น

เมื่อเสร็จพิธีสมมาแล้วลุงตาฝ่ายหญิงมอบสำหรับอาหารเลี้ยงเขยทั้งหมดเรียกว่า “พาเขย” เขยเรียกอะไรทั้งเหล่า บุหรี่ ต้องจัดเตรียมไว้ให้ เพื่อให้เขยใหม่และเขยเก่ารู้จักกัน เมื่อเสร็จพิธีบ้านเจ้าสาวแล้ว แห่เจ้าบ่าวเจ้าสาวไปบ้านเจ้าบ่าว เจ้าสาว

เตรียมเครื่องสมมาไปสมมาญาติฝ่ายชายที่จัดเตรียมงานอยู่ทางบ้านเจ้าบ่าวด้วย และต้องจัดเตรียมเสื้อ 1 ผืน หมอน 1 ใบ เงิน 6 ตำลึง ปัจจุบันแล้วแต่กำหนด ผ้าซิ่น 1 ผืน ชันน้ำ 1 ใบ แพรเปียง 1 ผืน มุ้ง 1 หลัง และขันธ 5 หรือขันธ 8 ตามที่ฝ่ายเจ้าบ่าวกำหนดมา สิ่งของเหล่านี้นำไปสมมาปู่ย่า (พ่อแม่เจ้าบ่าว) ที่คอยรับลูกสะใภ้อยู่ หลังจากนั้นทำพิธีส่งตัวโดยนำขนมและเงินโยนไปที่นอนบ่าวสาวให้เด็กๆ มาเก็บเงินเก็บขนมเป็นเคล็ดให้อยู่กัน ยืนยาวจนมีลูกหลานเต็มบ้านเต็มเมือง เมื่อเสร็จพิธีแต่งงานแล้ว ผู้มาร่วมงานต่างแยกย้ายกลับบ้าน ส่วนพ่อสามีคนไปส่งถึงบ้าน ประเพณีแต่งงานในปัจจุบันได้ตัดพิธีบางส่วนไปบ้างตามสภาพเศรษฐกิจและตามความเชื่อในพุทธศาสนา ส่วนบ้านที่ยังคงนับถือผี ยังมีพิธีบางอย่างอยู่ เช่น ในการแต่งงานแบบดั้งเดิมนั้น (อรทัย โสวรรณ, 2517, หน้า 25)

หลังแต่งงาน 9 วัน ฝ่ายชายนำสิ่งของไปไหว้ผีทางฝ่ายหญิง

เมื่ออยู่กินกันได้ครบ 3 ปี ทำพิธีดอง ทำอาหารไหว้ผีและเลี้ยงแขกญาติผู้ใหญ่ และมีการจัดเลี้ยงอีกตามวาระการมีลูก 2 คน (กินต่าง) ลูก 3 คน (กินชวด) ลูก 4 คน (กินหมุสมฮอย) เป็นต้น และบางบ้านทำพิธีสลับกันบ้าง เช่น พิธีเสียนเขย อาจทำก่อนพิธีบายศรีสู่ขวัญหรือก่อนเลี้ยงพาเขยก็ได้ เป็นต้น แต่โดยทั่วไปยังคงมีพิธีหลักๆ อยู่ เช่น การโอม (การสู่ขอ) บายศรีสู่ขวัญ ผูกแขนสมมา ซึ่งการสมมานี้เป็นลักษณะเฉพาะของชาวผู้ไทยในทุกท้องถิ่น

3. การตาย เมื่อญาติผู้ใหญ่ป่วยมาจนใกล้ตาย ญาติพี่น้องจะเตรียมดอกไม้ ธูปเทียน ให้ผู้ป่วยประนมมือ เพื่อให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยและขอขมาลาโทษสิ่งที่ทำไม่ดีในอดีต จนเมื่อสิ้นใจแล้ว จึงแจ้งให้ญาติพี่น้องและเขยทุกคนทราบ ในบรรดาเขยทั้งหลาย เขยใหญ่เป็นผู้นำและจัดงานศพตามรูปแบบพิธีกรรมตามคำแนะนำของผู้อาวุโส ตั้งแต่เริ่มงานจนเสร็จงาน เขยใหญ่อาบน้ำศพด้วยน้ำส้มป่อยหรือน้ำขมิ้น แล้วสวมชุดที่ผู้ตายชอบ แล้วทำการมัดข้อมือและประนมมือถือดอกไม้ธูปเทียนและเงิน เพื่อเป็นค่าเบิกทาง และให้ในภพหน้า มัดข้อเท้าและมัดตัว (ปัจจุบันให้นอนหงายมือ นาดอกไม้ ธูปเทียนเงิน วางไว้ในมือ และนำผ้าขาวมาปิดหน้า) ส่วนเขยคนอื่นๆ ไปจัดหาโลงศพ และการตั้งศพในบ้านให้วางไว้ได้ชื่อตามแนวยาว มีการทำบุญตักบาตรถวายภัตตาหารในช่วงเช้าและมีการบำเพ็ญบุญด้วยการห่อธัญญาและห่อยอดमुख แล้วนิมนต์พระจำนวนคู่มาสวด และเมื่อถึงเวลาทานข้าว ญาติพี่น้องจัดอาหารคาวหวานมาตั้งที่หัวโลงแล้วเคาะโลงปลุกผู้ตายให้มาทานข้าว ส่วนกลางคืน ญาติพี่น้องมาอยู่เป็นเพื่อนและช่วยเจ้าภาพ เรียกว่า การคบบัง มีการอ่านหนังสือนิทานต่างๆ และเล่นเกม เช่น เล่นไพ่ เป็นต้น

ในวันปลงศพ (วันเผาศพ) มีข้อห้ามคือห้ามเผาในวันเก้ากองหรือเดือนดับ (ข้างแรม) เชื่อว่าจะมีคนตายเพิ่มอีก ช่วงเช้ามีพิธีทำบุญตักบาตร ถวายไทยทานต่างๆ ส่วนพวกเขยไปจัดเตรียมสถานที่เผาศพให้เรียบร้อย ในช่วงสายบรรดาเขยต่าง ๆ มาที่หน้าศพและญาติหาข้าวให้ทาน เรียกว่า กินข้าวหน้าศพ หลังจากนั้นนิมนต์พระมาทำพิธีบรรพชาภิกษุสามเณรหน้าไฟ หรือบวชชีพรหมณ์ เป็นการทดแทนคุณ แล้วเคลื่อนย้ายศพไปที่เมรุ แต่ก่อนบรรดาเขยต้องหามศพไปถึงป่าช้า ปัจจุบันเคลื่อนศพโดยวิธีใช้รถญาติบางส่วนที่อยู่บ้านทำการกวาดบ้าน กวาดเศษดอกไม้ ธูปเทียน มากองตรงที่ตั้งศพ และนำกระดังมาครอบปิดไว้ และนำหินมาทับไว้อีกทีหนึ่ง ข้างๆ มีกระบุงขี้เถ้าอยู่ด้วยไว้เสิร์ฟงานที่วัดแล้วเขยใหญ่จะมาทำพิธีไล่ผี

การจูงศพ ใช้ผ้าขาวหรือเชือกจูงศพ พระนำหน้า ตามด้วยภิกษุสามเณร ชีพรหมณ์ ตามด้วยญาติพี่น้อง ระหว่างทางมีการหว่านเงิน (อุทิศให้ผู้ตาย) และข้าวตอก (เสมือนเป็นการเตือนสติว่าคนตายนั้นเหมือนข้าวที่คั่วแล้ว (ข้าวตอก) ไม่มีวันเกิดหรือข้าวงอกได้อีก) ในขบวนศพนั้นเขย (เหล่า) ต้องหามบุงปาง คือ สิ่งของเครื่องใช้ที่ผู้ตายไว้ใช้ในภาพหน้า เช่น ที่นอน หมอน มุ้ง เสื้อผ้า ผ้าห่ม ข้าวของผู้ตาย มีดพริก บุหรี่ และหมากพลู ใส่ในตะกร้าใบใหญ่ เมื่อถึงเมรุจึงเวียนซ้าย 3 รอบ แล้วยกขึ้นเมรุ ประกอบพิธีทางศาสนา มีการสวดมาติกา บังสุกุล แล้วพระให้พร จึงประชุมเพลิงบรรดาเขยต่างๆ ต่างกลับบ้าน ส่วนเขยต้องเผ่าดูแลจนไฟไหม้เกือบหมดแล้วจึงกลับบ้าน พระภิกษุมาที่บ้านเพื่อสวดปัดรังควาน ทำน้ำพระพุทธรูปมนต์ แล้วพรมไปทั่วบ้าน และน้ำมนต์นี้เขยที่กลับจากวัดต้องประพรมทุกคน แล้วเขยใหญ่ทำการไล่ผีออกจากบ้าน โดยไปที่กระดังครอบเศษดอกไม้ธูปเทียนและนำก้อนหินที่ทับไว้ออก แล้วนำไม้กวาดกดทับแทน แล้วครูดไปกับพื้น พร้อมวิ่งกระที่บเท้าเสียงดังเพื่อนำไปทิ้งนอกบ้าน ส่วนเขยอีกคนก็นำกระบุงขี้เถ้าวิ่งกระที่บเท้าเสียงดังตามมาด้วยจนเศษดอกไม้ธูปเทียนนั้นได้ออกไปจากบ้าน แล้วจึงเข้เถ้าตามไปด้วย ส่วนพวกที่อยู่ข้างล่างก็โยนก้อนหินแล้วส่งเสียงร้องขับไล่ผีออกจากเรือนไป หลังจากนั้นมีการเลี้ยงบรรดาเขย หรือสูชวัญเขยโดยเจ้าบ้านนำบุหรี่ปริหารอาหาร กระจกส่องหน้าและนำหวิมาให้เขย เพื่อได้แต่งตัวหลังจากตรากตรำกั้งงานศพมานาน มีการเลี้ยงดูปู่เสื่อให้แก่เขยอย่างดี เพราะบรรดาเขยได้ช่วยเหลืองานทั้งหลาย และเสร็จลุล่วงไปด้วยดี ทั้งนี้เจ้าภาพผู้ใหญ่ได้กล่าวอวยพรให้เขยอยู่ดีมีสุข แล้วร่วมกันทานอาหารดื่มกินกันสนุกสนาน หลังจากงานศพผ่านพ้นไปแล้ว 3-4 วัน จึงทำพิธีอุทิศ

ส่วนกุศลไปให้ผู้ตาย เรียกว่า “แจกข้าว” และถ้าเป็นผีตายโหง ต้องเว้นไป 3 ปี จึงทำ “กองบุญ” ไปให้ ซึ่งจะทำในงานบุญผะเหวด

ประเพณีงานศพที่กล่าวมานั้นเป็นการผสมผสานทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ที่นิยมการเผาศพตามวัดแบบทั่วไป ซึ่งในอดีตพิธีการต่างๆ มีหลายขั้นตอนและนิยมเผาในป่าช้า แต่ปัจจุบันมีการรื้อวัดหรือตัดตอนพิธีบางอย่างให้เหมาะกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน เช่น แต่ก่อนกว่าจะหาโลงศพได้ พวกเขยต้องหาไม้ทำโลงเอง ดังนั้น จึงต้องเตรียมที่ใส่ศพชั่วคราว รอจนกว่าโลงเสร็จ และถ้าเป็นการตายแบบอุบัติเหตุ (ตายโหง) ในอดีตต้องฝังศพไว้ 3 ปีก่อนแล้วจึงเผา (เชื่อว่าถ้าเผาทันทีจะมีคนตายโหงอีกในหมู่บ้าน) ในป่าช้าผีตายโหงจะฝังแยกจากผีตายทั่วไป แต่ปัจจุบันมีกลวิธีที่ทำได้ในวันเผา คือ ทำพิธีเหมือนขุดหลุมฝังแล้วให้พระมาถนอมและขอนำศพไปจัดการเผาเลย หรือแม้แต่การหามศพที่บรรดาเขยต่างๆ ต้องช่วยกันหามไปป่าช้า ปัจจุบันใช้เคลื่อนศพโดยรถ เป็นต้น แต่งานพิธีส่วนใหญ่ นั้น บรรดาเขยต้องมาจัดการทำโดยเฉพะเขยใหญ่จะเป็นผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในงาน

4. ประเพณีเกี่ยวกับการทำนา

4.1 เลี้ยงผีตาแฮก (เลี้ยงเมื่อจะเริ่มทำนา) ก่อนทำนาชาวนา

ต้องทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮกก่อน โดยเตรียมไก่ต้ม ข้าวเหนียว หมากพลู 2 คำ ยาสูบ 2 มวน น้ำ 1 ขวดเล็ก ไปเลี้ยงผีตาแฮกด้วยการจ้ำแห่และอธิษฐานว่า ให้ฝนฟ้าดี ข้าวนาอุดมสมบูรณ์ อยู่เย็นเป็นสุข หลังจากนั้นทำการแฮกนา ชาวนาเตรียมไถลงแฮกนา แล้วจึงทำการปักกกแฮกหรือพิธีแฮกนาปักดำ ซึ่งการปักดำวันแรกจะต้องเลือกวันดี (วันฟู) ไปถอนกล้ามา (ปลุกกล้าประมาณเดือนห้าถึงเดือนหก) และปักดำ (ช่วงดำนาตรงกับเดือนหกเดือนเจ็ด) 7 ต้น เป็นวงในทีนาตรงมุมคั่นนาที่ปุ๋ยตายายเคยปักไว้ นำไม้มาปักกันไว้รอบๆ ไม่ให้วัวควายมากิน เรียกว่า “นาตาแฮก” คือ นาที่ลงมือทำที่แรกแล้วอธิษฐานบอกกล่าวให้ปีนี้น้ำอุดมสมบูรณ์ ต้นข้าวเจริญงอกงาม ไม่ให้มีแมลงและโรงภัยมาเบียดเบียน แล้วทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮกอีกครั้งเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ เป็นการขอบคุณผีตาแฮก ที่ให้ข้าวอุดมสมบูรณ์แก่ชาวนา ดังภาพประกอบ 5

ภาพประกอบ 5 ประเพณีผีตาแฮก

4.2 ทำขวัญข้าว (ทำบุญคุ้มข้าว) ในเดือน 3 ชาวบ้านนำข้าวไปรวมกัน (คนละ 1-2 ถัง) ที่วัดในช่วงเย็น ให้พระสวด เสร็จแล้วนำข้าวกลับมาบางส่วน (เพื่อเป็นขวัญสิริมงคลของข้าว) มาไว้ที่ยุ้งข้าวโดยนำข้าวเหนียว 1 กระติบ ไข่ต้ม 1 ลูก นำขึ้นยุ้งข้าว จ้ำข้าวเหนียวกับไข่ ป้อนในยุ้ง 3 คำ

4.3 ประเพณีการเลี้ยงผี การเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ส่วนใหญ่มีการจัดประจำปี ในช่วงเดือน 6 และเดือน 7 ทั้งนี้เพราะชาวผู้ไทยในสมัยที่ข้ามฝั่งมาประเทศไทยนั้น ได้นำผีมาด้วย และนับถือมาจนกระทั่งปัจจุบัน ผีบรรพบุรุษของชาวผู้ไทย คือ ผีปู่ตา ซึ่งอยู่ที่ดอนในป่าเขา มีเจ้าจ้ำ เป็นสื่อกลางระหว่างคนกับผี มีเครื่องสังเวยทั้งหลาย ชาวผู้ไทย เรียกว่า “ซ้าง” เหล้าขาวหรือเหล้าโรง ชาวผู้ไทยเรียกว่า “ม้า” อาหารคาวหวาน และพวงมาลัยดอกจําปา (ดอกลั่นทม) นอกจากนี้บางหมู่บ้านมีการนับถือ ปู่ถลา หรือเจ้าพ่อถลา คือ วิญญาณของบรรพบุรุษชาวผู้ไทย ชาวผู้ไทยทั้งที่จังหวัดสกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์ และมุกดาหาร ต่างนับถือเจ้าพ่อถลาเพราะท่านคุ้มครองและป้องกันภัยพิบัติ ในงานเลี้ยงพ่อถลาประจำปีมี “นางเทียม” เป็นสื่อกลางระหว่างคนกับเจ้าพ่อ มีการเลี้ยงด้วยพาข้าวแดงแกงร้อน คือ สำหรับกับข้าวที่มีข้าวเหนียวกับอาหารคาวหวาน ซึ่งมีลาบเลือด ในสมัยโบราณใช้การฆ่าควายมาเช่นเจ้าพ่อ มะพร้าว น้ำหอม บุหรี่ และพวงมาลัยดอกจําปา ในบางท้องที่ (อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์) มีการตั้งเสาหมัดศักดิ์ หรือเสาหลักเมือง มีการเซ่นไหว้และมีนางเทียมเช่นกัน การเลี้ยงผีหมอเหยา จัดในเดือน 3

หรือเดือน 4 (แต่ละหมู่บ้านจัดไม่ตรงกัน) หมอเหยา มีทั้งหญิงและชาย คือ ผู้ที่เป็นสื่อกลางระหว่างคนกับผี โดยการล่า (ร้อง) ให้เข้ากับเสียงปีเสียงแคน เมื่อลูกหลานผู้ไทยเจ็บไข้ในบ้าน เชื่อกันว่าเพราะผีกระทำ จึงเชิญหมอเหยามาทำพิธี เพื่อจะได้ทราบว่าคนไข้ไปผิดผีตนใด และผีต้องการอะไร แล้วจัดการให้แก่ผี ผีก็จะเลิกกระทำต่อคนไข้และคนไข้ก็หายเป็นปกติ พิธีการเหยา มีหลายอย่าง เช่น เหยาธรรมดาทั่วไปแก่เจ็บไข้ เหยาก้านบน เหยาเรียกขวัญ ฯลฯ และมีการตั้งเครื่องคาย ต่างกัน

การเลี้ยงผีหมอเหยานั้น เป็นการที่หมอเหยาทั้งหลายได้มาร่วมกัน เพื่อทำพิธีเลี้ยงผีที่ได้ช่วยดูแลปกป้องรักษาลูกหลาน ทำให้ได้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขตลอดปีที่ผ่านมา หมอเหยาที่เป็นเจ้าภาพนัดวันและเชิญหมอเหยาทั้งหลายมา อาจเป็น 5, 10 หรือ 12 คนก็ได้ อาจผลัดกันเป็นเจ้าภาพในแต่ละครั้ง แล้วให้ลูกหลานเจ้าภาพจัดประรำพิธี นำดอกจำปาดอกกลิ่นหอม มาประดับประดา เครื่องคาย (เครื่องยกครู) และเครื่องประกอบ (จำลองข้าวของเครื่องใช้ของเจ้าเมือง) คือ นำไม้มาจำลองท่าของขึ้นมา เช่น ช้าง ม้า เรือ หลักเมือง ปืน มีดดาบ ฯลฯ และนำไขมาจำลองเป็นกลอง รวมทั้งดาบ และดอกไม้ อีกกลุ่มหนึ่งไปจัดเตรียมอาหารคาวหวาน เรียกว่า “แนวอยู่แนวกิน” หมู เป็ด ไก่ เหล่าเห (ช้าง) เหล่าขาว (ม้า)

ในวันงานจะเริ่มในเวลาใกล้ค่ำ (1 คืน 1 วัน) หมอเหยาต่างมานั่งประจำที่หมอเหยาที่เป็นพ่อเมือง (ผู้อาวุโสสูงสุด) อยู่ด้านซ้ายสุด ส่วนหมอเหยาต่างๆ ถัดมาเป็นหมอเหยาที่มีอาวุโสน้อยตามลำดับ (ลูกเมือง) เครื่องคายของหมอเหยาขีดฝาประรำพิธี เมื่อถึงเวลา พ่อเมือง (ผู้อาวุโสสูงสุด) อัญเชิญผีมาลง ด้วยการล่าเหยาให้เข้ากับปี แคนและกระจำปี (ผู้เป่าปี เป่าแคน ดิดกระจำปีต้องมีหลายคนมาผลัดกันเล่นในงาน ปัจจุบันใช้เปิดจากแถบบันทึกเสียง) ในงานเป็นการแสดงการจำลองเมืองหนึ่งที่มีพ่อเมือง ลูกเมือง และลูกเลี้ยง (ประชาชนทั่วไป) อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข พ่อเมืองพาลูกเมืองไปป่าชมดอกไม้และล่าสัตว์ ซึ่งการล่าเหยานี้ต้องเล่นตลอด 1 คืน (ประมาณ 6 ทุ่ม ก็พักและเริ่มในวันใหม่) กับ 1 วัน ทั้งพ่อเมืองและลูกเมืองมีการดื่มเหล้าเป็นช่วงๆ และบางครั้งมีผีเข้าสิงลูกเมือง แล้วแสดงอาการต่างๆ ออกมา (สุน) เช่น ชกต้อย (ผีมวย) ถือแพรแข่งกันว่าใครสวย (ผีนางสีดา) และรำฟ้อน (ผีฟ้า) เป็นต้น ช่วงคั้งซ้างเป็นการล่าเหยาที่สนุกมาก (แย่งกันไปมาระหว่างลูกเมืองและลูกเลี้ยง) เมื่อคั้งซ้างได้แล้วก็ซ้างเล่นน้ำ (นำซ้างจุ่มลงในอ่างน้ำ ซึ่งมีการตักน้ำจากตุ่มมาใส่ตลอดเวลา แล้วตักน้ำใส่ทุกคนทั้งพ่อเมือง ลูกเมือง ลูกเลี้ยงและคนมาชมงาน) ทุกชั้นตอนมีหมอเหยาผลัดกันมาล่าเหยา พอใกล้เสร็จพิธีก็เหยา

ส่งผีที่อัญเชิญลงมาแล้วพากันรื้อค้าย ส่วนหมอเหยาเจ้าภาพก็อัญเชิญผีไปยังหอผีบนบ้านตรงเหนือหัวนอน (ในทุกวันพระใหญ่ 15 คำ ลูกเลี้ยงนำดอกไม้ 1 คู่ หมาก 2 คำ ไปไหว้เพื่อให้ดูแลลูกเลี้ยง) แล้วเจ้าภาพทำพิธีบอกผีให้ดูแลรักษาบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข ถ้ามีผีไม่ตีมาขอน้ำ ขอข้าว ขอไฟ จะบอกว่าไม่มี หลังจากนั้นนำเครื่องประกอบขึ้นหอผีด้วย ส่วนพ่อเมืองและลูกเมืองอื่นๆ ต่างกินข้าวปลาอาหารแล้วกลับบ้าน

4.4 อาหาร อาหารของผู้ไทยหาได้จากธรรมชาติและจากการปลูกในครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นน้ำพริก แกง อ่อม ตำลัม ลาบต่างๆ ปิ้งปลาตุ๋ก ปลาแห้ง ป่นปลา เป็นต้น บริโภคกับข้าวเหนียวเป็นหลัก และผักเป็นผักพื้นบ้าน เช่น ยอดผักทอง มะเขือ ผักติ้ว ผักหวานป่า น้ำพริกเรียกว่า “แจ่ว” ใช้พริกสดกับกระเทียม ใส่หรือไมใส่ก็ได้ ตำด้วยกันใส่เกลือ มะนาว น้ำปลา “แจ่วบอง” ใช้พริกแห้งคั่วมาตำกับใบมะกรูด หอมแดง กระเทียม ใส่ปลาร้า น้ำปลา ชูรส แล้วใส่กระปุก เวลาทานตักออกมาและบีบมะนาวใส่ ผักจิ้ม น้ำพริกมีทั้งผักสดผักลวกและผักนึ่ง (นึ่งมวญ หรือหวด) ซึ่งเป็นผักในบริเวณรั้วบ้าน เช่น ผักตำลึง ชะอม ยอดมะระ ยอดบวบ กระถิน ยอดผักทอง มะเขือ ถั่วฝักยาว ผักแผ้ว ผักชีลาว (ผักหอมฮ้อ) และผักสะระแห่น (ผักเลิม) เป็นต้น ปลาต่างๆ ได้จากการเลี้ยงเอง และมาจากหนองน้ำ รวมทั้งสัตว์ต่างๆ ในนา ทั้งแมลงและหนูนาก็นำมาทำเป็นอาหาร ถ้าเป็นงานบุญนิยมทำลาบเนื้อวัว เนื้อหมู ถวายพระและบางส่วนทานกันในครอบครัว มีลาบแดงที่เรียกว่า “ก้อย” และมี “อุ” (เหล้าโท) ใช้ในงานพิธีกรรม

ขนมของชาวผู้ไทยมีไม่มากนัก และหาทานได้เมื่อมีงานประเพณีหรือพิธีกรรม เช่น ข้าวต้มมัด คือ ข้าวเหนียวห่อกล้วยแล้วต้ม ข้าวต้มมัด ใช้ข้าวเหนียวมัดกับกะทิก่อนแล้วนำมาห่อกล้วยแล้วนึ่ง ขนมกะทิมะขาม (สามารถเก็บไว้ได้นาน 3 เดือน ทุกว่ายทานได้ เป็นของว่าง หลังทานอาหารหนัก ขนมนี้ทำจากมะพร้าวคั่ว ผัดในกระทะกับน้ำตาลทราย น้ำอ้อย โดยคั่วให้แห้งและปล่อยให้เย็น มาคลุกเคล้ากับมะขามแกะเมล็ดแล้ว) และขนมหมก คือ ข้าวเหนียวคั่วบดให้ละเอียดตามนวดเป็นแป้งข้าวเหนียวใส่ไส้มะพร้าวที่คั่วกับน้ำตาลน้ำอ้อยแล้วนึ่ง นิยมทำในงานบุญ และข้าวต้มตัด คือ ข้าวต้มมัดมาตัดเป็นท่อนมาคั่ว (ผัดคลุกเคล้า) กับมะพร้าว น้ำตาลน้ำอ้อย

ภาษาไทย

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย (2542, หน้า 524–560) ได้กล่าวถึงภาษาไทยในจังหวัดนครพนมไว้ว่า จังหวัดนครพนมมีผู้พูดภาษาไทยกระจายอยู่ทุกๆ อำเภอและมีมากที่สุดอยู่ที่อำเภอเรณูนคร ภาษาผู้ไทยมีความคล้ายคลึงกับภาษาไทยถิ่นอีสานมาก ซึ่งในการศึกษาภาษาไทยถิ่นและภาษาชาติพันธุ์ มีการศึกษาในระดับต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ระบบเสียง

1.1 หน่วยเสียงพยัญชนะ

โรชนี คนหาญ (2546, หน้า 284) ได้ศึกษาระบบเสียงพยัญชนะในภาษาไทย อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร พบว่า

มีหน่วยเสียงพยัญชนะเดี่ยว 20 หน่วยเสียง ได้แก่

/ p, t, c, k, ʔ, ph, th, kh, b, d, f, s, h, l, m, n, ɲ, w, j /

สามารถปรากฏตำแหน่งต้นพยางค์ได้ทุกหน่วยเสียง และสามารถปรากฏท้ายพยางค์ได้

9 หน่วยเสียง ได้แก่ / p, t, c, k, ʔ, μ, n, ɲ, w, j /

พยัญชนะควบกล้ำ มี 4 หน่วยเสียง ได้แก่ / kw, khw, jw, sw /

ซึ่งเป็นการปรากฏรวมของเสียงกัก / k, kh / เสียงนาสิก / ɲ / เสียงเสียดแทรก / s /

และเสียงกึ่งสระ / w /

วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ (2520, หน้า 2–4) ได้ศึกษาภาษาถิ่นผู้ไทยในจังหวัดนครพนม พบว่า ภาษาถิ่นผู้ไทยที่หน่วยเสียงพยัญชนะ 23 หน่วยเสียง ได้แก่

/ m, f, v, p, ph, b, t, th, d, sw, n, s, l, c, ñ, y, k, kh, kw, khw,

ɲ, ʔ, h / ดังแสดงในตาราง 1

ตาราง 1 หน่วยเสียงพยัญชนะในภาษาไทย

ฐานกรณ์ของเสียง	ริมฝีปาก ล่าง + ฟัน	ริมฝีปาก ทั้งสอง	ปุ่มเหงือก หลังฟัน	เพดาน แข็ง	เพดาน อ่อน	ช่องคอ
ประเภทของเสียง		สัท p	t	c	k	t
	อโฆษะ	ชนิด ph	th		kh	
เสียงหยุด		โฆษะ b	d			
เสียงปากกลม			sw		kw khw	
เสียงนาสิก	อะโฆษะ f	m	n	ñ		
เสียงเสียดแทรก	โฆษะ v, w		s			h
เสียงกึ่งสระ	โฆษะ			y		
เสียงลอดข้าง	โฆษะ		l			

เสียงพยัญชนะเหล่านี้ส่วนใหญ่ออกเสียงเหมือนกับเสียงพยัญชนะในภาษาไทยมาตรฐาน เสียงที่ต่างไปจากเสียงในภาษาไทยกลางมีดังนี้ / ñ / เป็นเสียงนาสิกซึ่งมีฐานกรณ์อยู่ที่เพดานแข็ง เสียงนี้ไม่มีในภาษาไทยมาตรฐาน

/ kh / เป็นเสียงหยุดชนิด อโฆษะ ซึ่งมีฐานกรณ์อยู่ที่เพดานอ่อน เสียงนี้บางครั้งผู้บอกภาษาออกเสียงเป็นเสียง / x / คือ มีฐานกรณ์เหมือนเดิม แต่ประเภทของเสียงเปลี่ยนจากเสียงหยุดไปเป็นเสียงเสียดแทรก เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้บอกภาษามักจะออกเป็นเสียง / x / ถ้าสระที่ตามมาเป็นสูง / i, u / หรือสระต่ำ / a / แต่ทำไมเสมอเสมอ จึงไม่อาจหาได้แน่นอนว่าเมื่อใดผู้พูดภาษาไทยจะออกเสียงเป็นเสียง / kh / หรือ / x /

/ s / หรือเสียงเสียดแทรกซึ่งมีฐานกรณ์อยู่ที่ปุ่มเหงือกหลังฟันนั้น ผู้บอกภาษาหลายคนออกเป็นเสียง / θ / หรือเสียงเสียดแทรก ซึ่งมีฐานกรณ์ที่ปลายลิ้นกับฟันบนและฟันล่าง

/ sw, kw, khw / ในที่นี้วิเคราะห์เป็นเสียงพยัญชนะปากกลม (Labialized consonants คือ ในขณะที่ออกเสียงเหล่านี้ ริมฝีปากจะห่อกลม) เพราะลักษณะการออกเสียงบ่งว่าเป็นเช่นนั้นมากกว่าเป็นการออกเสียงควบกล้ำระหว่างเสียง / s, k, kw / ควบกับเสียง / w / และในแง่โครงสร้างของระบบเสียง ผู้ไทยไม่มีเสียงควบกล้ำอื่นๆ ในภาษาอีก เสียงเหล่านี้มีใช้น้อยมากในภาษา เสียง / sw / เท่าที่พบมีเพียง 2 คำ ส่วนเสียง / kw / และ / khw / มีอย่างละประมาณ 10 คำ

/ v / บางครั้งผู้บอภาษา ออกเสียงเป็นเสียง / w /

โดยเฉพาะเมื่อเป็นเสียงตัวสะกดหรือเสียงที่เกิดท้ายพยางค์

เสียงพยัญชนะ 23 เสียงที่กล่าวมาแล้วนี้ เกิดในตำแหน่งต้น

พยางค์ได้ทุกเสียงแต่ใช้เป็นเสียงสะกดหรือเสียงลงท้ายพยางค์ได้เพียง 9 เสียง คือ

/ m, n, ŋ, p, t, k, ʔ, w, y / สำหรับเสียง / ʔ / ที่เกิดท้ายพยางค์ ถ้าผู้พูด พูดเร็ว เสียง / ʔ / อาจถูกข้ามหายไป ในภาษาเขียนเสียงสะกด / ʔ / ไม่มี

เสียงสะกด / k / ใน “ผู้ไทย” ไม่เกิดตามหลังสระยาว เสียงนี้ เกิดตามหลังสระสั้นเท่านั้น ในกรณีที่ภาษาถิ่นอื่นใช้สระยาวตามด้วยเสียงสะกด / k / ในภาษาผู้ไทย จะเป็นเสียงสระสั้น ตามด้วยเสียง / k /

1.2 หน่วยเสียงสระ

โรชินี คนหาญ (2546, หน้า 284) ได้ศึกษาระบบเสียงสระ ในภาษา ผู้ไทย อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร พบว่า สระเดี่ยว มี 18 หน่วยเสียงแบ่งเป็นสระ เสียงสั้น 9 เสียง และสระเสียงยาว 9 เสียง ได้แก่ / i, i:, i, i:, u, u:, e, e:, ə, ə:, o, o:, x, x:, a, a:, ɔ, ɔ: / ไม่ปรากฏสระผสม

วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ (2520, หน้า 5-6) ภาษาผู้ไทย มีเสียงสระแท้ สั้น 9 เสียง และเสียงสระยาว 9 เสียง ดังต่อไปนี้

ตาราง 2 เสียงสระในภาษาผู้ไทย

ระดับสระ	สระหน้า	สระกลาง	สระหลัง
สระสูง	i, i:	i i:	u u:
สระกลาง	e, e:	ə, ə:	o, o:
สระต่ำ	x, x:	a, a:	ɔ, ɔ:

เสียงสระเหล่านี้โดยทั่วๆ ไปแล้วเหมือนกับเสียงสระในภาษาถิ่นอื่นๆ ถ้าจะเปรียบกับภาษาไทยมาตรฐาน ความแตกต่างจะมีอยู่บ้างเล็กน้อย คือ สระ / o / และ / o: / ในภาษาผู้ไทย มีระดับสั้นที่สูงกว่าสระเสียงเดียวกันนี้ในภาษาไทยมาตรฐาน ถ้าคนพูดภาษาไทยกลางฟังเสียงสระภาษาผู้ไทย เหล่านี้เดี๋ยวกๆ จะแยกเกือบไม่ออกว่าเป็น เสียง / o, o: / หรือ / u u: /

ภาษาผู้ไทยที่พุดอยู่ในนครพนม ไม่มีสระผสม / ia / “เอียะ เอีย”
/ ia / “เอือะ เอือ” และ / ua / “อัวะ อัว” ถ้าคำในภาษาไทยถิ่นอื่นใช้เสียงสระผสม
พวกนี้ ภาษาผู้ไทยใช้เสียง / e: / “เอ” แทนเสียง / ia / “เอีย” เสียง / o: / “เออ”
แทนเสียง / ia / “เอือ” และเสียง / o: / “โอ” แทนเสียง / ua / “อัว”

1.3 หน่วยเสียงวรรณยุกต์

วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ (2520, หน้า 7-9) ได้กล่าวถึงเสียงวรรณยุกต์
ในภาษาผู้ไทย มีหน่วยเสียงวรรณยุกต์ 5 หน่วยเสียง ดังนี้

1. หน่วยเสียง / 1 / หมายถึง เสียงวรรณยุกต์ต่ำ-ขึ้น มี 2 หน่วย
เสียงย่อย ได้แก่

1.1 เสียงต่ำเลื่อนขึ้นสูง เป็นเสียงที่มีระดับจุดเริ่มต้นที่เสียงต่ำ
ระดับเสียงจะคงที่ไประดับหนึ่งในสามส่วนของพยางค์ จึงเลื่อนสูงขึ้นถึงระดับกลางค่อนข้าง
สูง เสียงวรรณยุกต์นี้จะปรากฏในคำพยางค์เป็น การกำกับเสียงวรรณยุกต์เสียงนี้จะเขียน
กำกับด้วยเลข 1 เช่น

คำผู้ไทย	ความหมาย
/pi:¹/	ปี
/da:w¹/	ดาว

1.2 เป็นเสียงที่มีจุดเริ่มต้นที่ระดับเสียงต่ำ ระดับเสียงสูงขึ้น
ตั้งแต่เริ่มต้นพยางค์ ไปจนถึงสุดพยางค์ที่ระดับเสียงกลางค่อนข้างสูง เสียงวรรณยุกต์นี้
ปรากฏในคำพยางค์ตายเสียงสั้น การกำกับเสียงวรรณยุกต์เสียงนี้ จะเขียนกำกับด้วยเลข 1
เช่น

คำผู้ไทย	ความหมาย
/mat¹/	มัด
/phak¹/	ผัก

2. หน่วยเสียง / 2 / เสียงสูง-ตกลงต่ำ มี 2 หน่วยเสียงย่อย ได้แก่

2.1 เป็นเสียงที่มีจุดเริ่มต้นระดับเสียงกลางค่อนข้างไปสูง ระดับ
เสียงจะต่ำลงเล็กน้อย ประมาณหนึ่งในสี่ส่วนของพยางค์ จึงสูงขึ้นเล็กน้อยจนถึงระดับเสียง
กลางค่อยไปสูง แล้วลดต่ำลงทันทีถึงระดับเสียงกลางค่อนข้างต่ำเป็นเสียงที่ปรากฏ

ในคำพยางค์เป็น มีเสียงคอกอหอยหยุดปนด้วย เสียงนี้เมื่อเกิดกับคำตายสระสั้น จะมีช่วงเสียงสั้นกว่าและเสียงเลื่อนตกมาไม่ถึงเสียงต่ำ คำใดที่มีเสียงวรรณยุกต์นี้จะเขียนกำกับด้วยหมายเลข 2 เช่น

คำผู้ไทย	ความหมาย
/khwa:j ² /	ควาย
/khaj ² /	ไซ

2.2 เป็นเสียงที่มีจุดเริ่มต้นที่ระดับเสียงกลาง ค่อนไปสูง ระดับเสียงจะคงที่ไปจนเกือบถึงประมาณสามในสี่ส่วนของพยางค์ จึงลดต่ำลงทันทีถึงระดับเสียงกลาง เป็นเสียงที่ปรากฏในคำพยางค์ตายเสียงยาว คำใดที่มีเสียงวรรณยุกต์นี้จะเขียนกำกับด้วยหมายเลข 2

คำผู้ไทย	ความหมาย
/ha:p ² /	หาบ
/mi:t ² /	มีด

3. หน่วยเสียง / 3 / หมายถึง เสียงวรรณยุกต์ สูงกลางตกลงต่ำ เป็นเสียงที่มีจุดเริ่มต้นระดับเสียงสูง ระดับเสียงจะคงที่ไปจนตลอดพยางค์ และตกลงเล็กน้อยตอนปลายพยางค์ โดยมีลักษณะการกักที่เส้นเสียงปรากฏที่ท้ายพยางค์ เสียงวรรณยุกต์นี้ปรากฏในคำพยางค์เป็น คำใดที่มีเสียงวรรณยุกต์นี้จะเขียนกำกับด้วยเลข 3 เช่น

คำผู้ไทย	ความหมาย
/khaw ³ /	ข้าว
/ʔa: ³ /	อ้า

4. หน่วยเสียง / 4 / หมายถึง เสียงวรรณยุกต์กลางเลื่อนเลื่อนขึ้นสูง เป็นเสียงที่มีจุดเริ่มต้นที่ระดับเสียงกลาง ระดับเสียงจะคงที่ไปจนเกือบถึงประมาณสามในสี่ส่วนของพยางค์ แล้วสูงขึ้นถึงระดับเสียงกลางค่อนไปสูง เสียงวรรณยุกต์นี้เวลาพูดเร็วๆ จะเหลือเพียง ซึ่งทำให้ฟังดูเหมือนเสียงเลื่อนลงต่ำเสียงวรรณยุกต์นี้ปรากฏในคำพยางค์เป็น คำใดที่มีเสียงวรรณยุกต์เสียงนี้ จะเขียนกำกับด้วยเลข 4 เช่น

คำผู้ไทย	ความหมาย
/mɛ: ⁴ /	แม่
/nam ⁴ /	น้ำ

5. หน่วยเสียง / 5 / เสียงต่ำ-ขึ้น-ตก หรือฟังดูอาจคล้ายเสียงสูง ระดับเสียงจะสูงขึ้นตั้งแต่เริ่มต้นพยางค์ ไปจนถึงประมาณสองในสี่ส่วนของพยางค์ ที่ระดับเสียงกลางก่อนไปต่ำ แล้วลดต่ำลง เสียงวรรณยุกต์นี้ปรากฏในคำพยางค์ตายเสียงสั้น คำใดที่มีเสียงวรรณยุกต์นี้จะเขียนกำกับด้วยเลข 5

พจณี ศรีธรรมาภรณ์ (2526, หน้า 105) ได้กล่าวถึงเสียงวรรณยุกต์ ภาษาผู้ไทยบ้านนาจัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ไว้ว่า ประกอบไปด้วยเสียงวรรณยุกต์ 5 หน่วย ได้แก่ เสียงต่ำเลื่อนขึ้นสูง / 1 / เสียงสูงตกลงต่ำ / 2 / เสียงกลางตกลงต่ำ / 3 / เสียงกลางเลื่อนลงต่ำแล้วเลื่อนขึ้นสูง / 4 / เสียงสูง / 5 /

พุททชาติ โปธิบาล และชนานันท์ ตรงดี (2540, หน้า 79) ได้กล่าวถึงเสียงวรรณยุกต์ภาษาผู้ไทยบ้านแสนพัน ตำบลแสนพัน อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ไว้ว่า ประกอบไปด้วย เสียงวรรณยุกต์ 4 หน่วย ได้แก่ เสียงต่ำเลื่อนขึ้นสูง / 1 / เสียงสูงตกลงต่ำ / 2 / เสียงกลางตกลงต่ำ / 3 / เสียงกลางเลื่อนลงต่ำแล้วเลื่อนขึ้นสูง / 4 /

โรชนี คนหาญ (2546, หน้า 284) ได้ศึกษาระบบเสียงวรรณยุกต์ ในภาษาผู้ไทย อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร พบว่า เสียงวรรณยุกต์ 5 หน่วย ได้แก่ เสียงต่ำเลื่อนขึ้นสูง / 1 / เสียงสูงตกลงต่ำ / 2 / เสียงกลางตกลงต่ำ / 3 / เสียงกลางเลื่อนลงต่ำแล้วเลื่อนขึ้นสูง / 4 / เสียงสูงเลื่อนลง / 5 /

จากการศึกษาหน่วยเสียงวรรณยุกต์ ในภาษาผู้ไทยสรุปได้ว่า ส่วนใหญ่เป็นเสียงเลื่อนขึ้นหรือเลื่อนลง จากที่บรรยายมาจะเห็นว่าใน 5 หน่วยเสียงมีหน่วยเสียง / 5 / เสียงเดียวเท่านั้น ที่เป็นเสียงระดับคงตัวไม่เลื่อนขึ้นเลื่อนลงแต่เสียงดังกล่าวนี้เป็นเสียงที่วิเคราะห์จากคำโดดๆ คือ เป็นเสียงที่เกิดจากการกล่าวที่ละคำๆ เมื่อเวลาฟังคนพูดภาษาผู้ไทย พูดภาษาของเขาเป็นประโยคยาวๆ หรือพูดมากกว่าสองคำขึ้นไป และพูดอย่างธรรมชาติคือไม่ช้านัก จะพบว่า มีเสียงที่คงระดับเพิ่มอีก 2 เสียง คือ เสียงระดับกลางและเสียงระดับต่ำสองเสียงนี้ อันที่จริงเกิดจากเสียงวรรณยุกต์ / 1, 3 / และ / 4 / เสียงวรรณยุกต์ / 1 / ทำให้เกิดเสียงระดับต่ำ และเสียงวรรณยุกต์ / 3, 4 / ทำให้เกิดเสียงระดับกลาง ถ้าพิจารณาจากรูปแสดงเส้นเสียงของเสียงวรรณยุกต์ / 1, 3, 4 / จะเห็นว่าประกอบด้วย เสียง / 2 / ส่วน คือ ส่วนหนึ่งเป็นเสียงคงระดับและอีกส่วนหนึ่งเป็นเสียงเลื่อนขึ้นหรือลง คือ / 1, 3, 1 / ในขณะที่พูดเร็วๆ หรือต้องพูดคำหลายคำติดต่อกัน ส่วนที่เป็นเสียงเลื่อนมักถูกข้ามหายไป เหลือแต่ส่วนที่เป็นเสียงระดับเท่านั้น

ดังนั้น จากการศึกษาเสียงวรรณยุกต์ ภาษาผู้ไทยจังหวัดนครพนม จากนักภาษาศาสตร์หลาย ๆ ท่านสรุปได้ว่า ประกอบไปด้วย เสียงวรรณยุกต์ 5 หน่วย ได้แก่ เสียงต่ำเลื่อนขึ้นสูง / 1 / เสียงสูงตกลงต่ำ / 2 / เสียงกลางตกลงต่ำ / 3 / เสียงกลางเลื่อนลงต่ำแล้วเลื่อนขึ้นสูง / 4 / และเสียงสูงเลื่อนลง / 5 /

2. ระบบคำ

วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ (2520, หน้า 14-47) และโรชนี คนหาญ (2546, หน้า 73-86) ได้กล่าวถึงระบบคำของภาษาผู้ไทย ไว้ว่า ระบบคำในภาษาผู้ไทยสามารถ จำแนกตามลักษณะโครงสร้างได้ 2 ประเภท ได้แก่ 1) คำพยางค์เดียว และ 2) คำสอง พยางค์ขึ้นไป

1. คำพยางค์เดียว

วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ (2520, หน้า 15) ได้กล่าวถึงคำพยางค์เดียว ในภาษาผู้ไทย ส่วนใหญ่เป็นภาษาคำโดด (Isolating Language) อันเป็นลักษณะสำคัญของภาษาตระกูลไท สามารถแบ่งออกได้ เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

- 1) พยางค์เปิด (Open Syllables) คือ พยางค์ที่ไม่มีพยัญชนะท้าย
- 2) พยางค์ปิด (Close Syllabus) คือ พยางค์ที่มีพยัญชนะท้าย โดยมีสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างของพยางค์ ดังนี้

C : Consonant คือ เสียงพยัญชนะ

V : Vowel คือ เสียงสระ

N : Nasal Post Consonant คือ เสียงพยัญชนะท้ายที่เป็น

พยัญชนะนาสิก

S : Stop Post Consonant คือ เสียงพยัญชนะท้าย

ที่เป็นเสียงพยัญชนะเสียงกัก

T : Tone คือ เสียงวรรณยุกต์

1, 2, 3, 4 และ 5 แทนระดับเสียงวรรณยุกต์

สัญลักษณ์ดังกล่าวข้างต้น สามารถใช้สัญลักษณ์แทน

โครงสร้างพยางค์ในภาษาผู้ไทย ดังนี้

C แทนเสียงพยัญชนะต้นเดี่ยว

V แทนเสียงสระเสียงสั้น

VV แทนเสียงสระเสียงยาว

N แทนเสียงพยัญชนะท้ายเป็นพยัญชนะนาสิก

S แทนเสียงพยัญชนะท้ายที่เป็นเสียงพยัญชนะเสียงกัก

T แทนเสียงวรรณยุกต์

1, 2, 3, 4, และ 5 แทนระดับเสียงวรรณยุกต์

ตัวอย่างคำพยางค์เดียวในภาษาไทย โครงสร้างพยางค์เดียว ประกอบด้วยพยัญชนะต้นเดี่ยว ผสมกับสระเสียงยาว ไม่มีพยัญชนะท้าย มีเสียงวรรณยุกต์ที่ 1-5 กำกับ

/luː²/ ลูก

/meː⁴/ แม่

/meː²/ เมีย

/naː⁴/ น้ำ (น้ำเขย น้ำสะใภ้)

2. คำสองพยางค์ขึ้นไป

คำสองพยางค์ขึ้นไป คือ การนำเอาคำพยางค์เดี่ยวนำมาผสมกันเป็นคำใหม่และคำสองพยางค์ขึ้นไป แบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

1) คำผสม

2) คำประสม

3) คำซ้ำ

4) คำซ้อน

3. ระบบโครงสร้างประโยค

วิไลวรรณ ฆนิษฐานันท์ (2520, หน้า 14-47) และโรชินี คนหาญ (2546, หน้า 73-86) ได้กล่าวถึงระบบโครงสร้างประโยคในภาษาไทยไว้ว่า เป็นหน่วยที่สมบูรณ์ทางไวยากรณ์ และเป็นถ้อยคำที่สมบูรณ์ทางด้านเสียงของภาษา ซึ่งในภาษาตระกูลไท โดยทั่วไปการเรียนหน่วยในประโยค จะเป็นดังนี้ S (Subject : ประธาน) V (Verb : กริยา) O (Object : กรรม) การเรียงคำหรือหน่วยในประโยคจะเป็นแบบ ประธาน + กริยา + กรรม (SOV) โครงสร้างประโยคประโยคในภาษาไทย แบ่งลักษณะการประกอบประโยคได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ 1) ประโยคความเดียว 2) ประโยคความรวม และ 3) ประโยคความซ้อน

4. ระบบความหมาย

โรชินี คนหาญ (2546, หน้า 84-85) ได้กล่าวไว้ว่า คำแต่ละคำในภาษาผู้ไทยจะประกอบด้วยส่วนประกอบ 2 ส่วน คือ รูป (Form) และความหมาย (Meaning) รูปของคำ ได้แก่ เสียงและตัวอักษร แต่สำหรับภาษาที่ไม่มีตัวอักษรใช้ รูปของคำจึงหมายถึงเสียงของคำเพียงประการเดียว ซึ่งคำในภาษาแต่ละภาษาเกิดขึ้นจากการตกลงร่วมกันของคนในสังคมว่าจะใช้รูปใดแทนสิ่งใด อาจเป็นทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต อาจเป็นได้ทั้งรูปธรรมและนามธรรม

ภาษาผู้ไทยเป็นภาษาที่มีเฉพาะภาษาพูดไม่มีภาษาเขียน จึงไม่มีตัวอักษร ดังนั้นรูป (Form) จึงหมายถึงเสียงเท่านั้น ไม่ได้หมายถึงรูปตัวอักษร ซึ่งจากการศึกษาระบบความหมายในภาษาผู้ไทย สามารถแยกแยะความหมายออกเป็นส่วนต่างๆ ได้ดังนี้

1) ความหมายตรง 2) ความหมายแฝง

จากการศึกษาระบบของภาษาผู้ไทย สรุปได้ว่า ในการศึกษาวิเคราะห์ระบบภาษาผู้ไทยที่สมบูรณ์นั้น ผู้วิจัยจะต้องศึกษาเกี่ยวกับ เสียง (phonology) คำ (morphology) โครงสร้างประโยค (syntax) และความหมาย (semantics) ทุกเรื่องต้องมีความสัมพันธ์กัน เพราะเสียงจะประกอบเป็นคำ เมื่อนำคำมาเรียงให้ถูกต้องตามหลักไวยากรณ์ก็จะกลายเป็นประโยค ซึ่งทั้งคำและประโยคจะมีความหมายเกี่ยวข้องกัน ดังนั้นในการศึกษาระบบภาษาผู้ไทยถึ้นนาจึงต้องศึกษาตามการศึกษาระบบของภาษาที่มีนักภาษาศาสตร์และนักวิชาการที่เคยศึกษาไว้แล้ว ดังนี้ 1) ระบบเสียง 2) ระบบคำ 3) ระบบโครงสร้างประโยค 4) ระบบความหมาย

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาษาผู้ไทย

วิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ (2520, หน้า 2-4) ได้ศึกษาภาษาผู้ไทยในจังหวัดนครพนม พบว่า ภาษาถิ่นผู้ไทยที่หน่วยเสียงพยัญชนะ 23 หน่วยเสียง ได้แก่ / m, f, v, p, ph, b, t, th, d, s^w, n, s, l, c, ñ, y, k, kh, k^w, khw, ŋ, ʔ, h / หน่วยเสียงสระประกอบด้วย เสียงสระแท้สั้น 9 เสียง และเสียงสระยาว 9 เสียง หน่วยเสียงวรรณยุกต์มี 5 หน่วยเสียง ได้แก่ เสียงต่ำเลื่อนขึ้นสูง / 1 / เสียงสูงตกลงต่ำ / 2 / เสียงกลางตกลงต่ำ / 3 / เสียงกลางเลื่อนลงต่ำแล้วเลื่อนขึ้นสูง / 4 / และเสียงสูงเลื่อนลง / 5 / การเรียงคำในประโยค ได้แก่ ประธาน กริยา (กรรม) และส่วนขยายปรากฏในส่วนที่ถูกขยายเป็นภาษาที่ไม่มีวิภัติปัจจัย เป็นภาษาที่มีลักษณะนามเช่นเดียวกับภาษาตระกูลไทยอื่นๆ

พจนี ศรีธรรมราช (2526, หน้า 67) ได้ศึกษาเสียงวรรณยุกต์ของภาษาถิ่นผู้ไทย ใน 3 จังหวัด คือ กาฬสินธุ์ นครพนม และสกลนคร ผลการศึกษาพบว่า เมื่อนำการศึกษาทางภาษาศาสตร์ โดยใช้ระบบวรรณยุกต์มาเปรียบเทียบกับภาษาไทยดำ ไทยแดง ไทยขาว และลาวโส่ง คือ ลักษณะการแตกตัวและรวมตัวของวรรณยุกต์จากการศึกษาพบว่า ภาษาผู้ไทยมีความคล้ายคลึงกับภาษาไทยดำ ไทยแดง ไทยขาว และลาวโส่ง ในขณะที่เดียวกันภาษาผู้ไทยเองก็มีความแตกต่าง จะเห็นได้ว่า ภาษาผู้ไทยในจังหวัดนครพนม ภาษาผู้ไทยเฉพาะที่อำเภอกุสุมาลย์ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร และภาษาผู้ไทยเฉพาะที่อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นพวกที่มาจากเมืองวังด้วยกัน

เรืองเดช ปันเขื่อนขันธ์ (2531, หน้า 139-140) ได้ศึกษาภาษาถิ่นตระกูลไทย โดยได้อธิบายถึงภาษาผู้ไทยไว้ว่า เป็นภาษาไทยถิ่นหนึ่งของภาษาตระกูลไทย โดยผู้พูดภาษานี้อยู่ที่แคว้นสิบสองจุไทย ประเทศลาวและเวียดนาม ผู้ไทยมีชื่อเรียกที่หลากหลายแตกต่างกันไป เช่น ผู้ไทยดำ ผู้ไทยขาว ผู้ไทยลาย ลักษณะของภาษาผู้ไทย มีสำเนียงคล้ายภาษาไทยพวนมาก ส่วนคำศัพท์ที่ใช้คล้ายกับภาษาถิ่นอีสานเป็นส่วนใหญ่ และมีการออกเสียงแบ่งแยกคำศัพท์ที่ใช้สระโไอ และสระโไอ

อรพันธ์ อุณากรสวัสดิ์ (2536, หน้า 126) ได้ศึกษาเปรียบเทียบระบบเสียงในภาษาผู้ไทยกับภาษาลาวโส่ง แล้วนำมาเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างของระบบเสียงในภาษาทั้งสอง ผลการศึกษาพบว่า ภาษาผู้ไทยและภาษาลาวโส่งมีความแตกต่างกันของสระมากที่สุด กล่าวคือ ภาษาผู้ไทยไม่มีเสียงสระประสมแต่ภาษาลาวโส่งมีหน่วยเสียงสระ 4 หน่วยเสียง คือ หน่วยเสียงสระประสม / ia ua ua au / ซึ่งมีการปฏิภาคกับสระเดี่ยวเสียงยาว / c: ɔ: o: ɔ: / ในภาษาผู้ไทยตามลำดับ ส่วนหน่วยเสียงสระเดี่ยวมี 18 เสียงจำนวนเท่ากัน ความแตกต่างรองลงมา ได้แก่ จำนวนหน่วยเสียงพยัญชนะต้น คือ ภาษาผู้ไทยมี 20 หน่วยเสียง แต่ภาษาลาวโส่งมี 19 หน่วยเสียง และหน่วยเสียงพยัญชนะต้น / ph, th, kh / ในภาษาผู้ไทย จะมีการปฏิภาคกับหน่วยเสียงพยัญชนะต้น / p, t, k / ในภาษาลาวโส่ง ส่วนหน่วยเสียงพยัญชนะควบกล้ำ ภาษาผู้ไทยมี 3 หน่วยเสียง คือ / kw, khw, sw / และภาษาลาวโส่งมี 3 หน่วยเสียง คือ / kw, khw, ɲw / จำนวนหน่วยเสียงวรรณยุกต์ในภาษาผู้ไทยมี 5 หน่วยเสียง ภาษาลาวโส่งมี 6 หน่วยเสียง

โรชนี คนหาญ (2546, หน้า 284) ได้ศึกษาภาษาผู้ไทย อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร พบว่า ระบบเสียงสระ จำแนกตามลักษณะโครงสร้างได้ 2 ประเภท ดังนี้

- 1) คำพยางค์เดี่ยว
- 2) คำสองพยางค์ขึ้นไป โดยคำพยางค์เดี่ยว มี 5 แบบ ได้แก่ 1) CVV¹⁻⁵
- 2) CVN¹⁻⁵
- 3) CVVN¹⁻⁵
- 4) CVS⁴⁻⁵ และ 5) CVVS³ ส่วนคำสองพยางค์ขึ้นไปได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ 1) คำพยางค์ 2) คำประสม 3) คำซ้ำ และ 4) คำซ้อน ระบบประโยค มี 3 ประเภท
- 1) ประโยคความเดียว
- 2) ประโยคความรวม
- 3) ประโยคความซ้อน ระบบความหมาย แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ความหมายตรง 2) ความหมายแฝง

ชลธิชา บำรุงรักษ์ และเฉลิมชัย แก้วมณีชัย (2559, หน้า 69-70) ได้กล่าวถึงภาษาผู้ไทยไว้ว่า ภาษาผู้ไทย เป็นภาษาคำโดด คำพื้นฐานมักเป็นคำพยางค์เดี่ยว เป็นภาษาที่มีเสียงวรรณยุกต์ หน่วยเสียงวรรณยุกต์ในภาษาผู้ไทยมี 5 เสียง หน่วยเสียงพยัญชนะ มี 19 หน่วยเสียง ได้แก่ / p, t, c, k, p, h, th, kh, b, d, f, s, m, η, η, h, l, w, ʔ / หน่วยเสียงพยัญชนะ ภาษาผู้ไทยมีสระเสียงเดียว 18 หน่วยเสียง คือ / i, i:, ε, ε:, a, a:, e, e:, o, o:, u, u:, o, o:, v, v: / การเรียงประโยคในภาษาผู้ไทย ภาษาผู้ไทยมีโครงสร้างการเรียงประโยค การเรียงคำในประโยคพื้นฐาน ได้แก่ ประธาน กริยา (กรรม)

Jean Pacquement (2011, p. 1) ได้ศึกษาความหลากหลายทางภาษาศาสตร์ของภาษาผู้ไทย (About Some Linguistic Variations in Phu Tai) จากการศึกษพบว่า ลักษณะความหลากหลายด้านโครงสร้าง หน่วยคำ คำศัพท์ ของภาษาผู้ไทย ซึ่งเป็นภาษาตระกูลไท สาขาตะวันตกเฉียงใต้ที่พูดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทยและในภาคกลางของลาว ผลการศึกษาจะอภิปรายรวมไปถึงรูปแบบประโยค ต่อเนื่องที่เกิดจากการใช้คำ (“ให้” “เอ็ด”) หน่วยคำแสดงความเชื่อมโยงของเหตุการณ์จากปัจจุบัน ไปสู่ออนาคตและคำศัพท์บางคำ (“งาม” “ยาย” “ที่”) ซึ่งได้เสนอแผนที่ภาษา 3 ลักษณะที่สามารถเกิดขึ้นได้บนแนวคิดพื้นฐานทางภาษาศาสตร์คลังข้อมูล (Corpus Linguistics) นอกจากนี้ ผู้วิจัยซึ่งมีประสบการณ์ในพื้นที่ภาษากับผู้บอกภาษาชาวผู้ไทยเป็นเวลา 3 ปี จึงจะอธิบายทัศนะของผู้พูดภาษาผู้ไทย ที่มีต่อการใช้ภาษาและการหลักสูตรการฟื้นฟูภาษาผู้ไทยด้วย โดยในหลักสูตรนั้นต้องเกิดจากทัศนะของผู้พูด ผู้นำชุมชน ผู้นำด้านการศึกษา ภาษาของชุมชน ที่จะต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรเพื่อนำไปใช้แก่เยาวชนรุ่นต่อไปของผู้พูดภาษาผู้ไทยเอง

Sayankena, Lertdow (1985, p. 246) ได้ศึกษาภาษาผู้ไทยคำกริยา ในภาษาผู้ไทย Verbs in Phu Thai: A Lexicase Analysis โดยใช้ทฤษฎี Lexicase ของ Stanly Starosta (1988) ในการวิเคราะห์โครงสร้างประโยคในภาษาผู้ไทย ซึ่งโครงสร้างประโยค ในภาษาผู้ไทยนั้น มีลักษณะโครงสร้างที่ชัดเจน นอกจากการศึกษาลักษณะการก (Lexicase) โดยทั่วไปในภาษาผู้ไทยแล้ว ยังได้กล่าวถึงกริยาของภาษาผู้ไทยที่มีการกลืนความหมาย คำประสมที่ประกอบไปด้วยสรรกรมกริยา + คำนาม เมื่อรวมเป็นหน่วยเดียวกัน จะทำหน้าที่ เป็นสรรกรมกริยา เช่น *อีแม่เกือฮ่ำหมู* เลิศดาวอธิบายว่า *ฮ่ำ* ไม่ใช่กรรมตรงของกริยา *เกือ* เพราะเมื่อทดสอบด้วยการทำให้เป็นเรื่องแล้ว พบว่า *ฮ่ำ* ไม่สามารถเป็นเรื่องได้

การวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์

1. ความหมายของการวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์

นักวิชาการและนักภาษาศาสตร์ได้มีการนิยามความหมายของการวิจัย ภาคสนามทางภาษาศาสตร์ไว้ ดังนี้

สุจิตลักษณ์ ดิมดวง (2537, หน้า 1-2) ได้ให้ความหมายของการวิจัย ภาคสนามทางภาษาศาสตร์ ไว้ว่า เป็นวิธีการที่จะให้ได้มาซึ่งข้อมูลทางภาษาศาสตร์และการศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ ทางภาษาศาสตร์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคคลสองฝ่าย คือ ผู้พูด (Speaker) ซึ่งเป็นผู้บอกภาษา (Language informant) และนักวิจัยภาษา (Linguistics Researcher) โดยผู้ที่ทำวิจัยทางภาษาศาสตร์นั้น จะต้องออกไปทำงานในพื้นที่ ที่มีกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่พูดภาษานั้นอยู่จริงๆ

ชลธิชา บำรุงรักษ์ (2559, หน้า 1) ได้กล่าวถึง ภาษาศาสตร์ภาคสนาม หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์ภาษาโดยอาศัยข้อมูลจากเจ้าของภาษาหรือที่เรียกว่า “ผู้บอกภาษา” (Informant) ซึ่งวิธีการข้อมูลที่ดีที่สุดก็โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลภาษา ในท้องถิ่นที่ใช้ภาษานั้นด้วยวิธีการที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลภาษาตามลักษณะ ที่เจ้าของภาษาใช้ในสถานการณ์ที่เป็นจริง

Bert Vaux and Justin Cooper (2005, pp. 1-6) ได้กล่าวถึงการวิจัย ภาษาศาสตร์ภาคสนาม ไว้ว่า การวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์ (Linguistics field method) หมายถึง การนำวิธีการและทฤษฎีภาษาศาสตร์มาใช้ศึกษาวิเคราะห์ภาษา ทั้งภาษาที่ผู้วิจัย รู้จักและภาษาที่ผู้วิจัยไม่รู้จัก การที่จะนำวิธีการและทฤษฎีต่างๆ ทางภาษาศาสตร์ไปใช้ได้ดี และประสบผลสำเร็จนั้น ผู้วิจัยจะต้องคำนึงถึงปัจจัยต่างๆ อีกหลายประการ มีวิธีการและ

การทำงานกับผู้ออกภาษา ซึ่งเป็นการฝึกหัดซักถามคำศัพท์ ข้อมูลทางไวยากรณ์ทั้งในระดับต่ำและสูงกว่าระดับประโยค (Elicitation) เมื่อได้ข้อมูลแล้วก็ต้องเรียนรู้วิธีการที่จะบันทึกและจัดระบบข้อมูล (Data processing) นอกเหนือไปจากการเรียนรู้วิธีต่างๆ ดังกล่าวแล้ว ก็ได้รู้จักวิธีการและฝึกการเรียนรู้ภาษา (Language learning) ในการที่จะให้ได้มาซึ่งความรู้ในเรื่องอื่นๆ เหล่านี้ก็ต้องรวมไปถึงการเรียนรู้เรื่องต่างๆ การเรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง ชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ในการศึกษาภาษานั้นๆ ตามที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา

จากจากให้ความหมายของนักวิชาการหลายท่าน สรุปได้ว่า การวิจัยทางภาษาศาสตร์ภาคสนาม หมายถึง การนำวิธีการและทฤษฎีทางภาษาศาสตร์ มาใช้ศึกษาวิเคราะห์ภาษา ทั้งภาษาที่ผู้วิจัยรู้จักและภาษาที่ผู้วิจัยไม่รู้จัก โดยใช้กระบวนการลงไปเก็บข้อมูลพื้นที่จริง ที่มีผู้ใช้ภาษานั้นๆ อาศัยอยู่จริง และใช้ภาษานั้นจริง แล้วนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ให้เห็นระบบของภาษา และสามารถตอบคำถามการวิจัยของผู้วิจัยได้ตั้งไว้อย่างถูกต้อง ชัดเจนตามหลักการและทฤษฎี

2. วัตถุประสงค์ในการวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์

ในการทำการวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์นั้น ข้อมูลที่ผู้วิจัยต้องลงพื้นที่ในการศึกษา ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ตั้งเป้าหมายก่อนลงพื้นที่จริง ซึ่งมีนักภาษาศาสตร์และนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์ไว้ ดังนี้

ธีระพันธ์ ล. ทองคำ (2529, หน้า 51-54) ได้กล่าวถึง วัตถุประสงค์ในการวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์ ไว้ดังนี้

1. เพื่อสำรวจทางภาษาศาสตร์ เพื่อเก็บเป็นข้อมูลของภาษาชนกลุ่มน้อย ที่พูดในพื้นที่ต่างๆ ภาษาของตระกูลต่างๆ ของภาษา เพื่อให้รู้ว่าภาษานั้นอยู่ในตระกูลใด
2. เพื่อศึกษาลักษณะทางโครงสร้างของภาษา เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างทางเสียง ไวยากรณ์ เพื่อเป็นข้อมูลทางภาษาที่ถูกต้องของผู้สนใจศึกษาต่อไป
3. เพื่อพิสูจน์สมมติฐานบางประการที่ได้ตั้งไว้ ในการศึกษาวิจัยทางภาษาว่าเป็นความจริงหรือไม่ จากข้อมูลเอกสารหรือข้อมูลภาคสนามที่มีผู้ศึกษามาก่อนหน้านี้

4. เพื่อศึกษาการกระจายของเสียงหรือคำศัพท์ในภาษาถิ่น เพื่อใช้ในการวิเคราะห์แบ่งแนวเขตระหว่างภาษา

5. เพื่อเปรียบเทียบความสัมพันธ์ทางด้านเชื้อสายของภาษา และเพื่อกำหนดสร้างภาษาดั้งเดิม เพื่อจัดกลุ่มย่อยของภาษาที่อยู่ในตระกูลเดียวกัน โดยใช้วิธีการสถิติความสัมพันธ์ทางด้านเชื้อสายของคำศัพท์ (Lexicostatistics) โดยนักภาษาศาสตร์มักใช้รายการคำพื้นฐาน (Basics Vocabulary) ประมาณ 100–200 คำ เพื่อเก็บข้อมูลหาอัตราร้อยละของการใช้คำศัพท์ร่วมเชื้อสาย ภาษาที่ใกล้ชิดกันมักจะใช้คำศัพท์ที่มีพื้นฐานที่คล้ายคลึงกันเป็นจำนวนมาก กล่าวคือ มีร้อยละของการใช้คำศัพท์ร่วมเชื้อสายสูง นักภาษาศาสตร์เปรียบเทียบบางคนก็พยายามเก็บข้อมูลคำศัพท์ร่วมเชื้อสายเป็นจำนวนมากที่สุดเท่าที่จะเก็บได้ แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์การปฏิบัติภาคกันของเสียง (Sound Correspondence) เพื่อกำหนดทางภาษาดั้งเดิม (Proto Language) เพื่อศึกษาวิวัฒนาการของเสียงจากภาษาดั้งเดิม มาเป็นภาษาในปัจจุบันหรือภาษาลูก

6. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับสังคมหรือภาษากับวัฒนธรรม

7. เพื่อทำพจนานุกรมประเภทพจนานุกรม 2 ภาษา พจนานุกรม 3 ภาษา

8. เพื่อสร้างแบบเรียนเบื้องต้น หรือหลักสูตร สำหรับการอ่านการเขียน สุจริตลักษณ์ ตีพิมพ์ (2537, หน้า 3) ได้กล่าวถึง วัตถุประสงค์ในการวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์ ไว้ดังนี้

1. เพื่อจะได้มีการเก็บบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับภาษาต่างๆ ที่มีพูดกันอยู่ในขณะนั้นเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งจะนำไปสู่การเก็บเอกสารสำคัญทางภาษา (Language archiving)

2. เพื่อจะได้เกิดความรู้ความเข้าใจลักษณะต่างๆ ไปของภาษา ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างทฤษฎีทางภาษา (Language theory)

3. เพื่อช่วยทำให้ผู้อื่นสามารถติดต่อสื่อสารกับผู้พูดภาษานั้นๆ ได้ และในทางกลับกันก็เป็นเป็นการช่วยให้ผู้พูดภาษานั้นๆ สามารถติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นได้อันจะเป็นการนำไปสู่ความเข้าใจระหว่างคนต่างวัฒนธรรม (Cross cultural communication)

4. เพื่อช่วยให้ชนกลุ่มต่างๆ นั้นมีความรู้อ่านออกเขียนได้และจะได้มีงานเขียนในภาษานั้น จัดได้ว่าเป็นการเสริมสร้างสังคมนั้นๆ ลักษณะหนึ่ง (society building)

5. เพื่อช่วยให้เจ้าของภาษามีความมั่นใจ และภูมิใจในตนเอง ในภาษาพูด และวัฒนธรรมของเขาเอง จัดได้ว่าเป็นการเสริมสร้างบุคคลในลักษณะหนึ่ง (person building)

6. เพื่อเป็นลู่ทางไปสู่การช่วยเหลือพัฒนาชนกลุ่มต่างๆ ที่พูดภาษาอื่นๆ ซึ่งไม่ใช่ภาษามาตรฐานหรือภาษากลางของประเทศ ทั้งนี้ เพราะการพูดภาษาของชนกลุ่มนั้นๆ ได้ หรือการเริ่มต้นเข้าไปอยู่ในชมกลุ่มนั้นในฐานะผู้ที่ต้องการเรียนรู้ภาษาย่อมจะเป็นที่ยอมรับและได้รับการยอมรับดีกว่า ทั้งจะประสบผลสำเร็จในการพัฒนาอื่นๆ ได้ดีกว่าด้วย

สมทรง บุรุษพัฒน์ (2543, หน้า 12-13) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการศึกษาภาษาภาคสนามและภาษาถิ่น ไว้ดังนี้

1. เพื่อการสืบประวัติความเป็นมาของภาษานั้นๆ
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของเสียงและความหมาย
3. เพื่อศึกษาคำซ้อน
4. เพื่อศึกษาคำศัพท์ในวรรณคดีต่างๆ
5. เพื่อใช้เป็นข้อมูลการสอนสำหรับผู้พูดภาษาถิ่น
6. เพื่อใช้สำหรับการสื่อสารสำหรับบุคคลต่างท้องถิ่นกัน
7. เพื่อให้รู้ระบบของภาษาถิ่น ภาษาของชาติพันธุ์ต่างๆ และเป็น

บรรทุกภาษาท้องถิ่นและภาษาชาติพันธุ์ไว้ สำหรับใช้ในการเปรียบเทียบในเวลาต่อมาว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

จากวัตถุประสงค์ในการวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์ ที่กล่าวมาสรุปได้ดังนี้ 1) เพื่อสำรวจทางภาษาศาสตร์ เพื่อเก็บเป็นข้อมูลของภาษาชนกลุ่มน้อย 2) เพื่อศึกษาลักษณะทางโครงสร้างของภาษา เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างทางเสียง ไวยากรณ์ 3) เพื่อพิสูจน์สมมติฐานบางประการที่ได้ตั้งไว้ 4) เพื่อศึกษาการกระจายของเสียงหรือคำศัพท์ในภาษาถิ่น 5) เพื่อเปรียบเทียบความสัมพันธ์ทางด้านเชื้อสายของภาษาและเพื่อกำหนดสร้างภาษาดั้งเดิม 6) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับสังคมหรือภาษากับวัฒนธรรม 7) เพื่อทำพจนานุกรมประเภทพจนานุกรม 8) เพื่อสร้างแบบเรียนเบื้องต้น หรือหลักสูตรสำหรับการอ่านเขียน และ 9) เพื่อเป็นลู่ทางไปสู่การช่วยเหลือพัฒนาชนกลุ่มต่างๆ ที่พูดภาษาอื่นๆ ซึ่งไม่ใช่ภาษามาตรฐานหรือภาษากลางของประเทศ

3. ลักษณะของผู้วิจัย

ตามแนวคิดของนักวิชาการและนักภาษาศาสตร์ ได้กล่าวถึงลักษณะของผู้วิจัยไว้ ดังนี้

สุจริตลักษณ์ ดีผดุง (2537, หน้า 6-8) ได้กล่าวถึงลักษณะของผู้วิจัยภาษาศาสตร์ภาคสนามและการเตรียมตัวไว้ว่า ผู้วิจัยจะต้องรู้จักตัวเองว่ามีความเข้าใจและความต้องการจะทำงานเพียงใด ควรจะได้รับการฝึกฝนและอบรมในการทำงานการวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์มาพอสมควรด้วย การวางแผนล่วงหน้าที่แน่นอนนับเป็นการเริ่มต้นขั้นแรกที่ต้องการกระทำซึ่งเท่ากับทำงานสำเร็จไปส่วนหนึ่ง ทั้งยังเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะช่วยลดความกดดันและความล้าสนในการปฏิบัติตัว ทั้งจะช่วยให้เข้าใจรูปแบบการทำงาน ตลอดจนเป็นการช่วยเพิ่มความสามารถในการทำวิจัยให้ถึงจุดหมายได้ดียิ่งขึ้นด้วย

นอกจาก William Samarin (1967, p. 167) ได้กล่าวถึงลักษณะผู้วิจัยภาคสนามที่ต้องคำนึงถึง ดังนี้

1. ผู้ทำวิจัยจะต้องรู้จักตัวเองดีพอว่ามีความสนใจ ความรักในสิ่งที่จะทำมากเพียงใด เช่น รู้ตัวว่ามีความอดทนมากน้อยแค่ไหนในการที่จะต้องนั่งฟังการเล่าเรื่อง การเล่าสัตว์เพียงเรื่องเดียวทั้งวัน หรือต้องเฝ้าสังเกตการณ์การประกอบพิธีกรรมอะไรสักพิธีหนึ่งทั้งวันหรือต้องนั่งสอบถามภาษาใดภาษาหนึ่งทั้งวัน

2. ผู้วิจัยจะต้องรู้สภาพของสุขภาพร่างกายทั้งของตัวเองและของผู้อื่นที่ร่วมคณะไปด้วย รวมไปถึงความจำเป็นที่จะต้องจัดหาส่วนยาและเครื่องมือนปฐมพยาบาลเบื้องต้นไปด้วย

3. ผู้วิจัยจะต้องรู้ว่าตัวเองมีความรู้ ความสามารถในด้านใดเป็นพิเศษบ้างเพราะความสามารถนั้นๆ อาจจะเป็นส่วนประกอบในการตัดสินใจเลือกพื้นที่ที่จะทำวิจัย เช่น ด้านดนตรี ศิลปะ ภาษา การเพาะปลูก

4. ผู้ทำวิจัยจะต้องรู้จักตัวเองว่ามีความสามารถขนาดไหนที่จะนำเอาพลังส่วนตัวขึ้นมาใช้ทั้งทางด้านสังคม ด้านกายภาพ ด้านสุขภาพจิต และจะต้องรู้จักด้วยว่าจะต้องใช้อะไรทดแทนคุณสมบัติบางส่วนที่ขาดหายไป

5. ผู้ทำวิจัยจะต้องมีความสามารถที่จะตัดตัวเองได้โดยเด็ดขาดจากสภาพสังคมของตนเอง ซึ่งมีมาตรฐานทางสังคมระดับหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นด้านศีลธรรม คุณธรรม สังคม สุขลักษณะ การศึกษา ฯลฯ นั่นคือไม่นำเอามาตรฐานทางสังคมระดับหนึ่ง ไปตัดสินสิ่งต่างๆ ที่พบในการวิจัยภาคสนาม

6. ผู้ทำวิจัยจะต้องรับรู้และรายงานสิ่งที่ศึกษาค้นคว้าจากการวิจัยอย่างชัดเจนและรายงานตามความเป็นจริงให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ธีระพันธ์ ล. ทองคำ (2529, หน้า 55) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของนักวิจัยภาคสนามไว้ ดังนี้

1. สามารถฟังเสียงในภาษาและบันทึกเสียงโดยใช้สัญลักษณ์
2. สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดี
3. มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี
4. มีปฏิภาณคล่องแคล่วในการแก้ปัญหา
5. มีความมานะอดทน
6. ควบคุมสติและอารมณ์ได้ดี
7. มีอารมณ์ขันและมองโลกในแง่ดี
8. กินง่ายอยู่ง่าย ใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายเวลาว่างพื้นที่
9. มีสุขภาพดีและไม่มีปัญหาครอบครัว

สรุปได้ว่า คุณสมบัติของผู้วิจัย ในการทำวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์ ต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้ สามารถฟังเสียงในภาษาและบันทึกเสียงโดยใช้สัญลักษณ์ สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ดี มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีปฏิภาณคล่องแคล่วในการแก้ปัญหา มีความมานะอดทน ควบคุมสติและอารมณ์ได้ดี มีอารมณ์ขันและมองโลกในแง่ดี กินง่ายอยู่ง่าย ใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายเวลาว่างพื้นที่ มีสุขภาพดีและไม่มีปัญหาครอบครัว นอกจากนี้ในการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลนั้น ผู้วิจัยต้องมีการเตรียมตัวล่วงหน้าเป็นอย่างดี ทั้งตัวผู้วิจัยเอง อุปกรณ์ในการเก็บข้อมูล และศึกษาข้อมูลพื้นที่ล่วงหน้าก่อนการลงพื้นที่จริง

4. ผู้บอกภาษาหรือผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาคุณสมบัติของผู้บอกภาษา การคัดเลือกผู้บอกภาษา และการปฏิบัติตัวต่อผู้บอกภาษาจากนักภาษาศาสตร์และนักวิชาการ ดังนี้

ธีระพันธ์ ล. ทองคำ (2529, หน้า 60-63) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้บอกภาษาไว้ว่า ผู้บอกภาษา คือ ผู้ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับภาษา ถ้าผู้วิจัยไม่ได้พูดภาษาที่จะศึกษาเป็นภาษาแม่ ผู้วิจัยไม่สามารถเอาตัวเองเป็นผู้บอกภาษาได้ ต้องหาผู้บอกภาษาที่เป็นเจ้าของภาษาและพูดภาษานั้นได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ ผู้บอกภาษาจึงมีบทบาทสำคัญต่อการวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์ ถ้าปราศจากผู้บอกภาษาที่ดี ผู้วิจัยจะไม่สามารถดำเนินการวิจัยได้บรรลุเป้าหมายตามแผนที่วางไว้ ผู้บอกภาษาที่ดีควรมีคุณสมบัติ ดังนี้

1. รู้จักภาษาที่ผู้วิจัยต้องการเก็บข้อมูลเป็นอย่างดี น่าจะมีอายุประมาณ 55 ปีขึ้นไป เกิดและเติบโตในหมู่บ้านและใช้ภาษานั้นในชีวิตประจำวัน ก่อนจะตัดสินใจเลือกใครเป็นผู้บอกภาษา ควรสอบถามประวัติความเป็นมาก่อน

2. มีความสนใจที่จะทำงานกับผู้วิจัยอย่างแท้จริง

3. มีความรับผิดชอบสูง

4. มีเวลาว่างพอที่จะทำงานได้ตลอดเวลาตามที่กำหนด

5. เป็นคนฉลาด มีไหวพริบปฏิภาณและความรู้รอบตัวดี

6. มีความเป็นครูโดยธรรมชาติ กล่าวคือ มีความรู้ทั้งด้านภาษา

สังคมและชุมชน ชอบสอน

7. มีสุขภาพจิตและสุขภาพร่างกายแข็งแรง และไม่โรคติดต่อ

8. มีความอดทนและมีอารมณ์ดี

9. ไม่มีนิสัยดลกไปกษาและชี้เหล่าเมายา

สุจริตลักษณ์ ดีผดุง (2537, หน้า 6-8) ได้กล่าวถึง ผู้บอกภาษาหรือผู้ให้ข้อมูล (Data Informant) ไว้ว่า ผู้วิจัยควรคำนึงถึงสิ่งต่างๆ เกี่ยวกับผู้บอกภาษาหรือผู้ให้ข้อมูลดังต่อไปนี้

1. ความจำเป็นที่จะต้องให้ผู้ให้ข้อมูล ทั้งนี้เพราะในการวิจัยภาคสนามนั้นเราจะใช้แต่วิธีการสังเกตอย่างเดียวนั้นไม่พอ จะต้องมีการสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมจากคนในพื้นที่ด้วย แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าคนทุกคนในพื้นที่จะให้ข้อมูลที่ต้องการได้ดีเท่าๆ กัน อาจจะมีบางคนที่ใช้ข้อมูลที่ดีในบางเรื่อง ความจำเป็นที่ต้องมีผู้ให้ข้อมูลอีก

ประการหนึ่งก็คือเพื่อจะได้ตรวจสอบสิ่งที่ได้จากการสังเกตหรือสิ่งที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแล้ว

2. ในการเลือกผู้ให้ข้อมูลที่ดีนั้นเป็นการยากที่จะกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ตายตัวลงไปได้ ทั้งนี้เพราะการจะได้ข้อมูลที่ดีบางครั้งก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับตัวผู้ให้ข้อมูลเท่านั้น แต่ยังขึ้นกับตัวผู้วิจัยเองและวิธีการในการทำวิจัยด้วย การตัดสินใจในการเลือกผู้ให้ข้อมูลนั้นต้องคำนึงถึงเรื่องต่างๆ หลายอย่าง ทั้งนี้เพราะเมื่อตัดสินใจเลือกผู้ใดในท้องที่เป็นผู้ให้ข้อมูลแล้วนั้นเป็นการยากมากหรือเกือบจะไม่ได้เลยที่จะบอกเลิกการทำงานกับคนๆ นั้น สิ่งที่จะนำมาพิจารณาประกอบการตัดสินใจอาจจะได้แก่เรื่องของอายุ เพศ การศึกษา ภาษา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 อายุ

คนที่มีอายุน้อยอาจจะง่ายต่อการติดต่อพูดจาทำความเข้าใจ แต่อาจจะรู้เรื่องราวต่างๆ ที่ผู้วิจัยต้องการไม่มากพอ คนสูงอายุอาจจะรู้เรื่องราวต่างๆ มากและชอบที่จะเล่าให้ผู้อื่นฟัง ดังนั้นการเลือกอายุของผู้บอกภาษาขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้วิจัยที่กำหนดไว้ว่าจะเก็บข้อมูลจากกลุ่มอายุเท่าไร เพื่อวัตถุประสงค์อะไร แต่ถ้าต้องการข้อมูลที่เป็นคำที่ใช้มานานและเป็นภาษาต้นแบบ (Proto language) ควรเก็บข้อมูลจากผู้บอกภาษาที่มีอายุมาก เพื่อไม่ให้ข้อมูลด้านภาษามีการปน หรือการเปลี่ยนแปลงมากเกินไป

2.2 เพศ

ในการวิจัยภาคสนามตัวผู้วิจัยเป็นเพศอะไรก็นำได้ผู้ให้ข้อมูลเป็นเพศเดียวกัน เพราะจะทำงานได้สะดวกกว่า ทั้งยังจะไม่เป็นที่เพ่งเล็งของคนอื่นๆ ในพื้นที่อีกด้วยแต่ในทางปฏิบัติแล้วมักจะไม่เป็นเช่นนั้น เพราะในบางพื้นที่ผู้หญิงมักจะไม่กล้าพบพูดคุยกับคนแปลกหน้า และในบางเรื่องทั้งหญิงและชายมีความรู้ในเรื่องนั้นๆ ไม่เท่ากัน

2.3 การศึกษา

ในการวิจัยภาคสนามนั้น โดยปกติผู้วิจัยย่อมต้องการได้ผู้ให้ข้อมูลที่เฉลียวฉลาด ซึ่งโดยทั่วไปผู้ที่มีการศึกษาย่อมจะฉลาดกว่าผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษา แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าผู้ไม่มีการศึกษาจะเป็นผู้ให้ข้อมูลที่ดีไม่ได้ เพราะในบางครั้งผู้ที่มีการศึกษาดีอาจจะไม่ให้ข้อมูลที่เป็นจริงก็ได้ ทั้งนี้ เพราะการศึกษาที่เขาได้ให้

รับมาตรฐานในเรื่องสิ่งที่ดีหรือไม่ดี สิ่งที่น่าพูดให้คนอื่นฟังหรือไม่น่าพูดให้คนอื่นฟังในระดับหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่มาตรฐานที่เป็นอยู่ในพื้นที่นั้น

2.4 ภาษา

เรื่องของภาษานับเป็นอุปสรรคสำคัญในการสอบถามข้อมูลเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น การศึกษาวิจัยในพื้นที่พูดภาษากันได้เข้าใจย่อมจะเป็นงานวิจัยที่ดีที่สุดสำหรับผู้วิจัย แต่ในกรณีที่ไม่เป็นเช่นนั้น ผู้วิจัยก็ต้องอาศัยคนในพื้นที่ที่พูดกันด้วยภาษากลางหรือภาษามาตรฐานที่จะใช้ในการติดต่อทำหน้าที่เป็นล่าม (interpreter) ในการทำงานผ่านล่ามหรือผู้ที่ตีความนั้น ผู้วิจัยจะต้องทำงานด้วยความระมัดระวังและละเอียดรอบคอบมากขึ้นเพื่อให้ได้ข้อมูลตรงตามที่ต้องการและถูกต้องที่สุด

2.5 สุขภาพ

สุขภาพของผู้ให้ข้อมูลก็เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยจะต้องคำนึงถึง ทั้งนี้เพราะจะมีส่วนในการกำหนดว่าผู้วิจัยจะใช้เวลายาวนานเท่าไรในการทำงานแต่ละช่วง โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าผู้วิจัยต้องการศึกษาระบบเสียงในภาษานั้นๆ การมีอวัยวะในการออกเสียงทุกเสียงครบถ้วนเป็นสิ่งสำคัญมาก

2.6 ถิ่นกำเนิด

ในการศึกษาภาษานั้นควรจะได้ผู้บอกภาษาที่มีถิ่นกำเนิดอยู่ในชุมชนนั้นๆ ไม่ใช่ผู้ที่เพิ่งย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนใหม่หรือต้องได้ผู้บอกภาษาที่พูดภาษานั้นมาตั้งแต่เกิด ไม่ใช่ผู้ที่เรียนรู้ภาษานั้นๆ เป็นภาษาที่สอง

3. จำนวนผู้บอกภาษาที่จะให้ข้อมูลในการวิจัยแต่ละโครงการนั้นขึ้นอยู่กับประเภทของงานวิจัยที่จะทำ ในทางภาษาศาสตร์ถ้าเริ่มทำวิจัยเรื่องของเสียงก็มักจะเริ่มจากผู้บอกภาษาที่ใช้เป็นหลักเพียงคนเดียว จากนั้นจึงจะนำสิ่งที่ได้ไปตรวจสอบกับผู้ต่อไปในทางวัฒนธรรมศึกษาก็เช่นกัน ถ้าเป็นการวิจัยต่างประเภทกันก็ใช้ผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้ต่างๆ กันไป ข้อมูลบางประเภทก็ต้องมีการตรวจสอบกับผู้รู้อื่นๆ ด้วย

4. คุณสมบัติและลักษณะของผู้ให้ข้อมูลที่ดีนั้นต้องประกอบด้วยสิ่งสำคัญประการแรก คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องนั้นเป็นอย่างดี มีความฉลาดพอสมควร มีความจำค่อนข้างดี มีความอดทนในการทำงาน มีความซื่อสัตย์ที่จะให้ข้อมูลเฉพาะที่เป็นจริงเท่านั้นมีอารมณ์ขันเป็นคนสนุกสนานพอสมควรรักและชอบที่จะถ่ายทอดสิ่งที่รู้ให้แก่ผู้อื่น

ในเรื่องค่าตอบแทนในการทำงานก็เป็นสิ่งที่ผู้วิจัยจะต้องคำนึงถึงด้วย ทั้งนี้เพราะในการเก็บข้อมูลการวิจัยภาคสนามนั้น นอกจากจะต้อง ประกอบด้วย มนุษยสัมพันธ์ในการทำงานที่ดี วิธีการทำวิจัยที่เหมาะสม การปฏิบัติตัวในการทำงาน ภาคสนามที่ถูกต้องแล้ว ผู้วิจัยจะต้องคำนึงถึงเรื่องค่าตอบแทนในการให้ข้อมูลที่จะให้แก่ คนในพื้นที่ด้วยในเรื่องค่าตอบแทนนี้อาจจะแยกได้ว่ามีทั้งที่เป็นเงินค่าตอบแทนตามที่ตกลงไว้ ของสมนาคุณที่มอบให้เมื่อเสร็จงาน การช่วยเหลือที่ไม่ต้องการค่าตอบแทน และการประการสุดท้าย คือ เครื่องทองของเมาต่างๆ

1. เงินค่าตอบแทน ในเรื่องเงินค่าตอบแทนนั้นควรจะตกลงกัน ตั้งแต่ก่อนเริ่มงานให้เรียบร้อยอย่างจริงจัง ที่ว่า “ก่อนที่จะเริ่มงานอย่างจริงจัง” ในที่นี้ หมายความว่า ไม่ควรจะตกลงกันตั้งแต่ยังไม่ได้ทดลองงานหรือไม่ควรตกลงกันทันที ที่พบหน้ากัน ควรจะได้ทดลองงานกันบ้างและตัดสินใจจากการเปรียบเทียบกันหลายๆ คน เพื่อให้ได้ผู้ที่ให้ข้อมูลที่ดีที่สุด ส่วนอัตราค่าตอบแทนที่จะจ่ายนั้นให้ถือเกณฑ์ จากรายได้ที่ ผู้ให้ข้อมูลได้จากการทำงานตามปกติของเรา หรือถ้าเขาไม่มีรายได้ประจำตายตัวก็จ่าย ในอัตราที่พอกับการดำรงชีวิตอยู่ได้ในแต่ละวันทั้งของผู้ให้ข้อมูลเองและผู้อยู่อาศัยที่ต้อง พึ่งพารายได้หรือการทำงานของผู้ให้ข้อมูลด้วย แต่ข้อสำคัญที่ผู้ทำวิจัยจะต้องระลึกถึงไว้ เสมอก็คือ อย่าให้ค่าตอบแทนเป็นจำนวนที่สูงเกินไปมากนัก เพราะจะก่อให้เกิดความเข้าใจ ว่าข้อมูลนั้นสามารถขายได้ ทั้งจะทำให้ผู้วิจัยคนอื่นที่ไปทำวิจัยในภายหลังต้องประสบปัญหา เรื่องการเรียกร้องค่าตอบแทนสูงๆ จนกระทั่งไม่สามารถทำงานวิจัยได้หรือไม่ได้รับความร่วมมือที่ดีพอ

2. ของสมนาคุณ การมอบของสมนาคุณให้แก่ผู้ให้ข้อมูลนั้นผู้วิจัยควร จะทำเมื่อผู้ให้ข้อมูลยืนยันไม่รับเงินค่าตอบแทน ดังนั้นผู้วิจัยจะต้องระวังในเรื่องการให้ของ สมนาคุณ เพราะอาจจะทำให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกว่าการให้ของสมนาคุณก็เป็นการให้ ค่าตอบแทนในอีกรูปแบบหนึ่ง ผู้วิจัยจะต้องพยายามให้การให้ของนั้นเป็นไปในลักษณะ ของการให้ด้วยปรารถนาดี ไม่ใช่ค่าตอบแทน

3. การช่วยเหลือที่ไม่ต้องการค่าตอบแทน ในเรื่องนี้ผู้วิจัยก็จะต้อง ให้มิตรภาพความสัมพันธ์ ความช่วยเหลือในเรื่องอื่นๆ ตอบแทนแก่ผู้ให้ข้อมูล นั่นคือให้อยู่ ในรูปแบบของการพึ่งพาอาศัยกัน การให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างฉันทน์เพื่อน

4. เครื่องดองของเมา เมื่อใดก็ตามที่มีการใช้เครื่องดองของเมาเป็นแรงจูงใจในการให้ข้อมูล ผู้วิจัยจะต้องระมัดระวังในเรื่องนี้เป็นพิเศษ เพราะอาจจะทำให้ไม่ได้ข้อมูลตามที่ต้องการหรืออาจจะได้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อน

ในเรื่องค่าตอบแทนในการทำงานนี้ ไม่ว่าผู้วิจัยจะเลือกใช้วิธีใดก็ตาม ควรจะกระทำโดยสม่ำเสมอและโดยสม่ำเสมอและโดยเสมอภาคกัน ไม่ใช่จ่ายค่าตอบแทนแก่ผู้ให้ข้อมูลคนหนึ่ง แต่ไม่จ่ายให้อีกคนหนึ่ง ซึ่งจะเป็นสาเหตุนำไปสู่การไม่ได้รับความร่วมมือจากทั้งสองฝ่าย

ชลธิชา บำรุงรักษ์ (2559, หน้า 2) ได้กล่าวถึงการคัดเลือกผู้บอกภาษาและการปฏิบัติตัวต่อผู้บอกภาษาไว้ ดังนี้

เทคนิคการคัดเลือกผู้บอกภาษา

1. มีคุณสมบัติทางสังคมที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยในเรื่องของอายุ เพศ และระดับการศึกษา
2. มีความรู้ในภาษาที่ต้องการศึกษาและใช้ในชีวิตประจำวัน
3. มีอวัยวะที่ใช้ในการออกเสียงครบถ้วนและขณะที่บอกภาษาไม่ควรกินหมากหรือเคี้ยวสิ่งใดๆ
4. มีสุขภาพอนามัยดี
5. มีความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของตนเองเป็นอย่างดี สามารถเป็นแหล่งข้อมูลได้
6. ช่างพูดและมีความเป็นธรรมชาติ ไม่ขี้อาย
7. มีเวลาให้กับการเก็บข้อมูลภาษา
8. มีความรับผิดชอบสูงที่จะทำให้งานวิจัยเสร็จลงได้ด้วยดี
9. มีความอดทนสูงและอารมณ์ดีอยู่เสมอ
10. จำนวนผู้บอกภาษาขึ้นอยู่กับลักษณะของงานวิจัย ถ้าเป็นการศึกษาแบบพรรณนาหรือเชิงคุณภาพและผู้วิจัยสามารถหาผู้บอกภาษาที่มีคุณสมบัติเหมาะสมได้ ผู้บอกภาษาก็ถือว่าเพียงพอ โดยผู้วิจัยอาจใช้วิธีตรวจสอบข้อมูลผู้ให้ภาษาอื่นๆ ได้ตามความเหมาะสม

เทคนิคการปฏิบัติต่อผู้บอกภาษา

1. แสดงความเป็นมิตรต่อผู้บอกภาษาตลอดเวลา ทำให้ผู้บอกภาษาสบายใจที่จะร่วมงานด้วย
 2. ให้ความยกย่องผู้บอกภาษา ถือว่าเป็นครูของผู้วิจัย
 3. แสดงความกระตือรือร้นต่อสิ่งที่ผู้บอกภาษากล่าวถึง ให้ความสนใจต่อข้อมูลทุกประเภทที่ได้ ถือว่าทุกสิ่งมีค่าต่องานวิจัยที่ทำอยู่
 4. อย่าเข้าชี้ผู้บอกภาษา กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งซ้ำแล้วซ้ำอีก หรือโดยที่ไม่เต็มใจ
 5. อย่าใช้เวลากับผู้บอกภาษาแต่ละช่วงนานเกินไป ควรเปิดโอกาสให้ผู้บอกภาษาได้หยุดพักบ้างตามสมควร
 6. พยายามศึกษาวัฒนธรรมของผู้บอกภาษาและพยายามปฏิบัติตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมของชุมชนที่เข้าไปศึกษา อย่าทำสิ่งใดที่ขัดต่อวัฒนธรรมของผู้บอกภาษา ทั้งในเรื่องคำพูด เช่น คำต้องห้าม หรือการประพฤติปฏิบัติ เช่น การนั่ง การใช้สายตา
 7. อย่าใช้คำถาม “ทำไม” หรือ “เพราะอะไร” หรือขอให้ผู้บอกภาษาอธิบายสาเหตุหรือกฎเกณฑ์ เนื่องจากผู้บอกภาษาเป็นผู้ให้ข้อมูลในฐานะ “ผู้ใช้ภาษา” ไม่ใช่ “ผู้วิเคราะห์ภาษา” ที่ทำหน้าที่วิเคราะห์ตัวภาษา เหมือนนักภาษาศาสตร์ ซึ่งหมายถึงผู้วิจัย
 8. อย่าพูดโต้แย้งหรือเถียงผู้บอกภาษาเรื่องข้อมูลที่ได้ ถ้าผู้บอกภาษาให้ข้อมูลที่ขัดแย้งกันให้ผู้วิจัยสังเกตว่าที่ผู้บอกภาษาใช้ภาษาแตกต่างกันนั้นเนื่องจากอะไร อย่าด่วนสรุปว่าผู้บอกภาษาใช้ภาษาผิด ต้องนึกเสมอว่าผู้บอกภาษาเป็นเจ้าของภาษา ต้องรู้ภาษานั้นดีที่สุดใน
 9. อย่าให้อารมณ์กับผู้บอกภาษา อย่าแสดงกริยาก้าวร้าว หรือลบหลู่ไม่ว่ากรณีใดๆ
 10. มีน้ำใจต่อผู้บอกภาษา โดยหาวิธีตอบแทนผู้บอกภาษาที่สละเวลาเพื่อให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย อาจอยู่ในรูปของเงินหรือของขวัญแล้วแต่จะเห็นเหมาะสม
- จากคุณสมบัติของผู้บอกภาษาสรุปได้ว่า ต้องรู้จักภาษาที่ผู้วิจัยต้องการ เก็บข้อมูลเป็นอย่างดี มีความสนใจที่จะทำงานกับผู้วิจัยอย่างแท้จริง มีความรับผิดชอบสูง มีเวลาร่วมพอที่จะทำงานได้ตลอดเวลาตามที่กำหนด เป็นคนฉลาด มีไหวพริบปฏิภาณและความรู้รอบตัวดี มีความเป็นครูโดยธรรมชาติ กล่าวคือ มีความรู้ทั้งด้านภาษา สังคมและ

ชุมชน มีสุขภาพจิตและสุขภาพร่างกายแข็งแรง และไม่เป็นโรคติดต่อ มีความอดทนและมีอารมณ์ดี นอกจากนี้การคัดเลือกผู้บอกภาษาจากอายุ เพศ อาชีพ ระดับของการศึกษา ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของงานวิจัยและเป้าหมายที่ผู้วิจัยต้องการ

5. ชุมชนที่ทำการวิจัย

นักภาษาศาสตร์ได้กล่าวถึงชุมชนที่ทำการวิจัย หรือพื้นที่ในการเก็บข้อมูล การวิจัยทางภาษาไว้ ดังนี้

สุจริตลักษณ์ ดีผดุง (2537, หน้า 11-16) ได้กล่าวถึงการให้ความสำคัญกับชุมชน ในการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล ดังนี้

การทำวิจัยภาคสนามทางด้านภาษาศาสตร์นั้นจะทำให้ไหนก็ได้ ไม่จำเป็นจะต้องทำในสนามจริงๆ นั่นคือจะไปทำในชุมชนที่พูดภาษานั้นจริงๆ ก็ได้ หรือนำผู้บอกภาษาเข้ามาบอกภาษาในห้องทำงานของผู้วิจัยก็ได้ หรือจะใช้วิธีทั้งสองวิธีรวมกันก็ได้ แต่การทำงานในสนามจริงๆ ทำให้ผู้บอกภาษาบอกในสิ่งที่ใช้พูดอยู่เป็นปกติ ธรรมดา มากกว่าการนั่งบอกภาษาในห้องทำงาน และผู้วิจัยก็ให้เห็นสภาพการณ์และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในการใช้ภาษานั้นจริงๆ ด้วย

ผู้วิจัยก็ต้องให้ความสำคัญกับชุมชนที่จะศึกษาในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ผู้ทำวิจัยจะต้องระลึกอยู่เสมอว่าทัศนคติของคนในชุมชนต่อคนแปลกหน้านั้นขึ้นอยู่กับพื้นฐานที่ว่าชุมชนนั้นมีการติดต่อกับสังคมภายนอกมากน้อยแค่ไหน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นปัจจัยในการตัดสินใจว่าผู้วิจัยควรจะปฏิบัติตัวเช่นไร
2. สิ่งแรกที่ผู้วิจัยต้องทำเมื่อเข้าไปถึงพื้นที่ก็คือ จะต้องไปทำความรู้จักกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายท้องถิ่นหรือหัวหน้าชุมชน ทั้งนี้เพื่อชี้แจงอย่างชัดเจนถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัยโครงการวิจัยและการทำงานของผู้วิจัย ซึ่งในการทำงานวิจัยส่วนใหญ่การจัดดำเนินการเรื่องเหล่านี้มักจะทำเรียบร้อยในขั้นการเตรียมการแล้ว แต่ในกรณีที่ไม่ได้ทำไว้ล่วงหน้า การมีจดหมายรับรองหรือจดหมายแนะนำตัวชี้แจงถึงสิ่งต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นติดตัวไปด้วยจากต้นสังกัดหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องจะช่วยให้สะดวกยิ่งขึ้น
3. การตัดสินใจที่ผู้ทำวิจัยจะต้องทำเป็นครั้งแรก คือ การเลือกที่อยู่อาศัยในชุมชนนั้นซึ่งต้องใช้เป็นทั้งที่อยู่และที่ทำงานด้วยในขณะเดียวกัน การเลือกที่อยู่ที่ถูกต้องมีส่วนเป็นอย่างมากในการปฏิบัติตัวและการได้รับความร่วมมือจากชุมชน

4. ผู้วิจัยจะปฏิบัติตัวเช่นไรในชุมชนนั้นๆ ก็ควรจะดูตัวอย่างจากการปฏิบัติตัวโดยทั่วๆ ไปของคนในชุมชน เช่น ถ้าผู้วิจัยเป็นหญิงก็ควรจะสังเกตดูว่าหญิงโดยทั่วๆ ไปในชุมชนที่มีอายุวัยเดียวกับผู้วิจัยนั้นมีข้อห้ามข้อควรปฏิบัติเช่นไรก็ควรจะทำไปตามนั้นให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

5. ในขั้นต้นผู้วิจัยควรจะยอมรับและทำงานอยู่ในขอบเขตหรือปริมาณที่คนในชุมชนนั้นยินดีที่จะให้กระทำเท่านั้น นั่นคือจะต้องเริ่มต้นการทำงานอย่างระมัดระวัง ทั้งนี้เพื่อผลในการสร้างความสัมพันธ์ต่อไป

6. การอธิบายอย่างระมัดระวังและชัดเจนให้คนในชุมชนเข้าใจถึงวัตถุประสงค์และวิธีการในการทำงานจะช่วยให้ได้รับความช่วยเหลือและความร่วมมือที่ดี ผู้ทำวิจัยจะต้องชี้แจงให้คนในชุมชนเข้าใจว่าต้องการทำงานกับคนในชุมชนทุกชั้น ทุกอาชีพ หรือลักษณะเฉพาะเช่นไร

7. ผู้ทำวิจัยนั้นไม่ว่าจะมีประสบการณ์มากเช่นไรก็ยังคงสภาพเป็นนักเรียนอยู่นั่นเองเมื่อเข้าไปในชุมชนในระยะแรก เพราะฉะนั้นจึงต้องพยายามเรียนรู้ถึงกฎเงื่อนโซ่ ข้อจำกัด และมารยาทในการวางตัวจากคนในชุมชนให้ได้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้

8. การเริ่มต้นปฏิบัติงานอย่างช้าๆ นับเป็นการทำงานที่ฉลาด ทั้งนี้เพราะผู้ทำวิจัยจะต้องระมัดระวังในการสังเกตว่าเรื่องใดบ้างเป็นเรื่องควรพูด ควรถาม ในสภาพการณ์ใดและเรื่องใดเป็นเรื่องไม่ควรพูดไม่ควรถามในสภาพการณ์ใด เมื่อใดควรจะจดบันทึกได้เมื่อใดจึงจะบันทึกเสียงได้

9. การมีความเข้าใจในเรื่องภาษา ขบวนการในการทำงาน คนตรี ศิลปะ รูปถ่าย ฯลฯ จะมีส่วนให้การทำงานของผู้วิจัยก้าวหน้าไปได้ดีและเร็วยิ่งกว่าการถามด้วยคำถามตรงๆ นั่นคือความกระตือรือร้นของผู้วิจัยที่จะเรียนรู้สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้การวิจัยเป็นไปได้อย่างดียิ่งขึ้น

10. การทำความคุ้นเคยกับชุมชนของผู้วิจัยในระยะเริ่มต้นนั้น ควรเริ่มด้วยการทำแผนผังชุมชน การกำหนดหมายเลขให้บ้านแต่ละหลังและไร่นาแต่ละผืน ฯลฯ จะช่วยให้การทำงานและการจดจำสมาชิกในแต่ละบ้านในระยะหลังง่ายและสะดวกมากขึ้น

11. ในระยะต้นการทำงานควรเริ่มจากการสังเกตการณ์ แต่เมื่อทำงานไปสักระยะหนึ่งการเข้าไปมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เป็นสิ่งที่ต้องกระทำต่อไป

12. ผู้วิจัยมีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชุมชนนั้นพอสมควรจะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจว่าควรจะถามคำถามประเภทไหน ใช้คำถามอย่างไรในเรื่องนั้นๆ และจะต้องถามกับใคร

13. การที่จะเป็นนักวิจัยที่ประสบผลสำเร็จได้นั้น นักวิจัยจะต้องยอมรับการถูกหัวเราะขบขันจากคนในชุมชน ทั้งนี้เพราะการหัวเราะต่อการกระทำที่แปลกๆ ของผู้วิจัยถือว่าเป็นวิธีการแก้ไขข้อผิดพลาดวิธีหนึ่งซึ่งคนในชุมชนในฐานะเจ้าของวัฒนธรรมจะช่วยผู้วิจัยได้

14. ในกรณีที่ผู้วิจัยทำงานอยู่ในชุมชนนานจนกลายเป็นเอนที่ไว้ใจได้ของคนในชุมชนนั้น ผู้วิจัยก็ยังคงจะต้องระลึกรู้เสมอว่าตนเองนั้นไม่ใช่คนในชุมชนนั้นๆ ที่แท้จริงแล้วยังคงเป็นเพียงผู้ที่สนใจในชุมชนนั้นอย่างจริงจังคนหนึ่งที่ต่างหาก ที่ต้องพึงระลึกถึงความจริงข้อนี้ก็เพื่อจะได้เป็นเครื่องเตือนผู้วิจัยไม่ให้ทำการใดๆ ที่ไม่ควรกระทำในฐานะบุคคลภายนอกชุมชนนั้นๆ

นอกจากนี้งานวิจัยภาคสนามนั้นจะทำได้สำเร็จตามจุดประสงค์หรือไม่ จะสำเร็จได้ผลเป็นที่น่าพอใจหรือไม่ และทำสำเร็จตามระยะเวลาที่กำหนดไว้หรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับสิ่งแรกๆ ที่ผู้วิจัยจะต้องกระทำทันทีไปถึงพื้นที่ 2 ประการ ดังกล่าวข้างต้นไปตลอดระยะเวลาการทำงานวิจัย การที่จะบรรลุถึงการกระทำทั้ง 2 ประการ ดังกล่าวข้างต้นนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยส่วนตัวของผู้ทำวิจัยเอง นั่นคือ ขึ้นอยู่กับความสามารถ ความฉลาดบุคลิกภาพ ความไวต่อความรู้สึกของผู้อื่น การวางตัวในสังคมของผู้วิจัยที่จะพยายามสร้างและรักษาสัมพันธภาพที่ดีนั้นไว้ให้ได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็ขึ้นอยู่กับลักษณะของงานที่จะทำวิจัย ระยะเวลาที่จะอยู่ในพื้นที่และการที่ผู้วิจัยรู้จักบุคลิกภาพของตัวเองและของผู้ให้ข้อมูลมากน้อยแค่ไหนนั่นเอง ดังนั้น การวิจัยแต่ละประเภทและผู้วิจัยแต่ละคนย่อมจะมีวิธีการที่เป็นแบบเฉพาะแต่ละบุคคล ไม่มีวิธีการที่แน่นอน แต่อย่างไรก็ดีแนวทางที่จะใช้ประกอบการตัดสินใจเพื่อสร้างและดำรงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลและชุมชนก็พอจะรวบรวมได้ ดังนี้

1. การกำหนดบริเวณที่อยู่อาศัยของผู้วิจัย ผู้วิจัยควรที่จะเลือกที่อยู่อาศัยในบริเวณที่เป็นจุดศูนย์กลาง นั่นคือ ให้อยู่บริเวณที่สะดวกกับการเดินทางไป มา กับทุกๆ ส่วนของชุมชนและควรที่จะตั้งอยู่ในบริเวณที่กิจกรรมต่างๆ ของผู้วิจัยต้องอยู่ในสายตาของคนพื้นที่ได้โดยตลอด เพราะการที่คนในพื้นที่ได้พบเห็นผู้วิจัยอยู่เสมอจะช่วยให้การยอมรับผู้วิจัยเป็นส่วนหนึ่งของท้องถิ่นเป็นไปได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น นอกจากนี้จะเลือกบริเวณ

บ้านแล้ว ผู้วิจัยควรที่จะเลือกสภาพบ้านให้เหมาะสมด้วย นั่นคือ ควรจะเลือกบ้านที่มีสภาพที่เหมือนหรือคล้ายกับสภาพบ้านโดยทั่วๆ ไป ในชุมชนนั้น

2. การเดินทางในพื้นที่ ผู้วิจัยควรจะใช้การเดินทางภายในพื้นที่ในลักษณะเดียวกันคนในพื้นที่ทั่วๆ ไป เช่น ถ้าคนในพื้นที่เดินทางโดยการเดิน โดยใช้รถโดยสารสาธารณะหรือโดยใช้รถยนต์แบบเก่า ผู้วิจัยก็ควรจะใช้วิธีการเช่นนั้น

3. บทบาทของผู้วิจัยในพื้นที่ ในระยะต้นบทบาทของผู้วิจัยที่จะมีส่วนร่วมในพื้นที่นั้นจะอยู่ในลักษณะจำกัด นั่นคือ ขึ้นอยู่กับว่าคนในพื้นที่จะยินยอมให้ผู้วิจัยมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ในท้องถิ่นได้แค่ไหน ผู้วิจัยก็ต้องดำเนินการไปตามขอบเขตนั้น จากนั้นผู้วิจัยจะต้องชี้แจงให้ผู้ให้ข้อมูลเข้าใจถึงจุดประสงค์ความต้องการของการวิจัยนั้นๆ ด้วยคำพูดที่เข้าใจง่ายและชัดเจน ซึ่งจะทำให้ได้รับความไว้วางใจและความร่วมมือที่ดี แต่ผู้วิจัยก็ควรที่จะชี้แจงจุดประสงค์การวิจัยและวิธีการต่างๆ ในลักษณะอย่างกว้างๆ ไม่ควรให้เฉพาะเจาะจงเกินไป เพราะการบอกอย่างกว้างๆ จะทำให้สามารถขยายขอบเขตการวิจัยได้ในภายหลัง แต่ถ้าเฉพาะเจาะจงเกินไป แล้วมีการขยายขอบเขตในภายหลังก็อาจจะก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจขึ้นได้ บทบาทอื่นๆ ของผู้วิจัยในพื้นที่ก็ควรจะขยายกว้างขึ้นในภายหลัง แต่ทั้งนี้ก็ต้องอยู่ภายในขอบเขตที่พิจารณาแล้วว่าจะไม่ก้าวล่วงข้อกำหนดต่างๆ ของคนในพื้นที่นั้นๆ

4. การสร้างความสัมพันธ์ในระยะเริ่มแรก การพบผู้ให้ข้อมูลควรเริ่มจากความเต็มใจของผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยควรจะสนทนาเรื่องต่างๆ โดยกล่าวถึงจุดประสงค์ของการวิจัยโดยอ้อมๆ และควรทำงานอย่างสบายๆ ไม่เร่งรีบจนเกินไป ผู้วิจัยควรจะสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีทั้งกับผู้ให้ข้อมูลเองและสมาชิกในครอบครัวของเขาทุกคนด้วย และผู้วิจัยจะต้องระลึกไว้เสมอว่าการเก็บข้อมูลใดๆ ก็ตาม จะต้องอาศัยความสัมพันธ์กันทั้งสองทาง นั่นคือ ต่างฝ่ายต่างนึกถึงและเข้าใจซึ่งกันและกัน นั่นคือให้ยึดหลักเอาใจเขามาใส่ใจเรา เมื่อต้องการให้เขาปฏิบัติเช่นไรกับเรา เราก็ต้องปฏิบัติเช่นนั้นกับเขา

สรุปได้ว่าการให้ความสำคัญกับชุมชน ในการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล ผู้วิจัยต้องให้ความสำคัญกับคนในชุมชนให้มาก ควรดำรงไว้ซึ่งสัมพันธ์ภาพที่ดี เมื่อใดก็ตามที่สร้างความสัมพันธ์ได้แล้ว ก็ไม่ได้หมายความว่าผู้วิจัยหมดหน้าในเรื่องนี้ เพราะผู้วิจัยยังคงจะต้องรักษาดำรงไว้ซึ่งสัมพันธ์ภาพที่ดีนี้ไว้ตลอดไป เพื่อให้การเก็บข้อมูลของผู้วิจัยจะได้ดำเนินไปได้ด้วยดีตลอดการวิจัย และสามารถเก็บข้อมูลเพื่อตอบคำถามการวิจัย

6. การเตรียมตัวก่อนวิจัยภาคสนาม

สุจริตลักษณ์ ตีพิมพ์ (2537, หน้า 17-24) และธีระพันธ์ ล. ทองคำ (2529, หน้า 71-76) ได้กล่าวถึงการเตรียมตัวก่อนวิจัยภาคสนามไว้ดังนี้ ผู้วิจัยต้องเตรียมตัวให้พร้อมในเรื่องของวิชาการ การติดต่อประสานงาน และเรื่องส่วนตัว ดังนี้

1. การค้นคว้า ศึกษา ทบทวน หนังสือ เอกสาร บทความต่างๆ ที่เกี่ยวกับพื้นที่และชุมชน จะช่วยให้ผู้วิจัยได้รู้เรื่องต่างๆ เกี่ยวกับพื้นที่และชุมชน ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคมภาษา วัฒนธรรม ลักษณะนิสัยใจคอ การศึกษา ศาสนา สภาพเศรษฐกิจ การปกครอง สภาพภูมิศาสตร์ สภาพอากาศ ลักษณะอาการการกิน พื้นที่ต้องของเมือง

2. การศึกษาทบทวนความรู้ทางทฤษฎีภาษาศาสตร์ที่จะนำมาใช้ในการทำวิจัย เช่น ถ้าจะวิเคราะห์ระบบเสียง ก็ควรมีเทปบันทึกเสียงพยัญชนะและสระที่จะนำไปฟังทบทวนขณะออกภาคสนามต่อไปด้วย

3. การติดต่อกับนักวิจัยที่ทำหรือเคยทำวิจัย ในพื้นที่นั้น ทั้งนี้เพราะนักวิจัยที่กำลังหรือเคยทำวิจัยในพื้นที่จะเป็นแหล่งข้อมูลที่ดีที่สุดเกี่ยวกับพื้นที่นั้นและผู้อยู่ที่นั่น ข้อมูลที่ได้นั้นอาจจะเป็นข้อมูลใหม่ล่าสุด หรืออาจจะเป็นข้อมูลที่ไม่เคยมีการเผยแพร่มาก่อนเลยก็ได้ ทั้งยังอาจได้รับคำแนะนำในเรื่องวิธีการวิจัยที่เหมาะสมที่สุดสำหรับพื้นที่นั้น รวมไปถึงคำแนะนำให้รู้จักตัวบุคคลในพื้นที่ที่จะให้ข้อมูลได้ดีที่สุดและการเขียนจดหมายแนะนำตัวหรือจดหมายรับรองด้วย

4. การติดต่อขอความช่วยเหลือจากหน่วยราชการ ที่รับผิดชอบในพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการบอกกล่าวล่วงหน้าประการหนึ่ง และเพื่อความสะดวกปลอดภัยในการทำวิจัยในพื้นที่นั้นๆ อีกประการหนึ่ง

5. การติดต่อกับบุคคลผู้นำในพื้นที่ สิ่งที่จะทำได้ก็ต่อเมื่อเข้าไปอยู่ในพื้นที่แล้วแม้ว่าบุคคลเหล่านี้จะให้ข้อมูลที่ต้องการไม่ได้ แต่ก็อาจจะเป็นการช่วยให้การเข้าอยู่ในพื้นที่ของนักวิจัยเป็นที่ยอมรับของคนในพื้นที่มากขึ้น ทั้งยังอาจจะช่วยชี้แนะแหล่งข้อมูลที่เหมาะสมให้ได้ด้วย

6. ผู้ทำวิจัยควรมีหนังสือแนะนำตัวและหนังสือขอความร่วมมือจากต้นสังกัดติดตัวไปเป็นพิเศษอีกสักจำนวนหนึ่ง ในกรณีที่การติดต่อล่วงหน้าทำไม่ได้ไม่ครบถ้วนหรือในกรณีที่บังเอิญได้พบบุคคลในท้องถิ่นที่บางคนก็ผู้วิจัยยังไม่ได้ติดต่อล่วงหน้าไว้

7. เอกสารอื่นๆ ที่จำเป็นและแผนที่

8. การได้ดูภาพยนตร์หรือฟังการบันทึกเสียงจากพื้นที่ จะช่วยให้ผู้วิจัยได้ ทำความรู้จักกับพื้นที่ได้บ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของภาษา

9. วัสดุอุปกรณ์ที่ควรจัดเตรียม โดยปกติการทำวิจัยทางภาษาศาสตร์ ก็คงจะใช้การจดบันทึกและการบันทึกเสียงเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น อุปกรณ์เครื่องเขียนและ เครื่องไฟฟ้าที่ควรนำไปด้วยก็ได้แก่ ดินสอ, ปากกา สมุดจดบันทึกภาคสนาม เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป

10. แบบสอบถาม (Questionnaire) ถ้าผู้วิจัยมีเวลาในการออกวิจัยในพื้นที่ เป็นระยะเวลาไม่นานนัก แบบสอบถามที่ดีและเหมาะสมจะช่วยให้ผู้วิจัยได้งานตามที่ตั้ง วัตถุประสงค์ไว้ หรือถึงแม้ว่าผู้วิจัยจะเวลาอยู่ในพื้นที่เป็นเวลานาน การมีแบบสอบถามที่ดี และเหมาะสมก็ช่วยให้การเริ่มทำงานในระยะต้นเป็นไปได้ดีและสะดวกขึ้น หรือในกรณี ที่มีผู้วิจัยมากกว่าหนึ่งคนทำงานด้วยกัน แบบสอบถามก็จะช่วยให้งานวิจัยนั้นเป็นไปได้ในทาง เดียวกัน แบบสอบถามเพื่อการศึกษาวิจัยทางภาษาศาสตร์ที่จะช่วยให้การทำงานเริ่มต้น ด้วยดี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

10.1 รายการคำพื้นฐาน (Basic word list) เช่น Southeast Asia Word List (revised) ของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล (1992)

10.2 Basic vocabulary in some Mon-Khmer languages ของ David D. Thomas (1960)

10.3 คำสำหรับเก็บข้อมูลภาษาตระกูลไท โครงการวิจัยภาษาไทย และภาษาพื้นเมืองต่าง ๆ สถาบันภาษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2521)

10.4 รายการคำสำหรับสำรวจเสียงและระบบเสียงในภาษาไทย ถิ่นอีสาน ของ ชีระพันธ์ ล. ทองคำ (2520)

10.5 แบบทดสอบระบบเสียงวรรณยุกต์ภาษาถิ่น ของ เรื่องเดช ปันเขื่อนขันธ์ (2532)

10.6 Preliminary Grammar Questionnaire ของ David D. Thomas (1982)

10.7 แบบสอบถามที่เหมาะสมกับเรื่องที่จุดศึกษาค้นคว้า

10.8 รูปภาพ

รายการคำและแบบสอบถามทั้งหลายเหล่านี้ถือว่าเป็นเพียงอุปกรณ์ที่จะใช้ในการเริ่มต้นทำวิจัย ในการทำงานจริงๆ และการสัมภาษณ์จะต้องมีการดัดแปลงแก้ไขและสอบถามเพิ่มเติมเอาเองให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของงานนั้นๆ

11. เครื่องใช้ส่วนตัวและอาหาร ถ้าผู้วิจัยเลือกพักในโรงแรม รายการต่อไปนี้อาจจะไม่จำเป็นนัก แต่ผู้วิจัยก็อาจจะอยู่ห่างไกลจากแหล่งข้อมูลและไม่ใกล้ชิดกับชุมชนจริงทั้งยังต้องเสียเวลาและน้ำมันรถในการเดินทางด้วย ถ้าผู้วิจัยจะพักในชุมชนจริงๆ ผู้วิจัยจะต้องจัดเตรียมเสื้อผ้าและของใช้ส่วนตัวที่

12. ของฝาก หรือของสมนาคุณผู้ให้ความช่วยเหลือในพื้นที่และผู้บอกภาษา

7. การเก็บรวบรวมข้อมูลทางภาษาศาสตร์

William Samarin (1967, p. 184) และสุจริตลักษณ์ ศิพดุง (2537, หน้า 11-16) ได้กล่าวถึงวิธีการเก็บข้อมูลทางภาษาศาสตร์ ไว้ว่า การเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาใช้ในการอธิบายลักษณะภาษาทั้งทางด้านเสียง ไวยากรณ์ และความหมายเท่านั้น ทั้งนี้เพราะการอธิบายลักษณะภาษานั้นถือได้ว่าเป็นงานจำเป็น สิ่งแรกสำหรับผู้เริ่มจากการวิจัยทางภาษาศาสตร์ทุกคน ส่วนการวิจัยที่มีวัตถุประสงค์อื่นๆ ส่วนใหญ่ก็ต้องเริ่มจากการวิจัยลักษณะภาษาก่อนเช่นกัน การเก็บรวบรวมข้อมูลทางภาษาศาสตร์เพื่ออธิบายลักษณะภาษานั้นทำได้หลายวิธี แล้วยกบ่อยครั้งที่เดียวที่ผู้วิจัยจะต้องใช้หลายวิธีรวมกันในการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยเพียงโครงการเดียว ทั้งนี้เพราะถ้าผู้วิจัยใช้วิธีการใดวิธีการหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียวก็มักจะได้ข้อมูลไม่ครบถ้วน หรืออาจจะได้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อน วิธีการเก็บข้อมูลภาษาศาสตร์ที่นิยมใช้มีดังต่อไปนี้

1. วิธีการฟังโดยใช้การแอบฟัง (Eavesdropping) หรืออีกวิธีหนึ่งก็คือวิธีการเลือกฟัง (selective listening) การเก็บข้อมูลโดยการแอบฟังจะได้ข้อมูลที่เป็นธรรมชาติเป็นข้อมูลที่ผู้พูดใช้ในชีวิตประจำวันจริงๆ แต่วิธีนี้ก็มิใช่ข้อเสียอยู่ตรงที่ว่า ข้อมูลที่ได้อาจจะไม่ต่อเนื่องและข้อมูลอาจจะมีส่วนที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาไม่มากพอ อีกทั้งการบันทึกข้อมูลบางอย่างที่ผู้พูดไม่รู้ตัวไม่ว่าจะบันทึกทีกลงเป็นตัวเขียนหรือบันทึกลงเครื่องบันทึกเสียงย่อมก่อให้เกิดความไม่เข้าใจหรือความไม่พอใจในหมู่ผู้พูดได้

2. วิธีการเรียนรู้ภาษา การเรียนรู้ภาษาเป็นทางเป็นไปได้ทั้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยและเป็นได้ทั้งวิธีที่จะใช้ในการเก็บข้อมูล ทั้งนี้เพราะเมื่อผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ที่จะเรียนรู้ภาษาก็ย่อมจะส่งผลถึงข้อมูลที่จะรวบรวมได้ด้วย นั่นคือ ข้อมูลที่ได้จะเป็นเรื่อง

ที่เกี่ยวกับบุคคลและเป็นเรื่องของความต้อการปัจจุบัน แต่บางครั้งก็อาจจะไม่พอเพียงกับการวิเคราะห์เกี่ยวกับตัวภาษาทั้งทั้งหมด คงจะต้องใช้วิธีการเก็บข้อมูลวิธีอื่นๆ ประกอบด้วย ในกรณีที่ผู้วิจัยต้องการเรียนรู้ภาษาเพื่อเปรียบเทียบความเหมือนความแตกต่างและปัญหาที่จะเกิดในการเรียนรู้ภาษาใหม่ การเก็บข้อมูลวิธีนี้คงจะดีที่สุด

3. วิธีการซักถามผู้บอกภาษา วิธีนี้เป็นวิธีที่ใช้กันมากที่สุดในการเก็บข้อมูลภาษาศาสตร์ ในการการซักถามจากผู้บอกภาษานั้น มีทั้งการถามกันตรงๆ เช่น ถามเขาว่า “สิ่งนี้เรียกว่าอะไร” “คนๆ นั้น กำลังทำอะไร” หรือโดยการให้เขาเล่าให้ฟังเกี่ยวกับอะไรสักอย่างหนึ่งเป็นภาษาของเขาก็ได้ เช่น บอกว่า “ช่วยเล่าให้ฟังเกี่ยวกับ.....” “เล่าเรื่อง..... ให้ฟังหน่อยซิ” วิธีการซักถามข้อมูลภาษาจากผู้บอกภาษานี้อาจจะมีลักษณะพิเศษกว่าการซักถามข้อมูลอื่นๆ ทั้งนี้เพราะข้อมูลที่ได้อาจจะเป็นคำตอบสั้นๆ นอกจากเวลาที่ขอให้ผู้บอกภาษาเล่าเรื่องหรือเล่านิทานเพื่อบันทึกเสียงเครื่องบันทึกเสียงก็จะได้เรื่องยาว ส่วนรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับวิธีการซักถามผู้บอกภาษานั้นจะกล่าวถึงต่อไป

จากข้อมูลการเก็บรวบรวมข้อมูลทางภาษาศาสตร์ ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการซักถามผู้บอกภาษาจากรายการที่เตรียมไว้ และวิธีการเรียนรู้ภาษาไปพร้อมกับผู้บอกภาษา นอกจากนี้ผู้วิจัยเองยังได้ใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนและมีความหลากหลาย

8. การเก็บข้อมูลในระดับคำศัพท์

สุจริตลักษณ์ ดิฬดุจ (2537, หน้า 36-44) และธีระพันธ์ ล. ทองคำ (2529, หน้า 109-111) การเก็บข้อมูลระดับคำศัพท์ในระยะเริ่มต้นนั้นควรเริ่มจากคำที่เกี่ยวกับสิ่งของที่จับต้องได้ คำถามที่ใช้ก็เป็นคำถามประเภท “นี่คืออะไร” “นั่นคืออะไร” “คุณเรียกสิ่งนี้ว่าอะไร” “คุณเรียกสิ่งนั้นว่าอะไร” “เขากำลังทำอะไรอยู่” “หนังสืออยู่ที่ไหน” ฯลฯ คำถามประเภทใช้ได้ดีในการซักถามผู้บอกภาษา เพราะเป็นเรื่องของสิ่งที่จับต้องได้รอบๆ ตัวรวมกับการใช้ท่าทางจริงๆ ในการเก็บข้อมูลระดับคำศัพท์ ผู้วิจัยสามารถถามหาเหตุผลโดยใช้คำถามว่า “ทำไม” ได้ เช่น “ทำไมถึงเรียกสิ่งนี้ว่า.....” “ทำไมเขาจึงทำอย่างนั้น” “ทำไมต้องทำอย่างนี้” ทั้งนี้คำถามว่า “ทำไม” จะช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลกว้างขวางขึ้น และบางครั้งก็ทำให้ได้ข้อมูลด้านความเชื่อและความเป็นอยู่ของเจ้าของภาษาเพิ่มขึ้นด้วย

ในการเริ่มซักถามคำศัพท์นั้น ควรเริ่มจากคำศัพท์พื้นฐานที่พบเห็นและใช้ชีวิตประจำวันก่อน ทั้งนี้ซักถามคำที่เป็นหมวดเดียวกันมีความสัมพันธ์ทางความหมายไปด้วยกันหมวดหมู่ของความหมายอาจแยกได้คร่าวๆ ดังนี้

1. หมวดสภานิติศาสตร์และดาราศาสตร์
2. หมวดพืชผัก ผลไม้ ไร่นา
3. หมวดสัตว์
4. หมวดอวัยวะต่างๆ
5. หมวดกิริยาแสดงอาการต่างๆ
6. หมวดเครือญาติ
7. หมวดที่พักอาศัยและเครื่องใช้ในบ้าน
8. หมวดเสื้อผ้า อาหาร
9. หมวดการละเล่น
10. หมวดการนับ
11. หมวดการบรรยายรูปร่างลักษณะ
12. หมวดคำแสดงคำถามและการชี้เฉพาะ
13. หมวดคำแสดงโครงสร้างไวยากรณ์เบื้องต้น เช่น คำว่า “และ หรือ

เพราะ ว่า ถ้า ไม่ แล้ว

ถามคำถามเกี่ยวกับคำศัพท์พื้นฐานพวกนี้ส่วนใหญ่จะได้จากการถามจากผู้บอกภาษาโดยตรงว่า “นี่เรียกว่าอะไร” หรือเป็นการสมมติ เช่น ถ้าจะพูดว่า “นายคำสูง แต่นาย.....ขาว” ในขณะที่ผู้บอกภาษาบอกศัพท์นั้นผู้วิจัยจะต้องตั้งใจฟังให้ดี จากนั้นก็ให้พยายามออกเสียงตามให้ดีแล้วจึงจดบันทึกลงในสมุดบันทึกภาคสนาม ผู้วิจัยต้องออกเสียงอ่านจากตัวบันทึกกลับให้ผู้บอกภาษาฟัง เพื่อให้แน่ใจว่าเมื่อออกเสียงตามตัวอักษรที่จดบันทึกแล้ว ผู้บอกภาษายังยอมรับว่าผู้วิจัยออกเสียงคำนั้นถูกต้อง ถ้าผู้บอกภาษายกตัวอย่างประโยคให้ฟังก็ควรจดบันทึกทั้งประโยคและซักถามตรวจสอบความหมายของแต่ละคำและความหมายของทั้งประโยคพร้อมจดบันทึกเป็นคำอธิบายเพิ่มเติมด้วย

ที่กล่าวมาข้างต้นในเรื่องการเก็บข้อมูลระดับคำศัพท์ผู้วิจัยจะทำการซักถามคำศัพท์ในระยะเริ่มต้น โดยถามจากรายการคำที่เตรียมไว้เมื่อสอบถามรายการคำเหล่านี้หมดแล้ว ก็ต้องคิดหาวิธีอื่นเพื่อสอบถามคำศัพท์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น โดยหมวดหมู่ของคำศัพท์ที่เป็นรายการคำที่ผู้วิจัยได้เตรียมไว้ ได้ทำการคัดเลือกและปรับปรุงจากรายการคำของรายการคำพื้นฐาน (Basic word list) จากรายการคำภาษาผู้ไทยของวิไลวรรณ ขนิษฐานันท์ (2520, หน้า 48-109) และโรชินี คนหาญ (2546, หน้า 315-355) ซึ่งประกอบด้วย

หมวดหมู่ความหมาย ดังนี้ 1) หมวดคำเรียกญาติ 2) หมวดคำเรียกส่วนต่างๆ ของร่างกาย 3) หมวดคำเรียกภูมิศาสตร์และธรรมชาติ 4) หมวดคำเรียกเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากิน 5) หมวดเครื่องมือเครื่องใช้ภายในบ้าน 6) หมวดคำกริยาสำคัญและจำเป็น และ 7) หมวดคำขยายที่สำคัญและจำเป็น

9. การหาคำศัพท์ใหม่และการสอบถามความหมาย

สุจริตลักษณ์ ดีผดุง (2537, หน้า 38-45) ได้กล่าวถึงการหาคำศัพท์ใหม่และการสอบถามหาความหมายของคำศัพท์ไว้ว่า จะแบ่งออกได้เป็นคำศัพท์ที่เป็นคำเรียกคน สัตว์ สิ่งของ คำศัพท์ที่เป็นคำแสดงอาการและเหตุการณ์ คำศัพท์ที่เป็นคำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติ และคำศัพท์ที่เป็นคำแสดงความสัมพันธ์ทางไวยากรณ์ สิ่งที่จะกล่าวต่อไปนี้จะทำให้เหมือนว่าการซักถามคำศัพท์ใหม่โดยแบ่งเป็นประเภทๆ และการสอบถามความหมายจะแยกจากกันโดยเด็ดขาด แต่ตามความเป็นจริงแล้ว ผู้วิจัยจะสอบถามคำศัพท์ใหม่ไปที่ละประเภทไม่ได้ และก็จะสอบถามคำศัพท์ใหม่โดยไม่สอบถามความหมายก็ได้เช่นกัน ดังนั้น โดยหลักการแล้วผู้วิจัยก็ควรพยายามรักษาขั้นตอนการทำงานไว้ แต่ในทางปฏิบัติก็คงจะต้องสอบถามทั้งคำศัพท์ใหม่หลายประเภทและความหมายไปพร้อมๆ กัน เช่นเดียวกันถ้าผู้วิจัยจะเลือกถามแต่เรียกคน สัตว์ สิ่งของโดยไม่ถามคำแสดงอาการและเหตุการณ์เลยก็คงจะเป็นไปไม่ได้ คงจะต้องมีการซักถามที่คาบเกี่ยวกันบ้างทั้งนี้ก็แล้วแต่สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

1. การสอบถามคำศัพท์ใหม่

สุจริตลักษณ์ ดีผดุง (2537, หน้า 39-45) ได้ยกตัวอย่างในการหาคำศัพท์ใหม่ๆ ไว้ว่า แม้จะมีการแบ่งคำศัพท์เป็นประเภทๆ จากที่กล่าวแล้วข้างต้น แต่ในการซักถามจริงๆ แล้วก็ต้องอาศัยความสัมพันธ์ของแต่ละประเภทนั่นเอง ในการสร้างคำถาม

1.1 การหาคำเรียกคนสัตว์สิ่งของ ทั้งนี้โดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างคำเรียกคนสัตว์สิ่งของกับคำเรียกคนสัตว์สิ่งของด้วยกัน หรือคำเรียกคนสัตว์สิ่งของกับคำแสดงอาการและเหตุการณ์ หรือคำเรียกคนสัตว์สิ่งของ กับคำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติ ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคำเรียกคนสัตว์สิ่งของ กับคำเรียกคนสัตว์สิ่งของด้วยกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์ต่างๆ ดังต่อไปนี้

1.1.1 หาคำเรียกรวม (generic terms) ผู้วิจัยอาจจะชักถาม คำเรียกรวมหรือสมาชิกของคำเรียกรวมนั้นๆ แต่ในกรณีนี้ผู้วิจัยจะต้องแน่ใจเสียก่อนว่าในภาษานั้นมีคำเรียกรวมแน่ๆ การหาคำศัพท์ใหม่ในลักษณะนี้อาจจะใช้วิธีการให้ผู้บอกภาษาเติมคำในช่องว่างเพื่อหาคำเรียกรวม เช่น

โต๊ะเป็น เฟอร์นิเจอร์ ชนิดหนึ่ง

เตาเป็น เครื่องครัว ชนิดหนึ่ง

สุนัขเป็น สัตว์ ชนิดหนึ่ง

มีดเป็น.....ชนิดหนึ่ง

ขวานเป็น.....ชนิดหนึ่ง

เมื่อได้คำเรียกรวมแล้ว ผู้วิจัยอาจจะสอบถามหาสมาชิกของคำเรียกรวมแต่ละประเภทได้ เช่น ถามคำถามว่า

อะไรอีกบ้างที่เรียกว่าเฟอร์นิเจอร์

อะไรอีกบ้างที่เรียกว่าสัตว์

1.1.2 หาส่วนประกอบ (Parts) ของคำเรียกคนสัตว์สิ่งของ ที่เป็นคำรวมยอด (whole) โดยใช้การอธิบายว่า “ไก่” ประกอบด้วยขา ปีก หัว ขน ฯลฯ แล้ว “ต้นไม้” ละ ประกอบด้วยอะไรบ้าง คำตอบที่ได้ก็ควรจะเป็น “ราก ลำต้น กิ่ง ก้าน ใบ เปลือกไม้ ดอกไม้ ผลไม้ ฯลฯ”

1.2 หาคำเรียกกลุ่ม (Collective Terms) ของสิ่งของเหมือนกันๆ กัน ทั้งนี้โดยยกตัวอย่างจากสิ่งที่เจ้าของภาษารู้จักกันดีอยู่แล้ว โดยให้ผู้บอกภาษาเติมคำในช่องว่าง เช่น

ต้นไม้หลายๆ ต้นอยู่รวมกัน เรียกว่า ป่า

หมาหลายๆ ตัวรวมกันอยู่ เรียกว่า ฝูง

นกหลายๆ ตัวรวมกันอยู่ เรียกว่า ฝูง

ควายหลายๆ ตัวรวมกันอยู่ เรียกว่า

ช้างหลายๆ ตัวรวมกันอยู่ เรียกว่า.....

1.3 หาคำตรงข้าม (opposite terms) คำเรียกคนสัตว์ มักจะมีคำตรงข้าม ทั้งนี้โดยคำนึงถึงเรื่องเพศ และเรื่องอายุเป็นหลัก เช่น

เด็กชาย ตรงข้ามกับ เด็กผู้หญิง

วัยรุ่น ผู้ ตรงข้ามกับ วัยผู้ใหญ่

ผู้ชาย ตรงข้ามกับ ผู้หญิง

ม้าตัวผู้ ตรงข้ามกับ.....

ไก่ตัวผู้ ตรงข้ามกับ

1.4 หาคำที่คล้ายๆ กัน ทั้งนี้อาจจะเป็นคำที่สัมพันธ์กันในด้านหน้าที่

เช่น

โต๊ะ เก้าอี้ ม้านั่ง

มีด ดาบ ขวาน

จอบ พลั่ว เสียม

หรือสัมพันธ์กันทางด้านคุณสมบัติ เช่น

เสือ หมี แรด

สุนัข แมว นก

กบ คางคก เขียด

1.5 หาคำเรียกผู้กระทำ (Causal Agents) ทั้งนี้โดยใช้การถามเป็น

คำถาม เช่น

ใครทำขนม ขนมนี้ใครทำ

1.6 หาคำที่มักจะอยู่คู่กัน ทั้งนี้โดยใช้การยกตัวอย่างและเว้นที่ว่าง

ให้ผู้บอกภาษาเต็ม เช่น

ค้อน คู่กับ ตะปู

โต๊ะ คู่กับ เก้าอี้

จาน คู่กับ ชาม

โถ่ง คู่กับ

ตะกร้า คู่กับ

ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างคำเรียกคนสัตว์สิ่งของกับคำแสดง

อาการและเหตุการณ์นั้น ผู้วิจัยก็จะซักถามได้ไม่ยากนัก เพราะคำแสดงอาการและเหตุการณ์ย่อมต้องมีผู้แสดงและแน่นอนว่าผู้แสดงย่อมจะต้องเป็นคำเรียกคนสัตว์สิ่งของ ซึ่งก็อาจจะเป็นในลักษณะของผู้กระทำ ผู้ถูกกระทำ หรือเครื่องมือก็ได้ เช่น ถามถึงคำว่า “เย็บผ้า” ก็จะถามต่อไปได้ว่า

ใคร เย็บผ้า

เย็บผ้า อะไร

ใครอีกบ้าง ที่เย็บผ้า

แล้วเย็บ อะไรได้อีกบ้าง

เย็บผ้าด้วย อะไร

ใช้อะไรอีกในการเย็บผ้า

เย็บผ้าให้ ใคร

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างคำเรียกคนสัตว์สิ่งของกับคำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติ ผู้วิจัยก็ควรจะหาคำเรียกคนสัตว์สิ่งของที่มีลักษณะและคุณสมบัติเดียวกัน เช่น พูดถึงคำว่า “ซ่า” ก็อาจจะถามต่อไปได้ว่า อะไรที่ซ่า

อะไรอีกบ้าง ที่ซ่า

1.7 การหาคำแสดงอาการและเหตุการณ์ ทั้งนี้โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคำแสดงอาการและเหตุการณ์คำหนึ่งกับคำแสดงอาการและเหตุการณ์อีกคำหนึ่ง หรือคำแสดงอาการและเหตุการณ์กับคำเรียกคนสัตว์สิ่งของและคำแสดงอาการและเหตุการณ์กับคำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติ ผู้วิจัยอาจจะอาศัยความสัมพันธ์ต่างๆ ดังต่อไปนี้

คำแสดงอาการและเหตุการณ์ย่อมสัมพันธ์กับคำเรียกคนสัตว์สิ่งของ ทั้งนี้เพราะคำเรียกคนสัตว์สิ่งของย่อมจะต้องมีการแสดงอาการ เช่น

คน เดิน

สุนัข วิ่ง

นก บิน

หรือคำเรียกคนสัตว์สิ่งของย่อมจะต้องมีหน้าที่ เช่น

มือ ใช้หั่น

ข้าว ใช้กิน

น้ำ ใช้ดื่ม

เขาฟันต้นไม้ด้วย ขวาน

คำแสดงอาการและเหตุการณ์คำหนึ่งย่อมสัมพันธ์กับคำแสดงอาการและเหตุการณ์อื่นๆ ซึ่งอาจจะอาศัยความสัมพันธ์ต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) หากคำเรียกรวม อาจจะใช้ซักถามจากคำที่เป็นสมาชิกของคำเรียกรวมก็ได้ในกรณีที่ผู้วิจัยแน่ใจว่าคำแสดงอาการหรือเหตุการณ์นั้นๆ เป็นคำเรียกรวมก็อาจจะนำมาใช้ซักถามหาสมาชิกของคำนั้นๆ ได้ เช่น คำว่า “ตัด” มีคำอะไรอีกบ้างที่ได้ผลลัพธ์ในลักษณะเดียวกับคำว่า “ตัด”

2) หากคำแสดงอาการและเหตุการณ์ ซึ่งเกิดก่อนคำแสดงอาการและเหตุการณ์อื่นๆ ซึ่งอาจจะเป็นแง่ของสิ่งจูงใจ แรงบันดาลใจ วัตถุประสงค์ สาเหตุหรือผลของการกระทำ เช่น เด็กผู้ชายถูกตีก็ถามต่อไปว่า

ทำไม เขาจึงถูกตี

เขาถูกตี เพราะอะไร

ดีแล้วเขา จะเป็นยังไง

3) หากคำแสดงอาการและเหตุการณ์ซึ่งมักจะมาคู่กัน ซึ่งอาจจะเป็นสาเหตุหรือวิธีการก็ได้ เช่น

ฉันเห็นเด็กยืนอยู่ที่ใต้ต้นไม้เมื่อกันี้

ตอนนี้เด็กอยู่บนต้นไม้

ก็ถามว่า เด็กคนนั้นขึ้นไปอยู่บนต้นไม้ได้อย่างไร

เด็กคนนั้น ทำอะไร บนต้นไม้

4) หากคำแสดงอาการและเหตุการณ์ซึ่งต่อเนื่องกัน ซึ่งอาจจะเป็นผลของคำนั้นๆ ก็ได้ เช่น

ถ้าเด็กทารกหิวนม แล้วไม่มีใครป้อนนม จะเกิดอะไรขึ้น หรือต้นข้าวกำลังโต แล้วฝนไม่ตก จะเกิดอะไรขึ้น

5) หากคำที่เป็นคำพ้องของคำแสดงอาการและเหตุการณ์ ซึ่งการซักถามหาคำประเภทนี้ต้องอาศัยสภาพการณ์สิ่งแวดล้อมและบริบท ประกอบด้วย เช่น

เขาจะกินอาหารเย็น เขาจะรับประทานอาหารเย็น

เขาจะกินอาหารเช้าพระเจ้าจะฉันอาหารเช้า

เขาตายแล้ว เขาสิ้นแล้ว เขาเสียชีวิตแล้ว

6) หาคำที่เป็นคำตรงกันข้ามของคำแสดงอาการและเหตุการณ์ โดยยกตัวอย่างให้ผู้บอกภาษาเข้าใจ และให้ผู้บอกภาษาบอกคำอื่นๆ ที่สัมพันธ์กันในลักษณะเดียวกันเพิ่มเติม เช่น

เดิน กับ วิ่ง

กระชิบ กับ ตะโกน

ซ่อน กับ หา

ส่วนในการซักถามหาคำที่แสดงอาการและเหตุการณ์ที่สัมพันธ์กับคำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติ ก็ทำได้โดยการถามคำถามแบบต่อเนื่อง เช่น ถ้าผู้วิจัยกำลังถามคำว่า “เร็ว” ก็ถามต่อไปว่า “อะไรบ้างที่จะทำได้เร็ว” ก็อาจจะได้คำตอบเป็นคำที่แสดงอาการต่างๆ ที่ทำเร็วๆ ได้ เช่น พุด เดิน วิ่ง กิน ขึ้นต้นไม้ ฯลฯ

1.8 การหาคำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติ ผู้วิจัยควรจะพิจารณาความสัมพันธ์ในลักษณะต่อไปนี้ คือ

คำเรียกคนสัตว์สิ่งของมักจะมีคำขยายที่แสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติได้หลายๆ คำ เช่น “คน” ผู้วิจัยอาจจะถามได้ว่า “คนชื่อ.....มีลักษณะอย่างไร” หรือ “ดวงจันทร์” “ดวงจันทร์มีลักษณะอะไรบ้าง”

คำแสดงอาการและเหตุการณ์จะมีคำขยายที่แสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติได้หลายๆ คำ เช่น

เราเดินช้าได้

แล้วเราเดินแบบใหม่ได้อีกบ้าง

คำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติคำหนึ่งสัมพันธ์กับคำแสดงลักษณะและคุณสมบัติคำอื่นๆ ได้ในลักษณะดังต่อไปนี้

1) หาคำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติที่เป็นตรงกันข้ามโดยการยกตัวอย่างและเว้นที่ว่างให้ผู้บอกภาษาเติมคำ เช่น

ดี ตรงข้ามกับ เลว

นุ่ม ตรงข้ามกับ แข็ง

บาง ตรงข้ามกับ หนา

ขาว ตรงข้ามกับ

เปียก ตรงข้ามกับ

หรืออาจจะเป็นความสัมพันธ์ของคำตรงข้ามต่างระดับ

(Scaled Opposites) เช่น

เล็ก กลาง ใหญ่

เย็น อุ่น ร้อน

ดำ เทา

2) หาคำเรียกรวม ของคำแสดงลักษณะท่าทางและ

คุณสมบัติต่างๆ เช่น

สี เป็นคำเรียกรวมของ ดำ แดง ขาว

ขนาด เป็นคำเรียกรวมของ ใหญ่ เล็ก พอดี

อุณหภูมิ เป็นคำเรียกรวมของ เย็น หนาว อุ่น ร้อน

1.9 หาคำพ้องของคำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติต่างๆ

เช่น

เขาเกือบตาย เขาใกล้ตาย

ไร่ของเขาอยู่ใกล้บ้าน ไร่ของเขาอยู่ห่างบ้าน

1.10 การหาคำแสดงความสัมพันธ์ทางไวยากรณ์ การซักถาม

หาคำเหล่านี้โดยตรงมักจะทำได้ยาก เพราะฉะนั้นการหาคำแสดงความสัมพันธ์ทางไวยากรณ์ส่วนใหญ่จะเป็นผลพลอยได้จากการซักถามสิ่งต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เพราะการซักถามสิ่งเหล่านั้นมักจะได้คำตอบเป็นประโยค เป็นข้อความยาวๆ ไม่ใช่เป็นเพียงคำคำเดียว หรือไม่ก็จะได้จากการเล่าเรื่อง เล่านิทาน เป็นต้น

2. การสอบถามความหมายของคำ

สุจริตลักษณ์ ตีผลดุง (2537, หน้า 45-51) ได้กล่าวถึงการสอบถามความหมายของคำโดยแบ่งคำออกเป็นประเภทตามการถามหาคำศัพท์ใหม่นั้น คงต้องกล่าวซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการถามหาคำศัพท์ใหม่หรือการถามหาความหมายของคำ จะกระทำแยกกันโดยเด็ดขาดตามการแบ่งเป็นประเภทนั้นไม่ได้ ในทางปฏิบัติจะต้องมีส่วนคาบเกี่ยวกันไปตลอดเวลาการทำงาน แต่การแบ่งเป็นประเภทที่น่าเสนอนี้ก็เพื่อใช้ในแง่ของความหมายและการใช้คำเหล่านั้นมากกว่าเน้นที่คำแต่ละคำ

1. การหาความหมายของคำเรียกคนสัตว์สิ่งของ ผู้วิจัยควรพิจารณาสอบถามในแง่ต่างๆ ดังต่อไปนี้ คือ

การถามหาคำเรียกคนสัตว์สิ่งของที่สัมพันธ์กับคำเรียกคนสัตว์สิ่งของอื่นๆ โดยคำนึงถึง

1.1 คำเรียกลำดับญาติ (kinship terms) เช่น คำว่า “ลูกชาย” นั้น จะรู้ความหมายได้ครบถ้วนก็ต่อเมื่อ ได้รู้ว่า คำว่า “ลูกชาย” สัมพันธ์กับคำว่า “พ่อแม่” อย่างไร ใครเรียกใครว่า “ลูกชาย” ใครอีกบ้างที่จะเรียกว่า “ลูกชาย” ได้

1.2 บทบาท (role) การได้พบบทบาทของคำแต่ละคำว่ากินความมากน้อยแค่ไหนจะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจคำๆ นั้นดียิ่งขึ้น เช่น

คำว่า “พ่อ” มีบทบาทสัมพันธ์โดยตรงกับใครบ้าง

คำว่า “ลูกชาย” มีบทบาทสัมพันธ์โดยตรงกับใครบ้าง

1.3 คำเรียกรวม เมื่อผู้วิจัยสงสัยว่าคำๆ ใดคำหนึ่งเป็นคำเรียกรวม เช่น คำว่า “พืช” ก็ควรจะถามคำถามต่อไปได้ว่า

อะไรที่เรียกได้ว่าเป็นพืช

อะไรอีกบ้างที่เรียกได้ว่าเป็นพืช

ทั้งนี้เพราะคำเรียกคนสัตว์สิ่งของย่อมต้องสัมพันธ์ทั้งกับคำเรียกรวมและสัมพันธ์กับคำอื่นๆ ที่ใช้คำเรียกรวมคำเดียวกันด้วย

1.4 ส่วนประกอบและส่วนรวบยอด คำเรียกคนสัตว์สิ่งของย่อมจะประกอบด้วยส่วนประกอบย่อย เช่น เพื่อจะได้เข้าใจความหมายของคำว่า “ดอก” อย่างชัดเจน ก็ควรจะรู้ว่า ดอกไม้ประกอบด้วยอะไรบ้าง

1.5 ความสัมพันธ์ในด้านพื้นที่ตั้ง ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของสิ่งสองสิ่งในด้านของพื้นที่ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับต้นไม้ในลักษณะที่ว่า เด็กปีนต้นไม้ ขณะนี้เด็กอยู่บนต้นไม้

1.6 ความเหมือน ผู้วิจัยสามารถใช้ความสัมพันธ์ในด้านการเหมือนกันของคำเรียกคนสัตว์สิ่งของเป็นเกณฑ์ในการซักถามได้ ทั้งนี้โดยยึดเอาลักษณะนิสัยทั่วไปหน้าที่ รูปร่างลักษณะเป็นเกณฑ์ เช่น

ปลาอยู่ในน้ำ ปลาว่ายน้ำได้

อะไรอีกบ้างที่อยู่ในน้ำ

อะไรอีกบ้างที่ว่ายน้ำได้

1.7 ความตรงกันข้าม การสอบถามหาคำตอบตรงข้ามของ คำๆ ใดคำหนึ่ง จะช่วยให้ผู้วิจัยรู้ถึงความกว้างของ ความหมายของ คำๆ นั้นอย่างทั่วถึงขึ้น เช่น ถามว่า อะไรคือคำตรงข้ามของผู้ชาย อาจจะได้คำตอบว่า เด็กผู้ชาย หรือผู้หญิง ซึ่งก็ถูกต้องทั้งสองคำ ซึ่งทำให้ผู้วิจัยได้ความรู้ว่า ในภาษานี้คำว่า “ผู้ชาย” ก็นิยามความหมายรวมในตัวทั้งความหมายเกี่ยวกับ “อายุ” และ “เพศ”

1.8 ผู้กระทำ ในด้านผู้กระทำนั้นนิยามความหมายรวมถึงทั้ง ผู้กระทำโดยตรงและต้นกำเนิดด้วย เช่น คนสร้างบ้านแม่น้ำทำให้เกิดถ้ำ

นอกจากที่กล่าวมาข้างบนนี้แล้ว อาจจะสามารถหา ความหมายของคำเรียกคนสัตว์สิ่งของโดยยึดเอาคำแสดงอาการและเหตุการณ์เป็นหลัก สำคัญ เช่น

1.8.1 คำแสดงอาการด้านพฤติกรรม เช่น ถามว่า คำ เรียกคนสัตว์สิ่งของนั้นๆ แสดงการอะไรได้บ้าง สุนัขทำอะไรได้บ้าง สุนัขเห่า สุนัขหอน สุนัขกัด

1.8.2 คำแสดงอาการด้านหน้าที่ หน้าที่ในที่นี้ มีความหมายรวมถึงทั้งจุดประสงค์การใช้บทบาท และหน้าที่ ทั้งนี้คำบางคำที่ไม่มีหน้าที่ อะไรเลย เช่นคำว่า “เสียน” หรือ “วิซพิช” ย่อมไม่มีหน้าที่อะไร ก็จัดรวมอยู่ในประเภท การถามด้านพฤติกรรม ส่วนการถามด้านหน้าที่ก็ เช่น มีดใช้ทำอะไร คำตอบที่ได้ อาจจะเป็นหน้าที่โดยตรงหรืออื่นๆ เช่น มีดใช้หั่นของ หรือมีดใช้ฟันต้นไม้

2. การสอบถามหาความหมายของคำเรียกคนสัตว์สิ่งของโดยยึด เอาคำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติเป็นหลักนั้นควรพิจารณาสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.1 คำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติในด้านเนื้อที่ ก็คงจะเป็นคำถามที่เกี่ยวกับขนาด รูปร่าง ลักษณะที่อยู่ตั้ง ตำแหน่งที่อยู่

2.2 คำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติด้านเวลา เช่น เรื่องอายุ จะเป็นตัวกำหนดว่าเมื่อไรคนเราจึงจะเป็น เด็กหนุ่ม ผู้ใหญ่

2.3 คำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติด้านความรู้สึก เช่น ถามความรู้สึกเกี่ยวกับความเย็น ความหนาว ความร้อน ของน้ำ หรือน้ำแข็ง หรือถามถึงการสัมผัสผิวพื้นที่ของสิ่งของว่าเรียบ มัน นุ่ม หยาบ ฯลฯ

2.4 คำแสดงลักษณะท่าทางและเหตุการณ์ด้านการเห็น

การได้ยิน การได้กลิ่น การชิมรส เช่น

นี่คืออะไร

สิ่งนี้ทำเสียงยังไง

สิ่งนี้มีกลิ่นอะไร

สิ่งนี้มีรสอะไร

2.5 คำแสดงแแดงลักษณะท่าทางและเหตุการณ์ด้านปริมาณ

หรือคุณสมบัติ ในเรื่องปริมาณนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ผู้วิจัยรู้ถึงความหมายของคำเรียกกลุ่มต่างๆ เช่น “กลุ่ม ผุง โขลง” ฯลฯ ส่วนเรื่องคุณสมบัติก็ช่วยให้เข้าใจความหมายของคำดีขึ้น เช่น คำว่า “แม่” ผู้เป็นแม่ควรมีคุณสมบัติด้านวัสดุ เช่น คำถามว่า “สิ่งนี้ทำด้วยอะไร”

3. การหาความหมาย ของคำแสดงอาการและเหตุการณ์

เพื่อให้เข้าใจความใจความหมายของคำแสดงอาการและเหตุการณ์ให้ดีขึ้น ผู้วิจัยควรตรวจสอบคำถามหาความสัมพันธ์ระหว่างคำเหล่านี้กับคำเรียกคนสัตว์สิ่งของ คำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติและกับคำแสดงอาการและเหตุการณ์กับคำเรียกคนสัตว์สิ่งของนั้น ผู้วิจัยควรตรวจสอบถามหาผู้มีส่วนร่วมในการณ์นั้นๆ ในกรณีต่างๆ ดังนี้

3.1 คำแสดงอาการและเหตุการณ์ย่อมมีผู้แสดงหรือกระทำ เช่น

ใครเป็นผู้แสดง

ใครเป็นผู้กระทำ

3.2 คำแสดงและอาการและเหตุการณ์ย่อมมีผู้ถูกกระทำ เช่น

ใครที่ถูกตี

3.3 คำแสดงอาการและเหตุการณ์ย่อมมีผู้รับประโยชน์ เช่น

สิ่งนี้ทำเพื่อใคร

สิ่งนี้กระทำต่อใคร

3.4 คำแสดงอาการและเหตุการณ์ย่อมมีเครื่องมือ

เพื่อการกระทำนั้นๆ เช่น

สิ่งนี้ทำด้วยอะไร

ต้องใช้อะไรอีกบ้างในการทำสิ่งนี้

นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างคำเรียกสัตว์สิ่งของกับคำแสดงอาการ และเหตุการณ์แล้ว ผู้วิจัยยังสามารถสอบถามหาความสัมพันธ์ระหว่างคำแสดงอาการ และเหตุการณ์ด้วยกันเองในลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

1. คำแสดงอาการและเหตุการณ์อาจมีคำลักษณะนามหรือสัมพันธ์กับคำอื่นๆ ที่เป็นสมาชิกของคำคำเดียว เช่น

เด็กถูกตีสามที พระอาทิตย์ตกทุกวัน
2. หาคำแสดงอาการและเหตุการณ์ที่เกิดนำมาก่อน ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ทั้งในแง่ของวัตถุประสงค์ แรงจูงใจ ความตั้งใจ เหตุผล โอกาส พื้นฐาน หรือเงื่อนไข เช่น

ฝนตก คนเปียก เด็กถูกตี เด็กร้องไห้
3. หาคำแสดงอาการและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิธีการและโอกาส เช่น

ฉันเดินไปโดยเอาเท้าหนึ่งก้าวไปข้างหน้าอีกเท้าหนึ่ง
คนอื่นๆ เดินอย่างไร
4. หาคำแสดงอาการและเหตุการณ์ที่เกิดตามมาทีหลัง ในลักษณะของผลหรือเหตุการณ์ เช่น ถ้าคนกระโดดลงไปในน้ำแล้วจะเกิดอะไรขึ้น และอะไรจะเกิดขึ้นอีกต่อจากนั้น
5. หาคำเหมือนหรือคำตรงข้ามของคำแสดงอาการและเหตุการณ์ ทั้งนี้เพราะคู่คำเหล่านี้ย่อมจะมีความหมายที่คาบเกี่ยวกัน ทำให้เข้าใจความหมายของคำเหล่านี้ดียิ่งขึ้น เช่น เขาพูดกับฉัน เขาคุยกับฉัน

ส่วนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างคำแสดงอาการและเหตุการณ์กับคำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติ ให้พิจารณาจาก

1. คำขยายในแง่ของเวลา ซึ่งต้องคำนึงถึงด้านช่วงเวลา ความถี่ ความเร็ว และเวลาที่เหตุการณ์เกิดขึ้น เช่น เรื่องนี้เกิดเมื่อไหน เรื่องนี้เกิดนานเท่าไหน
2. คำขยายในแง่พื้นที่ เช่น ทิศทาง ตำแหน่ง สถานที่ตั้ง ระยะทางของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น เรื่องนี้เกิดขึ้นที่ไหน ไกลจากที่นี้มากไหม
3. คำขยายในแง่ความถี่ห่างของอาการและเหตุการณ์ เช่น สิ่งนี้เกิดขึ้นบ่อยไหม กี่วันจะเกิดครั้งหนึ่ง

4. คำขยายแสดงคำประเณผล เช่น คำถามว่า

เขาคิดอย่างไรกับการทำเช่นนี้

เขาคิดอย่างไรกับคนที่ทำเช่นนี้

คนอื่น ๆ คิดอย่างไรกับการกระทำเช่นนี้

3. การหาความหมายของคำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติ

ในการหาความหมายของคำเหล่านี้ทำได้โดยทดลองใช้คำต่างๆ ในประโยค ทั้งนี้ก็คังยัง
จะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ของคำเหล่านี้กับคำเรียกคนสัตว์สิ่งของ เช่น

อะไรเป็นสีเขียว

อะไรอีกบ้างที่เป็นสีเขียว

ความสัมพันธ์ระหว่างคำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติกับ

คำแสดงอาการและเหตุการณ์ เช่น

เขากินข้าว

เขาทำอะไรซ้ำอีกบ้าง

ความสัมพันธ์ระหว่างคำแสดงลักษณะท่าทางและคุณสมบัติ

ด้วยกันเอง ทั้งในแง่ของคำตรงกันข้าม คำตรงข้ามต่างระดับ

4. การหาความหมายของคำแสดงความสัมพันธ์ทางไวยากรณ์

คำเหล่านี้จะต้องทดลองใช้ในประโยค และการศึกษาความหมายของคำจะได้จากบริบท
จากนั้นขอให้เจ้าของภาษาแสดงการใช้คำต่างๆ เหล่านี้ในประโยคอื่นๆ

ในการตรวจสอบความหมายของคำเพื่อให้แน่ใจว่าคำนั้นๆ หรือสำนวนนั้นๆ
มีความหมายถูกต้องในภาษาใดภาษาหนึ่ง ควรนำคำหรือสำนวนมาทดลองใช้ในสถานการณ์
อื่นๆ หรือใช้กับผู้ออกภาษาคนอื่น หรือใช้ในชุมชนจริงในชีวิตประจำวัน ถ้าการใช้
เป็นที่ยอมรับก็เท่ากับว่าการซักถามข้อมูลที่ต้องการ

10. การเก็บข้อมูลระดับเสียง

สุจริตลักษณ์ ดีผดุง (2537, หน้า 38-45) ได้กล่าวถึงการการเก็บรวบรวม
ข้อมูลเพื่อศึกษาวิเคราะห์ระบบเสียงของภาษาใดภาษาหนึ่งนั้นเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยควรจะทำ
ในตอนเริ่มต้นในการวิจัย ถ้าหากว่าไม่ได้มีการศึกษาระบบเสียงของภาษานั้นๆ มาก่อน
ถึงแม้ว่าจะได้มีการศึกษาวิเคราะห์ระบบเสียงของภาษานั้นไว้ก่อนแล้วแต่เป็นการศึกษาที่
ทำไว้นานมาแล้ว หรือเป็นการศึกษาภาษานั้นซึ่งพูดอยู่คนละพื้นที่ที่ผู้วิจัยกำลังจะเริ่มศึกษา

ก็น่าจะได้มีการตรวจสอบระบบเสียงในภาษานั้นเสียก่อน เพื่อให้แน่ใจว่าเป็นภาษาเดียวกัน
แน่ๆ หรือเพื่อแน่ใจว่าระบบเสียงที่มีผู้ศึกษาไว้นั้นเหมือนกับที่ผู้วิจัยกำลังจะศึกษา

ในการซักถามข้อมูลเพื่อศึกษาวิเคราะห์ระบบเสียงก็เริ่มจากการสอบถาม
คำศัพท์นั่นเอง แต่การซักถามต่างกันเล็กน้อยในแง่รายละเอียดของวิธีการ ซึ่งพอจะรวบรวม
ได้ดังนี้ คือ

1. ในการสอบถามจะต้องฟังให้แน่ใจเสียก่อนว่าผู้บอกภาษาออกเสียงเช่น
ไร จากนั้นก็พยายามออกเสียงตามให้ถูกต้อง นั่นคือออกเสียงตามจนกระทั่งผู้บอกภาษา
ยอมรับว่าผู้วิจัยออกเสียงถูกต้องแล้ว จึงจดบันทึกเป็นสัทอักษรในสมุดบันทึกภาคสนาม

2. เมื่อจดบันทึกเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยควรจะออกเสียงตามสัทอักษร
ที่จดบันทึกไว้กลับให้ผู้บอกภาษาฟังอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อให้แน่ใจว่าผู้วิจัยถ่ายทอดเสียงลง
เป็นสัทอักษรได้ถูกต้อง

3. ในการสอบถามภาษาให้ผู้บอกภาษาออกเสียงซ้ำๆ หลายครั้ง
ในแต่ละช่วงการทำงาน แต่ก็ไม่ควรให้ผู้บอกภาษาออกเสียงซ้ำๆ เกินสามครั้งติดต่อกัน
เพราะจะทำให้ผู้บอกภาษานั้นเกิดความเบื่อหน่ายได้

4. ถ้าเป็นเสียงที่ยากมากๆ ทำอย่างไรผู้วิจัยก็ออกเสียงไม่ได้สักทีก็ควร
จะหยุดพักการซักถามเสียงนั้นชั่วคราวก่อน หรือไม่เช่นนั้นก็ใช้วิธีการบันทึกเสียงลงเครื่อง
บันทึกเสียงเพื่อนำไปฝึกเอง เพราะถ้าผู้บอกภาษาเกิดความเบื่อหน่ายและคิดว่าอย่างไรเสีย
ผู้วิจัยก็ออกเสียงนั้นๆ ไม่ได้แล้ว ผู้บอกภาษาอาจจะเห็นใจผู้วิจัยและก็ยอมรับเสียง
ซึ่งไม่ถูกต้องว่าเป็นเสียงที่ถูกต้องใช้ได้แล้วก็ได้

5. ถ้าสิ่งที่ผู้วิจัยออกเสียงตามไม่ได้นั้นเป็นประโยคทั้งประโยค
การให้ผู้บอกภาษาออกเสียงทั้งประโยคซ้ำๆ มากเท่าไรประโยคนั้นก็จะไม่มีลักษณะ
ของประโยคที่ใช้ในชีวิตประจำวันมากขึ้นทุกที ในกรณีนี้เครื่องบันทึกเสียงจะช่วยให้ดีที่สุด

6. เมื่อผู้วิจัยนำเสียงหรือประโยคที่เป็นปัญหามาซักถามในช่วงเวลา
ทำงานวันต่อๆ ไป ผู้วิจัยควรจะนำสิ่งเหล่านี้ใส่ลงไปบริบทใหม่ที่ต่างจากเดิม ทั้งนี้
เพื่อผู้วิจัยจะได้นำความรู้สึกเดิมที่ได้จากการฟังในครั้งแรกมาตัดสินข้อมูลนี้ และผู้บอก
ภาษาเองก็จะได้ไม่เข้าใจว่าผู้วิจัยไม่เชื่อในข้อมูลครั้งแรกจึงต้องมาตรวจสอบซ้ำแล้วซ้ำอีก

7. ในการซักถามข้อมูลเพื่อศึกษาวิเคราะห์ระบบเสียงนั้น ผู้วิจัยไม่ควร
ถามหาเหตุผล เช่น “ทำไมจึงใช้เสียง.....” “ทำไมจึงไม่ใช้เสียง.....” “คำนี้ใช้เสียง.... ไม่ใช้
เสียง....หรือ” หรือไม่ควรถามให้ผู้บอกภาษานั้นอธิบาย เช่น “ทำไมตรงนี้ในคำนี้จึงต้องมี

เสียง...นำหน้า แต่ตรงนี้ทำไมไม่มีเสียง.....” ฯลฯ หรือไม่ควรถามผู้บอกภาษาในบอกกับ ผู้วิจัยว่า “คำนี้เสียงตัวแรกต้องใช้ลิ้นกับฟังกวางไว้ตรงไหนในปาก” เพราะคำถามเหล่านี้ ผู้บอกภาษาจะไม่เข้าใจและตอบให้ไม่ได้ ทั้งหมดนี้เป็นหน้าที่ที่ผู้วิจัยจะต้องพยายามหาวิธี ศึกษาและตรวจสอบเองในฐานะผู้รู้ทฤษฎีภาษาศาสตร์

8. ในการถ่ายทอดเสียงที่ได้ยินเป็นสัทอักษรนั้น ผู้วิจัยควรบันทึก สัทอักษรในรายละเอียดให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ระบบเสียง ในภายหลัง

9. เมื่อสอบถามคำคำเดียวกันแต่ผู้วิจัยเปลี่ยนใจจากการใช้สัทอักษรเดิม ในการจดบันทึกหรือคิดว่าได้ยินเสียงอื่น ก็ใช้วิธีขีดฆ่าคำเดิม อย่างลบทิ้ง ทั้งนี้เพราะคำที่ ได้ยินและถ่ายทอดเป็นสัทอักษรครั้งแรกอาจจะเป็นวิธีออกเสียงแบบหนึ่งของคำ คำเดียวกันก็ได้ หรือการฟังครั้งต่อๆ ไปอาจไม่ถูกต้องก็ได้ ถ้าใช้วิธีการขีดฆ่า ผู้วิจัย ก็สามารถย้อนกลับไปดูของเดิมได้ แต่ถ้าลบทิ้งก็อาจจะต้องรู้สึกเสียดายในภายหลัง

10. ในการถ่ายทอดเสียงเป็นสัทอักษร เมื่อผู้วิจัยตัดสินใจใช้สัญลักษณ์ ตัวหนึ่งแทนเสียงหนึ่งแล้ว ให้ใช้สัญลักษณ์นั้นอย่างสม่ำเสมอ ถ้าหากเปลี่ยนใจไปใช้ สัญลักษณ์อื่นแทนก็ควรจะได้ทำหมายเหตุอธิบายการเปลี่ยนแปลงและเหตุผลกำกับไว้ ในที่ๆ นั้นเด่นชัดด้วย

11. เมื่อผู้วิจัยได้ยินเสียงใดเสียงหนึ่งที่ยังไม่แน่ใจว่าจะใช้สัทอักษรใด ในการถ่ายทอดเสียงก็ให้ใช้สัญลักษณ์ตัวใดตัวหนึ่งซึ่งยังไม่มีที่ใช้มาก่อนไปพลางๆ หรือ จะสร้างเครื่องหมายอะไรก็ได้ ขึ้นมาแทนไปก่อน พร้อมจดคำอธิบายลักษณะเสียงที่ได้ยิน กำกับไว้ด้วย จากนั้นจึงค่อยไปตรวจสอบดูว่าสัญลักษณ์ใดจะใกล้เคียงกับเสียงดังกล่าว มากที่สุดแล้วจึงเปลี่ยนสัญลักษณ์ไปใช้ตัวที่ถูกต้อง หรือจะท่องไว้เช่นนั้นจนกระทั่ง วิเคราะห์เป็นระบบเสียงแล้วจึงใช้สัญลักษณ์ไปใช้สัญลักษณ์ที่ถูกต้องก็ได้

12. ในการสอบถามคู่คำที่เป็นปัญหา ผู้วิจัยควรใช้การสอบถามในลักษณะ เป็นคู่เทียบเสียง (Minimal Pairs)

13. การสอบถามจากผู้บอกภาษาเพียงคนเดียวในระยะเริ่มต้นจะช่วยให้ การศึกษาวิเคราะห์ระบบเสียงในภาษานั้นง่ายขึ้นสำหรับผู้วิจัย เมื่อได้รับเสียงของผู้บอก ภาษาคนใดคนหนึ่งเป็นหลักแล้ว ผู้วิจัยก็ควรไปตรวจสอบกับผู้บอกภาษาคนอื่นๆ ต่อไปได้

14. เมื่อได้ข้อมูลมาเพื่อศึกษาระบบเสียงของภาษาหนึ่งนั้น นอกจากการสอบถามหาคู่เทียบเสียงแล้ว การจัดเก็บข้อมูลลงบัตรคำเรียงตามลำดับอักษร (Alphabetical card filing) และแยกคำลงสมุดเสียงสัมผัส (rhyme book) ก็เป็นวิธีหนึ่งที่จะช่วยได้ทั้งการศึกษาวิเคราะห์หาระบบเสียงและการตรวจสอบระบบเสียงด้วย

11. การบันทึกข้อมูล

สุจริตลักษณ์ ตีพิมพ์ (2537, หน้า 45-51) ได้กล่าวถึงการบันทึกข้อมูลในการเก็บข้อมูลการวิจัยภาคสนามทางภาษาศาสตร์ ไว้ว่า ให้ผู้วิจัยบันทึกข้อมูลเป็นตัวเขียนสัทอักษรและการบันทึกลงเครื่องบันทึกเสียง ในการบันทึกข้อมูลเป็นตัวสัทอักษร ผู้วิจัยควรปฏิบัติดังต่อไปนี้ คือ

1. เขียนสัทอักษรแต่ละตัวอย่างบรรจง อย่าเขียนลากติดกันเป็นพืด เพราะจะทำให้เกิดความสับสนในภายหลัง
2. ใช้ปากกาหมึกแห้งหรือดินสอ ส่วนใหญ่นิยมใช้ดินสอในการบันทึกข้อมูล เพราะดินสอจะไม่ลบเลอะเทอะเมื่อเปียกน้ำ แต่ถ้าชอบการใช้ปากกาก็ควรจะใช้ปากกาหมึกแห้ง
3. ควรบันทึกข้อมูลที่ได้ยินลงเป็นตัวสัทอักษรให้ละเอียดมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ถ้ายังหาตัวสัทอักษรแทนเสียงที่ได้ยินยังไม่ได้ ก็อาจจะเขียนเป็นคำอธิบายตามความรู้สึกที่ได้ยิน หรือตามที่ผู้บอกภาษาชี้แจงให้ฟังว่าการออกเสียงนั้นทำได้อย่างไรตามความรู้สึกของเขา
4. ในการฝึกซักถามผู้บอกภาษา ผู้วิจัยสามารถขอให้ผู้บอกภาษาออกเสียงให้ฟังซ้ำๆ ได้ เพื่อผู้วิจัยจะได้ยินชัดเจน แต่เมื่อจะจดบันทึกก็ควรที่จะจดตามลักษณะการพูดแบบธรรมชาติ
5. ผู้วิจัยไม่ควรจดบันทึกในลักษณะที่ใช้การคาดเดาจากเสียงที่ผู้บอกภาษาพูดว่าควรจะเป็นหน่วยเสียงใด (Phoneme) แล้วใช้หน่วยเสียงนั้นในการจดบันทึก ทั้งนี้เพราะการคาดเดามักจะมีพื้นฐานอยู่บนความรู้ต่างๆ ไป ของผู้วิจัยโดยที่ยังไม่ได้ผ่านการวิเคราะห์ที่ถูกต้อง ซึ่งจะทำให้ลักษณะรายละเอียดทางเสียงบางประการขาดหายไป
6. นอกจากรายละเอียดในเรื่องตัวสัทอักษรแล้ว ควรจะจดรายละเอียดเรื่องการเว้นวรรคและทำนองเสียงด้วย ก่อนจะจดลงเป็นตัวสัทอักษรควรจะฝึกรับฟังเสียงตามผู้บอกภาษาเสียก่อน เมื่อใดที่เขายอมรับว่าถูกต้องแล้วจึงค่อยจด เมื่อจดลงสมุด

แล้วก็ควรจะออกเสียงคำหรือประโยคนั้นๆ ตามตัวที่จัดให้ผู้บอกภาษาฟังอีกครั้ง เพื่อจะได้แน่ใจว่าตัวสัทอักษรที่ใช้ นั้นถูกต้องแล้ว

7. ถ้ามีข้อสงสัยหรือปัญหาอะไรในการจัดบันทึกข้อมูลก็ควรจะทำความเข้าใจ เหตุเอาไว้ เพื่อสอบถามหรือฝึกหัดการออกเสียงต่อไป

8. ผู้วิจัยควรจะมี ความซื่อสัตย์ในเรื่องข้อมูลของตนเองไม่พยายามทำให้ ข้อมูลที่ได้มาดูเป็นระบบที่สวยงามสมบูรณ์เพราะข้อมูลที่แท้จริงอาจจะไม่สวยงามเป็น ระบบเสมอไป อาจจะมีช่องว่างหรือข้อบกพร่องได้

9. ถ้ามีผู้บอกภาษาหลายคน ควรจะจดชื่อผู้บอกภาษาที่ออกเสียง ในลักษณะต่างๆ กันกำกับตรงข้อมูลที่แปลกออกไปจากผู้บอกภาษาหลักด้วย

10. ควรจัดบันทึกวันที่ที่ทำงานด้วย เพื่อจะได้รู้ว่าข้อมูลไหนที่ได้มาเมื่อ เริ่มทำงาน ข้อมูลไหนได้มาเมื่อผู้วิจัยมีความชำนาญแล้ว

11. การแก้คำผิดในการบันทึกข้อมูล ไม่ควรลบข้อมูลเดิมทิ้งควรใช้ การขีดฆ่าหรือใช้ดินสอคนละสีกัน เพื่อจะได้รู้ว่าคำไหนถูกต้องเมื่อเวลาที่จะวิเคราะห์

การบันทึกข้อมูลลงเครื่องบันทึกเสียง สิ่งที่ต้องทำในการบันทึกข้อมูล ลงเครื่องบันทึกเสียง ควรปฏิบัติดังต่อไปนี้เกี่ยวกับการบันทึกเสียง

1. เมื่อจะใช้เครื่องบันทึกเสียงเครื่องใดก็ตาม ควรได้ทดลองใช้เครื่อง บันทึกเสียงนั้นอัดเสียงคำทำที่ใช้เสียงเสียดแทรกไม่ก้อง (voiceless fricatives) เช่น คำว่า thigh, fie, sky, sigh, ในภาษาอังกฤษ หรือคำว่า ลู้ สตางค์ ลินสอด ภาษาในภาษาไทย และฟังดูว่าเครื่องบันทึกเสียงนั้นจะรับเสียงประเภทนี้ได้ดีชัดเจนแค่ไหน ทั้งนี้เพราะเสียง เหล่านี้เป็นเสียงที่แยกความแตกต่างได้ยากในการที่ฟังจากเครื่องบันทึกเสียง ถ้าฟังเสียง เหล่านี้แยกจากกันได้ชัดเจน เครื่องบันทึกเสียงนั้นก็เหมาะที่จะใช้ในการบันทึกข้อมูล ด้านเสียง

2. ควรจะได้ทดสอบดูว่าเครื่องบันทึกเสียงนั้นบันทึกเสียงได้สม่ำเสมอ แค่ไหน แบตเตอรี่ในเครื่องมีพลังงานเพียงพอหรือไม่ ทั้งนี้โดยผิวปากเป็นเสียงที่มีความต่ำ สูงที่สม่ำเสมอบันทึกลงในแถบบันทึกเสียง และเปิดฟังเสียงนั้น ถ้าเสียงที่ได้ยินมา มีความผันแปรของเสียงต่ำต่างๆ กันไป ก็หมายความว่าเครื่องบันทึกเสียงนั้นบันทึกเสียง ไม่สม่ำเสมอ

3. ตรวจสอบดูความยากง่ายในการบันทึกเสียงของเครื่อง

4. เครื่องบันทึกเสียงควรจะมีตัวบังคับการหยุดเดินเครื่องที่ดี เมื่อกดปุ่มให้หยุดทำงาน
5. เครื่องควรจะทนความสั่นสะเทือนได้ดีพอสมควร
6. ในเวลาบันทึกเสียง ถ้าเป็นไปได้ควรจะทำห้องบันทึกเพื่อตรวจหาระยะใกล้ไกลของเครื่องจากผู้พูดและเพื่อตั้งระยะความดังให้เหมาะสม
7. เวลาบันทึกเสียง ย่อมจะต้องมีเสียงรบกวนจากสิ่งรอบข้าง ถ้าไม่สามารถหลีกเลี่ยงสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมได้ ควรจะบันทึกเสียงนั้น โดยเปิดความดังที่น้อยๆ และให้ผู้พูดอยู่ใกล้กับเครื่องบันทึกเสียงหรือไมโครโฟนที่สุด
8. ผู้วิจัยควรรักษาข้อมูลความลับไปกับการบันทึกเสียงทุกครั้ง
9. การบันทึกเสียงจะช่วยในด้านการฝึกฟัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของวรรณยุกต์ การลงเสียงหนักเบา สระ ความสั้นยาวของเสียง ความก้องของเสียง และปริมาณลม แต่การบันทึกเสียงจะไม่ช่วยในด้านฐานกรณ์และเสียงเสียดแทรกเท่าไรนัก นอกจากนี้การบันทึกเสียงจะช่วยในเรื่องอื่นๆ อีกด้วย เช่น เรื่องคู่เทียบเสียงหรือประโยค การฝึกทักษะกลุ่มคู่เทียบเสียง (Minimal Sets) ข้อมูลยาวๆ หรือการออกเสียงที่แตกต่างกันของเด็ก ผู้ใหญ่ ผู้ชาย ผู้หญิง คนชรา
10. การบันทึกเสียงจะช่วยในการฝึกออกเสียงตาม ทั้งนี้จะต้องอัดเสียงหรือคำหรือประโยคที่ต้องการ โดยให้ผู้วิจัยบันทึกเสียงคำแปลหรือความหมายเป็นภาษาที่ตนเองเข้าใจก่อน แล้วจึงให้ผู้บอกภาษาบันทึกเป็นภาษาของเขา
11. การบันทึกเสียงจะช่วยในการทดสอบการออกเสียงการโครงสร้างและความหมาย เช่น อ่านรายการคำหรือโครงสร้างลงบันทึกในเครื่องบันทึกในเครื่องบันทึกเสียง และขอให้ผู้บอกภาษาฟังและขอให้เขาบอกว่าสิ่งที่เขาได้ยินคืออะไร ตรวจสอบกับรายการว่าถูกต้องไหม ถ้าถูกต้องก็แสดงว่าผู้วิจัยออกเสียงได้และใช้โครงสร้างถูกต้อง ถ้าไม่ถูกต้องก็จะได้ฝึกต่อไป หรืออาจจะเป็นการบันทึกบทสนทนา โดยให้ผู้บอกภาษาบันทึกประโยค ประโยคแรกในการสนทนา เว้นช่องว่างให้ผู้วิจัยบันทึกประโยคที่สอง และสลับกันไปจนจบบทสนทนา
12. อาจจะใช้การบันทึกเสียงในการพัฒนาปรับปรุงความสามารถในการใช้ภาษาที่กำลังศึกษา โดยการบันทึกเสียงตัวเอง ฟังเสียงที่บันทึกและวิเคราะห์ความชัดเจนถูกต้องของตนเองได้

13. ข้อดีของการใช้เครื่องบันทึกเสียง ก็คือ สามารถจะเปิดฟังซ้ำไปซ้ำมาได้ไม่จำกัด และสามารถทำงานได้เองเวลาที่ผู้บอกภาษาไม่สามารถทำงานด้วยได้ แต่ก็มีข้อเสียที่ว่าการฝึกกับเครื่องบันทึกเสียงจะขาดส่วนประกอบสำคัญ คือ ท่าทางการแสดงออกทางหน้าตาของผู้บอกภาษา และความเป็นธรรมชาติของการใช้ภาษาและขาดสิ่งที่สำคัญ คือ ผู้ที่จะช่วยแก้ไขเมื่อผู้วิจัยออกเสียงไม่ถูกต้อง

การบันทึกข้อมูลผู้บอกภาษา ทั้งการจดบันทึก การใช้เครื่องบันทึกเสียงและการถ่ายถอดเทป สรุปได้ว่า ผู้วิจัยควรมีการเตรียมการให้ดีก่อนการดำเนินการเก็บข้อมูล ทั้งอุปกรณ์ต่างๆ ในการบันทึกเสียง การถ่ายถอดเสียง การจดบันทึก การทบทวนผู้บอกภาษา เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของภาษาที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลนอกจากนี้ ผู้วิจัยต้องมีความชัดเจน ในการเลือกผู้บอกภาษาเพื่อเก็บข้อมูล ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการวิจัยและเป้าหมายของงานวิจัยนั้นๆ

นโยบายภาษาและการเรียนการสอนภาษา

ในงานวิจัยนี้จะขอกล่าวถึงในประเด็นต่างๆ ได้แก่ ภาวะวิกฤตและปัญหาภาษาในประเทศไทย ความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ในประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยาและสภาวะวิกฤตของภาษากลุ่มชาติพันธุ์ ปัญหาความมั่นคงของมนุษย์ สิทธิมนุษยชนและสิทธิทางภาษานโยบายและยุทธศาสตร์ภาษาแห่งชาติ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ภาวะวิกฤตและปัญหาภาษาในประเทศไทย

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ (2550, หน้า 1) ได้กล่าวถึงภาวะวิกฤตและปัญหาภาษาในประเทศไทยไว้ดังนี้ ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ภาษาแต่ละกลุ่มล้วนมีคุณค่าเป็นมรดกของมนุษยชาติ เนื่องจากเป็นระบบสื่อสารที่สร้างขึ้นมาจากภูมิปัญญาเฉพาะของแต่ละกลุ่มเพื่อวิถีการดำรงชีวิต ที่ใช้อย่างต่อเนื่องกันมาเป็นร้อยเป็นพันปี ภาษาจีนเป็นระบบคิดระบบความคิดความเข้าใจในโลกและสิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งเก็บภูมิปัญญาด้านต่างๆ รวมทั้งเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมหรือความเป็นตัวตนของแต่ละกลุ่ม แต่อย่างไรก็ตามในโลกปัจจุบันภาษาต่างๆ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว กลุ่มชาติพันธุ์ภาษาต่างๆ ล้วนได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงอันเนื่องมาจากโลกาภิวัตน์ ระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมสมัยใหม่ซึ่งมีอิทธิพลจากโลกตะวันตกได้มีการแพร่ขยายอย่างไพบรณแดน ด้วยอำนาจและความเจริญด้านการสื่อสารมวลชนที่ทรงพลัง ทำให้สามารถ

เข้าถึงในเกือบทุกพื้นที่ แม้ในเขตห่างไกล โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อวิทยุและโทรทัศน์ รวมทั้งหนังสือพิมพ์ (ในบางพื้นที่) โดยใช้ภาษาใหญ่ระดับชาติ ยกตัวอย่างเช่น

1. ภาษาราชการหรือ ภาษานานาชาติ (ภาษาอังกฤษ) ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จำนวนมากจึงอยู่ในภาวะถดถอย วิกฤตและอาจสูญสิ้นไป สภาวะการดำเนินชีวิตด้านการในภาษาที่เปลี่ยนแปลงไป ได้แก่

2. โอกาสของอาชีพการงาน ทำให้ทุกคนต้องมีความสามารถในการใช้ภาษาสำคัญภาษาใหม่ๆ เช่น ภาษาราชการ ภาษาประจำชาติหรือภาษานานาชาติ (อังกฤษ จีน ญี่ปุ่น) การทำงานตามแหล่งงานนอกชุมชน ทำให้มีการใช้ภาษากลางมากขึ้น และใช้ภาษาท้องถิ่นน้อยลง

3. การแต่งงานเข้ากลุ่ม ทำให้ความเข้มข้นการใช้ภาษาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ลดลง โดยใช้ภาษาที่มีอิทธิพลในพื้นที่หรือใช้ภาษากลาง ส่งผลต่อการใช้ภาษาภายในบ้านและการส่งผลต่อการรักษามรดกทางภาษาแก่ลูกหลาน

นอกจากนี้ การกำหนดนโยบายทางการศึกษาหรือระบบการศึกษาที่ใช้เฉพาะภาษาราชการเพียงภาษาเดียว เป็นสื่อในการเรียนการสอน ทำให้ภาษาท้องถิ่นหมดความหมายและเยาวชนไม่เห็นประโยชน์ของภาษาท้องถิ่นของตน อีกทั้งนโยบายภาษาแห่งชาติ ซึ่งเป็นที่เข้าใจโดยทั่วไป ที่ส่งเสริมการใช้ภาษาราชการเพียงอย่างเดียว (แม้ว่ายังไม่มียุทธศาสตร์ภาษาแห่งชาติเป็นทางการ) ทำให้ภาษาอื่นๆ หมดหน้าที่และความสำคัญสำหรับสื่อสารมวลชนซึ่งเป็นแหล่งของการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและบันเทิงคดีต่างๆ ซึ่งใช้ภาษาราชการเป็นหลักและใช้เพียงภาษาเดียว ในปัจจุบันสามารถเข้าถึงในบ้านที่อยู่ในเขตห่างไกลทำให้เกิดการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเหตุการณ์ต่างๆ ด้วยภาษาราชการเท่านั้น สาเหตุปัญหาและสภาวะข้างต้นนำไปสู่ทัศนคติของเจ้าของภาษาที่ไม่เห็นประโยชน์และความสำคัญของภาษาชาติพันธุ์ของตนในโลกปัจจุบัน

จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้ปัจจุบัน คนรุ่นเยาว์ มีการใช้ภาษาราชการมากขึ้นและใช้ภาษาชุมชนท้องถิ่นของตนลดลงเรื่อยๆ หรือเลือกใช้เปลี่ยนไปใช้ภาษาราชการเพียงภาษาเดียวหรือใช้เฉพาะภาษาใหญ่ๆ ทำให้ความสามารถในการใช้สองหรือสามภาษาในหมู่เยาวชนลดน้อยลงไปเรื่อยๆ ขณะนี้ได้พบว่ามียุทธศาสตร์น้อยถึง 14 กลุ่มชาติพันธุ์ภาษาที่อยู่ในภาวะวิกฤตรุนแรงใกล้สูญ ได้แก่ 1) ซอง 2) กะซอง 3) ซัมเร 4) ชูจุง 5) มลาบริ 6) เกนซิว (ซาไก) 7) ญัฮกุร 8) โซ (ทะวีง) 9) ลัวะ (ละเวือะ) 10) ละว้า (ก๋อง) 11) อิมปี 12) บิซุ 13) อูร์กะโวย และ 14) มอเกลัน ภาษาเหล่านี้เป็นภาษาที่จัดอยู่ในกลุ่มภาษา

ในวงล้อมทั้งสิ้น ซึ่งมีขนาดไม่ใหญ่นักหรือเดิมอาจจะเป็นกลุ่มใหญ่ แต่ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนภาษา หรือมีกลุ่มผู้พูดภาษาอื่นๆ โก่งเคียงได้อพยพเข้ามาอยู่ปะปนจำนวนมาก ดังตัวอย่าง เช่น กลุ่มญัฮกูร์ในจังหวัดนครราชสีมา กล่าวว่า เดิมมีผู้พูดภาษาญัฮกูร์อยู่จำนวนมาก แต่ต่อมามีกลุ่มไทยโคราช ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ในพื้นที่อพยพเข้ามาอยู่ปะปนมากขึ้น กลุ่มชาวญัฮกูร์ได้พยายามถอยหนีเข้าป่าลึกไปเรื่อยๆ จนไม่มีทางไปต่อ ในที่สุดจึงต้องอยู่ไปด้วยกัน ผลที่ตามมาที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ ภาษาพื้นบ้าน ซึ่งได้แก่ ภาษาญัฮกูร์การใช้ลดลงเรื่อยๆ และภาษาที่ใช้ก็มีลักษณะเพี้ยนไปตามอิทธิพลของภาษาไทย ซึ่งหมายถึงทั้งไทยโคราชและไทยกลาง (ภาษาราชการ) ในบางพื้นที่และบางกลุ่มไม่มีการใช้ภาษาภายในครอบครัว ในชุมชน เช่น กลุ่มของ ลักษณะการถดถอยของภาษาและการใช้ที่กำลังเกิดมากขึ้นเรื่อยๆ ในหลายกลุ่ม บางกลุ่มมีขนาดเล็กมาก เช่น มลาบรี (ตองเหลือง), เกนซิว (ซาไก), ละว้า (ก๋อง) มีผู้พูดเพียงจำนวนน้อยกว่าคน ทำให้ยากที่จะดำรงรักษาไว้ได้ในโลกของการเปลี่ยนแปลงปัจจุบัน ในจำนวนภาษากลุ่มภาวะวิกฤตใกล้สูญมีจำนวนถึง 9 กลุ่ม เป็นภาษากลุ่มมอญ-เขมร ตระกูลออสโตรเอเชียติก ซึ่งเป็นกลุ่มภาษาดั้งเดิมของดินแดนสุวรรณภูมิ โดยที่ภาษากะซอง ชัมเร และซูลุง มีโอกาสน้อยมากที่จะดำรงอยู่ได้ และคงสูญสิ้นไปตามอายุขัยของผู้พูดที่มีอยู่ไม่กี่สิบคน

นอกจาก 14 กลุ่มวิกฤตใกล้สูญดังกล่าว ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ แม้กลุ่มขนาดใหญ่ล้วนไม่อยู่ในสถานะที่ปลอดภัยและแสดงให้เห็นความถดถอย เปลี่ยนแปลงในการใช้ภาษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเขาวชน เช่น กลุ่มภาษาวิกฤตตามแนวชายแดน ได้แก่ ภาษามอญ ภาษามลายูถิ่น ภาษาเขมรถิ่นไทยฯ หรือแม้แต่ภาษาคำเมือง ลาวอีสาน ปักขี้ใต้ ซึ่งเป็นภาษาซึ่งใช้เป็นภาษากลางในแต่ละภูมิภาค ในปัจจุบันแม้ว่ายังคงพูดทั่วไปโดยใช้สำเนียงท้องถิ่น แต่คำศัพท์และลักษณะทางไวยากรณ์จำนวนมากเปลี่ยนเป็นภาษาไทยกลาง (ภาษาไทยมาตรฐาน) เนื่องมาจากระบบการศึกษาและสื่อสารมวลชน ในปัจจุบันจึงมีเพียงภาษาไทยมาตรฐานซึ่งเป็นภาษาราชการ เพียงภาษาเดียวที่ยังปลอดภัยไม่ถึงกับสูญเสียชีวิตไปดังเช่นภาษาของชุมชนท้องถิ่น แม้ว่าจะถูกคุกคามด้วยภาษาและวัฒนธรรมตะวันตกโดยผ่านภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นภาษานานาชาติ ด้วยเช่นกัน

การเปลี่ยนแปลงของภาษาและวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงไปใช้ภาษาอื่นหรือเลิกใช้ภาษาการตายของภาษาที่กำลังเกิดขึ้นเป็นปัญหาระดับโลก นักภาษาศาสตร์ Michel Krauss (1992, pp. 4-9) ได้ทำนายไว้ว่า ร้อยละ 90 ของภาษาในโลกปัจจุบัน

ซึ่งมีประมาณ 6,000 ภาษา อยู่ในภาวะวิกฤตและอาจไม่สามารถดำรงอยู่ได้พันศตวรรษนี้ ซึ่งภาษาเหล่านี้ คือ ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่มีได้มีสถานะเป็นภาษาที่ใช้ในระบบ การศึกษานั้นเอง มีเพียงร้อยละ 10 เท่านั้นที่อยู่ในภาวะที่ปลอดภัย ซึ่งได้แก่ ภาษาราชการ หรือภาษาประจำชาติต่างๆ การเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในโลก ในปัจจุบันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น ตามธรรมชาติ มิใช่หรือเราเป็นกังวลกับสิ่งที่ผันธรรมชาติหรือไม่ คำตอบคือ การถดถอย สูญเสียความหลากหลายทางธรรมชาติและ ความหลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นมรดกของมนุษยชาติ ซึ่งกำลังเป็นปัญหาใหญ่ในยุคปัจจุบัน เป็นสิ่งที่มิได้เกิดขึ้น ตามธรรมชาติ แต่เกิดขึ้นเพราะการกระทำของมนุษย์ถึงสาเหตุที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรุนแรงอย่างคาดไม่ถึง การสูญเสียภาษา หมายถึง การสูญเสียระบบความรู้ ความคิดและโลกทัศน์ ภูมิปัญญาด้านต่างๆ รวมทั้ง อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ และเครื่องมือสื่อสารและสื่อของการเรียนการสอน ที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้น การศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับสภาวะวิกฤต ทางภาษาและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ภาษา จึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้เกิด ความตระหนักและร่วมกันหาทางช่วยกันรักษาและป้องกัน รวมทั้งหาวิธีการในการฟื้นฟู ภาษาวิกฤตใกล้สูญหายและปัญหาวิกฤตอัตลักษณ์ตามแนวชายแดนซึ่งกำลังเป็นปัญหา อย่างมาก ในขณะเดียวกันการทบทวนนโยบายด้านการใช้ภาษาท้องถิ่นในการศึกษา ในสื่อมวลชนและนโยบายภาษาแห่งชาติเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อสงวนรักษาทรัพยากร ของชาติและมรดกของมนุษยชาติไว้ และเพื่อสันติสุขของชนในชาติ

2. ความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ในประเทศไทย

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ (2550, หน้า 1) ได้กล่าวถึง ความหลากหลาย ของภาษาและชาติพันธุ์ในประเทศไทยไว้ว่า ประเทศไทย ซึ่งตั้งอยู่ใจกลางของแผ่นดินใหญ่ เอเชียอาคเนย์หรือสุวรรณภูมิ มีความร่ำรวยหลากหลายด้านภาษาชาติพันธุ์และวัฒนธรรม เป็นอย่างยิ่ง โดยในจำนวนประชากรกว่า 70 ล้านคนนั้น แบ่งได้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ภาษา ทั้งสิ้นถึง 70 กลุ่ม กระจายอยู่ในส่วนต่างๆ ของประเทศ โดยการกระจายตัวของกลุ่มชาติ พันธุ์ภาษาต่างๆ ในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ แบ่งออกเป็นสองลักษณะ คือ

1. ความสัมพันธ์เชิงเชื้อสายหรือตระกูลภาษา ซึ่งแบ่งเป็นตระกูล ใหญ่ๆ ได้ 5 ตระกูล ได้แก่ ตระกูลไท (24 กลุ่ม), ตระกูลออสโตรเอเชียติก (23 กลุ่ม), ตระกูลออสโตรเนเซียน (3 กลุ่ม), ตระกูลจีน-ทิเบต (21 กลุ่ม) และตระกูลม้ง-เมี่ยน (2 กลุ่ม) ดังนี้

2. ความสัมพันธ์เชิงสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ภาษา กลุ่มชาติพันธุ์
 ทั้งหมดกว่า 70 กลุ่ม จากตระกูลภาษาต่างๆ นั้น มีสถานภาพทางสังคมหรือมีบทบาทหน้าที่
 แตกต่างกันไป ในระดับประเทศ ระดับท้องถิ่นภูมิภาค และระดับชุมชนโดยมีภาษาไทย
 มาตรฐานเป็นภาษาที่ใช้เชื่อมโยงกลุ่มชาติพันธุ์ภาษาต่างๆ เข้าด้วยกัน

ภาษาไทยมาตรฐาน เป็นภาษาที่ใช้ในกิจกรรมทางราชการระดับชาติและ
 โอกาสที่เป็นทางการทุกประเภท เป็นสื่อในการเรียนการสอนในโรงเรียนและเป็นภาษาของ
 สื่อสารมวลชนทุกแขนง เช่น วิทยุ, โทรทัศน์, หนังสือพิมพ์ทั่วทั้งประเทศในแต่ละภูมิภาค
 มีการใช้ภาษาท้องถิ่นตามภูมิภาค ซึ่งพูดโดยประชากรส่วนใหญ่และใช้เป็นภาษากลาง
 ในการสื่อสารระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ภาษาต่างๆ เช่น ภาษาคำเมือง ใช้เป็นภาษากลางในเขต
 ภาคเหนือตอนบน ลาวอีสานใช้ในเขตภาคอีสาน (ตะวันออกเฉียงเหนือ) ภาษาปักษ์ใต้ใช้เขต
 ภาคใต้ เป็นต้น ส่วนภาษาของชุมชนท้องถิ่นมักเป็นภาษากลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งมีทั้งภาษาชุมชน
 ท้องถิ่นในกลุ่มตระกูลไท ซึ่งพูดในภูมิภาคต่างๆ ภาษาพลัดถิ่น ซึ่งส่วนมากเป็นภาษา
 ตระกูลไทจากนอกประเทศที่เข้ามาตั้งถิ่นในเขตประเทศไทยด้วยปัญหาการเมือง สงคราม
 และการทำมาหากิน เช่น ภาษาลาวต่างๆ ในภาคกลาง เป็นต้น ภาษาในตระกูลอื่นที่อาจจัด
 อยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่ ภาษามอญ ซึ่งได้อพยพมาอยู่ในประเทศไทยมาเป็นเวลานาน เข้ามารับ
 ราชการและดำเนินชีวิตโดยสงบสุขมาเป็นเวลานาน นอกจากนี้ยังมีภาษาในเขตตลาด
 หรือตัวเมือง ได้แก่ ภาษาจีนต่างๆ และภาษาเวียดนาม (เฉพาะอีสานตอนบน) มีกลุ่มภาษา
 ในเขตแนวชายแดน ซึ่งเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ โดยต่อเนื่องกับกลุ่มชนเดียวกับข้ามพรมแดน
 ประเทศ เช่น ชาวเขาต่างๆ ในภาคเหนือ, ภาษามอญและกะเหรี่ยงในทางภาคตะวันตก,
 ภาษาเขมรถิ่นไทย ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาษามลายูถิ่นใน
 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น รวมทั้งมีกลุ่มภาษาเล็กๆ ซึ่งเป็นภาษาในวงล้อมของภาษา
 อื่นๆ ได้แก่ 1) ของ 2) กะของ 3) ชัมเร 4) ชูอง 5) มลาบรี 6) เกนซิว (ซาไก) 7) ญ้อกร
 8) โซ (ทะวืง) 9) ลัวะ (ละเวือะ) 10) ละว้า (ก๋อง) 11) อิมปี 12) บีซู 13) อูร์กละไวย และ
 14) มอเกิ้ลัน นอกจากภาษาต่างๆ ในสังคมไทยแล้ว การใช้ภาษาต่างประเทศเพื่อการศึกษา
 และธุรกิจและการเมืองก็มีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ โดยภาษาอังกฤษจะมีความสำคัญ
 มากที่สุด ภาษาญี่ปุ่นและโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาจีนกำลังมีบทบาทมากขึ้นเรื่อยๆ
 นอกจากนี้ภาษาเพื่อนบ้าน เช่น ภาษาเวียดนาม ลาว พม่า มาเลเซีย มีความสำคัญ
 ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เช่นเดียวกัน จากการที่สังคมไทยเป็นสังคมพหุภาษา
 และภาษาต่างๆ มีหน้าที่ทางสังคมแตกต่างกันประชากรไทยจึงมักจะเป็นผู้ที่พูดได้ 2 ภาษา

หรือ 3 ภาษา หรือมากกว่า ในชีวิตประจำวัน โดยใช้ภาษาท้องถิ่นในครอบครัว หรือในชุมชน ใช้ภาษากลางของท้องถิ่น (แต่ละภูมิภาค) เพื่อติดต่อและค้าขายต่างกลุ่ม และใช้ภาษาไทยกลาง (ไทยมาตรฐาน)

3. การเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยาและสภาวะวิกฤตของภาษา

กลุ่มชาติพันธุ์

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ (2550, หน้า 5) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยาและสภาวะวิกฤตของภาษากลุ่มชาติพันธุ์ ไว้ว่า สำหรับสถานการณ์ทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ภาษาในภาวะวิกฤตนั้น โดยทั่วไปกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มเล็กกลุ่มน้อยอยู่ในสภาพอ่อนแอ ขาดความเชื่อมั่นต่อตนเองและกลุ่มของตน เขวชนละทิ้งมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษ ในขณะที่ส่วนมากก็ยังคงไม่สามารถปรับตัวเองเข้าสู่โลกของสังคมใหญ่ได้อย่างสมบูรณ์ ไม่ประสบผลสำเร็จทางการศึกษาตามที่ต้องการในระบบโรงเรียน ไม่มีอนาคตและเส้นทางเดินที่ชัดเจน ไม่มีความมั่นคงทั้งด้านสถานะภาพทางสังคมวัฒนธรรม และคุณภาพชีวิต ซึ่งในสายตาของคนทั่วไปจะมองว่ากลุ่มคนเหล่านี้เป็นกลุ่มที่พัฒนาอยากยากที่จะประสบความสำเร็จ เป็นชุมชนล้าหลัง ภาษาของกลุ่มชนเล็กๆ ก็จะค่อยๆ สูญสลายไป เปลี่ยนไปพูดภาษาใหญ่ ปรับตัวเข้ากับสังคมใหญ่ภายนอก ซึ่งบางส่วนก็ประสบความสำเร็จ แต่จำนวนมากก็ยังไม่สามารถปรับตัวได้ หรือยังไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมภายนอก ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ตามแนวชายแดน เช่น กลุ่มคนไทยมุสลิมเชื้อสายมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้

นอกจากปัญหาข้างต้นแล้วยังมีปัญหาวิกฤตด้านอัตลักษณ์และจิตวิญญาณ อันเนื่องมาจากมีความแตกต่างด้านอัตลักษณ์ทางภาษาวรรณกรรม ความเชื่อ และการสื่อความหมายเป็นอย่างมาก ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงบริการของรัฐด้านต่างๆ เช่น การศึกษา การปกครอง ฯลฯ ซึ่งสื่อสารผ่านภาษาราชการได้อย่างเต็มที่นำไปสู่การขาดความเท่าเทียมในการดำรงชีวิต ไม่มีความมั่นคงในอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของกลุ่ม ก่อให้เกิดการต่อต้านอย่างรุนแรงจนบางครั้งควบคุมไม่ได้ ความไม่มั่นคงทางภาษานำไปสู่ปัญหาความไม่มั่นคงทางการศึกษาและความไม่มั่นคงในคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ และความมั่นคงภาษาในประเทศ หากมองในแง่ของปัญหาด้านสิทธิมนุษยชนโดยเฉพาะสิทธิทางภาษา องค์การสากลด้านสิทธิมนุษยชนยืนยันว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ นั้น มีสิทธิทางภาษา โดยสามารถที่จะใช้ภาษาของตนเองทั้งในที่สาธารณะ คือ ในบ้านของตน ในชุมชนของตนและในที่สาธารณะต่างๆ รวมทั้งสามารถใช้ภาษาของตนเองในการจัดระบบการศึกษา

แก่เยาวชน ทั้งนี้โดยมีผลงานวิจัยต่างๆ ที่พิสูจน์และสนับสนุนประโยชน์ของการใช้ภาษาแม่ เป็นสื่อในการศึกษาในเบื้องต้นและเชื่อมโยงเข้าสู่ภาษาราชการหรือภาษาประจำชาติ เพื่อนำไปสู่สาระความรู้และสังคมต่อไป ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้นในการแก้ปัญหาการเข้าถึง บริการของรัฐด้านต่างๆ และการหวังผลที่จะก่อให้เกิดความสมานฉันท์และความมั่นคง ในคุณภาพชีวิตของประชากรในชาติโดยทั่วไปนั้น จึงควรมีการทบทวนระบบการศึกษา และนโยบายภาษาแห่งชาติ เพื่อให้สามารถเอื้อต่อการใช้ภาษาของชาติพันธุ์หรือภาษาแม่ ซึ่งเป็นภาษาที่หนึ่งของเด็กในระบบการศึกษา เพื่อสร้างประชากรไทยที่มีคุณภาพบนฐาน ของอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่แข็งแกร่ง ในขณะที่เดียวกับที่สามารถเข้าถึงอัตลักษณ์ความเป็น ประชากรไทยในระดับชาติด้วย ทั้งนี้ความเป็นไทยของชนในชาติ มิได้หมายความว่าทุกคน จะต้องสละอัตลักษณ์ทางภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน และใช้ภาษาไทยและ วัฒนธรรมไทยของส่วนกลางเพียงอย่างเดียว แต่ความสามารถที่จะดำรงอัตลักษณ์ท้องถิ่น ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ภาษาโดยที่สามารถสื่อสารและอยู่รวมกันสังคมไทย เข้าถึงบริการ ของรัฐด้านต่างๆ อย่างเท่าเทียม มีความมั่นคงในชีวิตในชีวิตและมีคุณภาพชีวิตที่ปรารถนา ซึ่งจะทำให้เกิดอัตลักษณ์ของความเป็นไทยในระดับชาติไปด้วยพร้อมกัน และเป็นประชากร ไทยที่มีคุณภาพและสามารถแข่งขันกับโลกภายนอกได้

4. นโยบายและยุทธศาสตร์ภาษาแห่งชาติ

จากการเรียนการสอนที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนทางภาษาของพลเมือง ในประเทศนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีนโยบายภาษาแห่งชาติ เพื่อเป็นแบบแผน ในการพัฒนาการเรียนรู้อาษาและการอนุรักษ์ภาษาต่างๆ ในประเทศไว้ โดยมีผู้กล่าวถึง นโยบายภาษาต่างๆ ในระดับประเทศไว้ ดังนี้

อุดม วโรตม์ลิขิตดิษฐ์ (2555, หน้า 1) และราชบัณฑิตยสถาน (2556, หน้า 1) ได้กล่าวถึงการจัดทำนโยบายและยุทธศาสตร์ภาษาแห่งชาติไว้ว่า การจัดทำนโยบาย และยุทธศาสตร์ภาษาเพื่อใช้เป็นแนวทางศึกษาภาษาต่างๆ ที่ใช้กันอยู่ในประเทศ รวมถึง ภาษาอื่นๆ ที่ใช้ติดต่อกับนานาชาติ โดยมีสาระสำคัญของนโยบายภาษาแห่งชาติ ที่ว่านี้ คือ ต้องการมุ่งทำนุบำรุงและส่งเสริมภาษาไทย เพื่อรักษาความหลากหลายของภาษา และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและคุณภาพชีวิต ให้มั่นคงในฐานะเป็นภาษาประจำชาติและ ภาษาท้องถิ่น งานนี้ยังรวมไปถึงการส่งเสริมการเรียนภาษาของผู้พิการอีกด้วยโดยสาระ สำคัญแล้วนโยบายและยุทธศาสตร์ภาษาแห่งชาติ มีหลัก 6 ประการที่ขอสรุปได้ ดังนี้

1. นโยบายภาษาไทยสำหรับนักเรียนไทยและคนไทยมุ่งให้ทุกคนได้เรียนรู้ตระหนักถึงความสำคัญในการใช้ภาษาไทยเป็นภาษาประจำชาติและภาษาราชการ รวมทั้งให้ชาวต่างชาติได้เรียนรู้และใช้ภาษาไทยในลักษณะเป็นภาษาต่างประเทศ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ยังคงรักษาไว้ซึ่งภาษาแม่ (ภาษาท้องถิ่น) ของตน

2. นโยบายภาษาท้องถิ่น ทั้งภาษาตระกูลไทและภาษาตระกูลอื่นๆ มุ่งดูแลรักษาและส่งเสริมสนับสนุนภาษาท้องถิ่น วรรณกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ ปกป้องรักษาภาษาในภาวะวิกฤตมิให้สูญหาย

3. นโยบายภาษาเพื่อเศรษฐกิจและภาษาเพื่อนบ้าน มุ่งส่งเสริมประชาชนทุกคนมีความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศ เพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพ และไม่ทิ้งภาษาแม่ของตนเอง

4. นโยบายภาษาสำหรับผู้เข้ามาทำงานทำในประเทศไทย มุ่งให้เขามีความรู้ในการใช้ภาษาไทยเพื่อการสื่อสารในชีวิตประจำวันได้อย่างปกติสุข โดยจัดการเรียนการสอนภาษาไทยและจัดองค์ความรู้และที่เหมาะสมให้

5. นโยบายภาษาสำหรับผู้พิการทางสายตาและผู้พิการทางการได้ยิน มุ่งส่งเสริมและพัฒนาให้คนพิการได้รับการศึกษาที่สอดคล้องกับธรรมชาติอย่างเป็นมาตรฐานทัดเทียมกับคนทั่วไป เพื่อให้สามารถเข้าถึงข้อมูลและใช้ประโยชน์จากข่าวสารและบริการของรัฐได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

6. นโยบายภาษาสำหรับการแปล การล่าม และล่ามภาษามือ มุ่งส่งเสริมสนับสนุนการฝึกอบรมการวิจัยพัฒนาอาชีพ และการบริการให้มีมาตรฐานเชิงคุณภาพ โดยมีให้ข้อจำกัดทางร่างกายมาเป็นอุปสรรคในเรื่องภาษา

นิตยา กาญจนะวรรณ (2557, หน้า 2) ได้กล่าวถึงแนวทางนโยบายภาษาแห่งชาติและความสำคัญของภาษาถิ่น ไว้ว่า คณะอนุกรรมการกำหนดกรอบแผนยุทธศาสตร์ตามนโยบายภาษาแห่งชาติ : นโยบายภาษาท้องถิ่นทั้งภาษาตระกูลไท และภาษาตระกูลอื่นๆ ได้ให้คำนิยามศัพท์ไว้ว่า ภาษาท้องถิ่น (Local Languages) คือ ภาษาที่ใช้สื่อสารในท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งและมักเป็นภาษาแม่ของคนในท้องถิ่นนั้น ในประเทศไทยมีภาษาท้องถิ่นทั้งที่เป็นภาษาตระกูลไท และภาษาตระกูลอื่นๆ แบ่งออกเป็นภาษาไทยท้องถิ่นตามภูมิภาค (Regional Thai Languages) ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้สื่อสารในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย เช่น ภาษาไทยถิ่นกลาง ภาษาไทย ถิ่นอีสาน ภาษาไทยถิ่นเหนือ ภาษาไทย

ถิ่นใต้ และภาษาชาติพันธุ์ (Ethnic Languages) ซึ่งเป็นภาษาที่ใช้สื่อสารในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ของประเทศไทย เช่น ภาษาเขมรถิ่นไทย ภาษามลายูปาตานี ภาษาม้ง ภาษาอ่าข่า ภาษาชอง ภาษามอแกน ภาษาลื้อ ภาษาญ้อ ภาษาผู้ไทย ภาษาพวน

นอกจากนี้ สุวิไล เปรมศรีรัตน์ (2555, หน้า 1) ได้กล่าวถึงการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ตามนโยบายภาษาแห่งชาติเพิ่มเติม ซึ่งเป็นนโยบายภาษาท้องถิ่นทั้งตระกูลไทและภาษาตระกูลอื่นๆ ควรมีการจัดการเรียนการสอนแบบทวิภาษาที่ใช้ภาษาแม่เป็นฐาน เชื่อมโยงไปสู่ภาษาไทยมีความสำคัญสำหรับเยาวชน ในกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีภาษาแม่ต่างจากภาษาหลัก โดยมีผลวิจัยยืนยันว่า เด็กที่เรียนรู้ภาษาแม่ได้ดีแล้ว จะสามารถเรียนภาษาที่สองหรือภาษาต่อๆ ไปได้ดี แต่ทั้งนี้การจัดการสอนแบบทวิภาษาให้ประสบความสำเร็จนั้น การกระจายอำนาจจะมีความสำคัญมาก เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งการที่ต้องให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมทำเองเพราะจะมีความเข้าใจมากที่สุด รู้ว่าควรแค่ไหน และไม่ควรแค่ไหน ส่วนภาครัฐก็เพียงเข้าไปเสริมด้านหลักวิชาการให้เท่านั้น

จากการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ภาษาแห่งชาติ สรุปได้ว่า นโยบายและยุทธศาสตร์ภาษาแห่งชาติ มีหลัก 6 ประการ ดังนี้ 1) นโยบายภาษาไทยสำหรับนักเรียนไทยและคนไทย มุ่งให้ทุกคนได้เรียนรู้ตระหนักถึงความสำคัญในการใช้ภาษาไทยเป็นภาษาประจำชาติและภาษาราชการ 2) นโยบายภาษาท้องถิ่น ทั้งภาษาตระกูลไทและภาษาตระกูลอื่นๆ 3) นโยบายภาษาเพื่อเศรษฐกิจและภาษาเพื่อนบ้าน 4) นโยบายภาษาสำหรับผู้เข้ามาหางานทำในประเทศไทย 5) นโยบายภาษาสำหรับผู้พิการทางสายตาและผู้พิการทางการได้ยิน และ 6) นโยบายภาษาสำหรับการแปล การล่าม และล่ามภาษามือ

การพัฒนาหลักสูตร

1. ความหมายของหลักสูตร

หลักสูตรถือว่าเป็นแนวทางของการจัดการศึกษาและยังถือว่าเป็นเครื่องกำหนดทิศทางของการศึกษา นักการศึกษาทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ได้ให้ความหมายของหลักสูตรแตกต่างกันออกไปตามทัศนะ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความเข้าใจ ความรู้และประสบการณ์ซึ่งประมวลความหมายของหลักสูตรที่สำคัญไว้ ดังนี้

สังัด อุทรานันท์ (2532, หน้า 8-15) ได้สรุปความหมายของหลักสูตรไว้ 7 ประการ ดังนี้

1. หลักสูตร คือ หลักสูตรหรือเนื้อหาวิชาที่ใช้สอน

2. หลักสูตร คือ มวลประสบการณ์ ที่โรงเรียนจัดให้แก่ผู้เรียน โดยที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า เพื่อผู้เรียนได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ต้องการ ตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้
3. หลักสูตร คือ กิจกรรมการเรียนการสอนที่เตรียมการไว้ให้แก่ผู้เรียนโดยโรงเรียนหรือระบบโรงเรียน
4. หลักสูตร คือ สิ่งที่สังคมคาดหวังหรือมุ่งหวังจะให้ผู้เรียนได้รับ เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุจุดประสงค์ของการศึกษา
5. หลักสูตร คือ สื่อกลางหรือวิถีทางที่จําแนกผู้เรียนไปสู่จุดหมายปลายทาง
6. หลักสูตร คือ ข้อผูกพันระหว่างผู้เรียนกับครูและสิ่งแวดล้อมทางการเรียน
7. หลักสูตร คือ กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับครูและสิ่งแวดล้อมทางการเรียน

วิชัย วงษ์ใหญ่ (2537, หน้า 46) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตรมีความหมายสองนัย โดยความหมายในวงแคบของหลักสูตร คือ วิชาที่สอน ส่วนความหมายในวงกว้าง คือ มวลประสบการณ์ทั้งหลายที่จัดให้ผู้เรียนทั้งภายในและภายนอกโรงเรียนซึ่งเป็นทั้งทางตรงและทางอ้อม

ดำรง บัวศรี (2542, หน้า 6) กล่าวว่า หลักสูตร คือ แผนซึ่งได้ออกแบบจัดทำขึ้น เพื่อแสดงจุดมุ่งหมาย การจัดเนื้อหาสาระ กิจกรรมและมวลประสบการณ์ ในแต่ละโปรแกรมการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีการพัฒนาในด้านต่างๆ ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

นิคม ชมพูหลง (2542, หน้า 12) กล่าวว่า หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์หรือกิจกรรมที่จัดให้แก่ผู้เรียนทั้งในและนอกห้องเรียน อันจะส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านความรู้ เจตคติ และการปฏิบัติไปในทิศทางที่พึงประสงค์

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์ (2542, หน้า 48) ได้ให้ความหมายของหลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ที่จัดให้แก่ผู้เรียนโดยการวางแผนไว้ล่วงหน้าอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อมุ่งหวังให้ผู้เรียนได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งทางสติปัญญา จิตใจ อารมณ์ และทักษะต่างๆ อันเป็นประสบการณ์ที่ผ่านเข้าไปในการรับรู้ของผู้เรียน

บรรพต สุวรรณประเสริฐ (2544, หน้า 14) ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ 4 นัย คือ

1. หลักสูตร หมายถึง รายวิชาหรือเนื้อหาสาระที่ใช้สอน
2. หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ที่โรงเรียนหรือสถานศึกษาจัดให้แก่ผู้เรียน
3. หลักสูตร หมายถึง กิจกรรมการเรียนการสอน
4. หลักสูตร หมายถึง สิ่งที่สังคมคาดหวังหรือมุ่งหมาย หรือมุ่งหวังจะให้ผู้เรียนได้รับ

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า 9-14) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของหลักสูตร ไว้ดังนี้

1. หลักสูตรเป็นวิชาและเนื้อหาที่จัดให้ผู้เรียน
2. หลักสูตรเป็นเอกสาร
3. หลักสูตรเป็นกิจกรรมที่จัดให้แก่ผู้เรียน
4. หลักสูตร คือ แผนสำหรับจัดโอกาสการเรียนรู้ หรือประสบการณ์ที่คาดหวังแก่นักเรียน
5. หลักสูตรเป็นมวลประสบการณ์
6. หลักสูตรเป็นจุดหมายปลายทาง
7. หลักสูตรเป็นระบบการเรียนการสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน

เอกรินทร์ สีมหาศาล (2546, หน้า 69) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่าหลักสูตรมีความหมายหลายนัย เช่น หมายถึง รายวิชาหรือเนื้อหาสาระที่กำหนดไว้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามเกณฑ์ที่คาดหวัง และยังหมายความรวมกระบวนการวิชาที่กำหนดไว้ในแผนการเรียน แผนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และมวลประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้รับจากโปรแกรมการศึกษาต่างๆ ตามช่วงเวลาจัดเตรียมไว้สำหรับกิจกรรมหนึ่งๆ ตามที่สถานศึกษากำหนด

สวัสดิ์ จงกล (2547, หน้า 56) ได้ให้ความหมายของหลักสูตร คือ มวลประสบการณ์ที่สถานศึกษาจัดให้แก่ผู้เรียน ตามสภาพและความต้องการของท้องถิ่นนั้นๆ และหลักสูตรเป็นแผนหรือแนวทางหรือข้อกำหนดให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถ โดยส่งเสริมให้แต่ละบุคคลพัฒนาไปสู่ศักยภาพสูงสุดของตน

วาริรัตน์ แก้วอุไร (2549, หน้า 21-22) ได้สรุปความหมายของหลักสูตรไว้ 9 ประการ ดังนี้

1. หลักสูตรเป็นแผนปฏิบัติงาน หรือเครื่องชี้แนวทางของครู เพราะหลักสูตรกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผลไว้เป็นแนวทาง
 2. หลักสูตรเป็นเอกสารทางราชการ เป็นบัญญัติของรัฐ หรือธรรมเนียมปฏิบัติในการจัดการศึกษาเพื่อให้คนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาปฏิบัติตาม
 3. หลักสูตรเป็นข้อกำหนด แผนการสอน อันเป็นส่วนรวมของประเทศ เพื่อนำไปสู่ความมุ่งหมายของการศึกษาชาติ
 4. หลักสูตรเป็นเกณฑ์มาตรฐานการศึกษา เพื่อควบคุมการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาระดับต่างๆ และเป็นเกณฑ์มาตรฐานอย่างหนึ่งในการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร อาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ ของการศึกษาของรัฐให้แก่สถานศึกษา
 5. หลักสูตรเป็นแผนดำเนินงานของผู้บริหารสถานศึกษา ที่จะอำนวยความสะดวกและควบคุม ดูแล ติดตาม ให้เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาล
 6. หลักสูตรจะกำหนดแนวทางในการส่งเสริมความเจริญงอกงาม และพัฒนาการของเด็กตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา
 7. หลักสูตรจะกำหนดลักษณะและรูปร่างของสังคมในอนาคตไว้ว่าจะเป็นรูปแบบใด
 8. หลักสูตรจะกำหนดแนวทางให้ความรู้ ทักษะ ความสามารถ ความประพฤติที่จะเป็นประโยชน์ต่อสังคม อันเป็นการพัฒนาคน ที่จะนำไปสู่การพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ได้ผล
 9. หลักสูตรจะเป็นสิ่งที่บ่งชี้ความเจริญของประเทศ เพราะการศึกษาเป็นการพัฒนาคนซึ่งถ้าประเทศใดจัดการศึกษาโดยมีหลักสูตรที่เหมาะสม ทันสมัย มีประสิทธิภาพทันต่อเหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงย่อมได้กัลก้องคนที่มีประสิทธิภาพสูง
- ชนันท์ ธาตุทอง (2550, หน้า 21) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ ความรู้ต่างๆ ที่จัดให้ผู้เรียนทั้งในและนอกห้องเรียน ซึ่งมีลักษณะเป็นกิจกรรม โครงการหรือแผน ซึ่งประกอบด้วย ความมุ่งหมายของการสอน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน ให้ผู้เรียนได้พัฒนาและมีคุณลักษณะตาม ความมุ่งหมายที่กำหนดไว้

ปราโมทย์ จันทรเรือง (2552, หน้า 5) ได้ให้ความหมายของหลักสูตร คือ แผนซึ่งได้ออกแบบจัดทำขึ้นเพื่อแสดงจุดหมาย การจัดเนื้อหา กิจกรรม และมวล ประสบการณ์ในแต่ละโปรแกรมการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีการพัฒนาการในด้านต่างๆ ตามจุดหมายที่กำหนดไว้

บุญเลี้ยง ทุมทอง (2553, หน้า 10) ให้ความหมายของหลักสูตรในฐานะ ที่เป็นระบบการเรียนการสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน ไว้ว่า หลักสูตร คือ แผนการ เตรียมโอกาสของการเรียนรู้ สำหรับผู้เรียนที่จัดขึ้นโดยโรงเรียน หรือสถาบันการศึกษา ที่รับผิดชอบได้จัดเตรียมไว้เพื่อให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2556, หน้า 5) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร มีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นกรอบแนวทางในการจัดการศึกษาของผู้สอน เพื่อพัฒนาคนให้มีความรู้ ทักษะ ความสามารถ ความประพฤติที่จะเป็นประโยชน์ ต่อการพัฒนาคนโดยรวม

ทาบา (Taba, 1962, p. 12) ได้ให้ความหมายของหลักสูตร คือ แผนการเรียนที่ประกอบด้วย จุดประสงค์และจุดมุ่งหมายเฉพาะหลักสูตร ซึ่งให้เห็นถึงการเลือกและ จัดเนื้อหาพร้อมทั้งบ่งบอกหรือแสดงแนวทางที่แน่นอนของการเรียนการสอน ไม่ว่าจะ มีจุดหมายหรือการจัดเนื้อหาสาระเป็นตัวกำหนดหรือไม่ก็ตาม ประการสุดท้ายหลักสูตร จะรวมโปรแกรมการประเมินผลไว้ด้วย

กู๊ด (Good, 1973, p. 149) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. หลักสูตร หมายถึง เนื้อหาวิชาที่จัดให้เป็นระบบให้ผู้เรียนได้ศึกษา เพื่อให้จบชั้นประกาศนียบัตรในหมวดวิชาที่สำคัญ เช่น หลักสูตรสังคมศึกษา หลักสูตร พลานามัย หลักสูตรศิลปศึกษา เป็นต้น

2. หลักสูตร หมายถึง เค้าโครงทั่วไปของเนื้อหา หรือสิ่งเฉพาะที่ต้อง สอบ ซึ่งโรงเรียนจัดให้นักเรียน เพื่อให้นักเรียนมีความรู้จบชั้นหรือได้รับประกาศนียบัตร เพื่อให้สามารถเข้าเรียนต่อในระดับทางสายอาชีพต่อไป ความหมายในข้อนี้ หมายถึง หลักสูตรทั้งฉบับรวมทุกวิชาเข้าด้วยกัน

3. หลักสูตร หมายถึง กลุ่มวิชา และการจัดประสบการณ์ที่กำหนดไว้ ซึ่งนักเรียนได้เรียนภายใต้การแนะนำของโรงเรียนหรือสถานศึกษา หรือนั่นคือหลักสูตร ทั้งฉบับประกอบด้วยเนื้อหาส่วนหนึ่งและการจัดประสบการณ์ไว้อีกส่วนหนึ่ง

เซเลอร์ และอเล็กซานเดอร์ (Saylor & Alexander, 1974, p. 6)

ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือแผนสำหรับจัดโอกาสการเรียนรู้ให้แก่บุคคล กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายที่วางไว้ โดยมีโรงเรียนเป็นผู้รับผิดชอบ

วิลเลอร์ ดีเค (Wheeler, D.K., 1974, p. 11) ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า มวลประสบการณ์การเรียนรู้ ซึ่งโรงเรียนหรือสถานศึกษาจัดให้แก่ผู้เรียน ได้มีประสบการณ์จากการเรียนรู้และการเรียนที่เป็นระบบ

สคาฟฟาร์ซิก และแฮมป์สัน (Schaffarzick and Hampson, 1975, p. 1)

ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร หมายถึง แผนซึ่งประกอบไปด้วยจุดมุ่งหมาย ของการศึกษา ประสบการณ์และการเรียนรู้ซึ่งจัดในลักษณะที่ถ่ายทอดการเรียนรู้

แกรีน แฮส (Glen Hass, 1980, pp. 4-5) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้รับจากโปรแกรมการศึกษา ซึ่งจัดขึ้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยอาศัยกรอบของทฤษฎีและการวิจัย ในอดีตและปัจจุบันเป็นฐาน

จากความหมายที่นักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวไว้ สามารถสรุปความหมาย ของหลักสูตรได้ว่า หลักสูตร หมายถึง แผนที่จัดทำขึ้นเพื่อแสดงถึงจุดหมาย การจัดเนื้อหา สาระนั้นที่เป็นความรู้ กิจกรรมการเรียนการสอนและประสบการณ์ต่างๆ ที่จัดให้นักเรียน ทั้งในและนอกห้องเรียนเพื่อพัฒนานักเรียนได้เรียนรู้ไปสู่จุดหมายที่กำหนดไว้

2. องค์ประกอบของหลักสูตร

หลักสูตรต้องมีองค์ประกอบอย่างครบถ้วน ผู้สอนจึงจะสามารถนำไปใช้ในการ จัดการการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งองค์ประกอบของหลักสูตรที่สำคัญ นักการศึกษา ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ ดังนี้

ปทีป เมธาคุณวุฒิ (2532, หน้า 1-2) ได้กล่าวไว้ว่า องค์ประกอบของ หลักสูตรมี 4 ส่วน แต่ละส่วนจะมีบทบาทในการกำหนดจุดมุ่งหมายและเนื้อหาสาระ ของรายวิชาในหลักสูตร คือ การศึกษาทั่วไป (General education) การศึกษาวิชาเฉพาะ (Specialized education) การศึกษาเลือกตามความสนใจ (Exploratory education) และการศึกษาที่จะช่วยเสริมสร้างให้ประสบการณ์ทางด้านอื่น (enrichment education) และทั้ง 4 ส่วนนี้มีบางส่วนที่ยังซ้อนกันอยู่ในลักษณะของวิชาหรือเนื้อหารายวิชา และมีบางส่วนที่แยกเป็นอิสระจากกัน

চার্জ বার্স (2542, หน้า 8-9) ได้สรุปองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ 9 ประการ ดังนี้

1. เป็นเป้าประสงค์และนโยบายการศึกษา (Educational goal and policies) หมายถึง สิ่งที่เราต้องการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษา
2. จุดหมายของหลักสูตร (Curriculum aims) หมายถึง ผลส่วนรวมที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียน หลังจากเรียนจบหลักสูตรแล้ว
3. รูปแบบและโครงสร้างของหลักสูตร (Types and Structures) หมายถึง ลักษณะและการแจกแจงของวิชา หรือกลุ่มวิชา หรือกลุ่มประสบการณ์
4. จุดประสงค์ของวิชาการ (Subject objective) หมายถึง ผลที่ต้องการให้เกิดแก่ผู้เรียน หลังจากได้เรียนวิชานั้น
5. เนื้อหา (Content) หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ทักษะและความสามารถที่ต้องการให้มี รวมทั้งประสบการณ์ที่ต้องการให้ได้รับ
6. จุดประสงค์การเรียนรู้ (Instructional Objective) หมายถึง สิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้มีทักษะและความสามารถหลังจากที่ได้เรียนรู้เนื้อหาที่กำหนด
7. ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน (Instructional Strategies) หมายถึง วิธีการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมและมีหลักเกณฑ์ เพื่อให้บรรลุตามจุดประสงค์ของการเรียนรู้
8. การประเมินผล (Evaluation) หมายถึง การประเมินผลการเรียนรู้ เพื่อใช้ในการปรับปรุงการเรียนการสอนและหลักสูตร
9. วัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน (Curriculum materials and Instructional media) หมายถึง เอกสาร สิ่งพิมพ์ คอมพิวเตอร์ช่วยสอน เป็นต้น ที่จะช่วยส่งเสริมคุณภาพและประสิทธิภาพการเรียนการสอน

กาญจนา คุณารักษ์ (2543, หน้า 20-22) ได้สรุปองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ 4 ประการ ดังนี้

1. จุดประสงค์ของหลักสูตร (Objective) เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนทำให้ผู้สอนรู้ว่าจุดประสงค์อะไรบ้างในการสอน ต้องสอนเนื้อหาอะไร สอนใคร สอนทำไมและมีวิธีการวัดและประเมินผลอย่างไร

2. เนื้อหา (Subject matter) หมายถึง สาระของความรู้และประสบการณ์ในการแสวงหาความรู้ตามศาสตร์วิชานั้นๆ เนื้อหาวิชาจะเป็นรายละเอียดสาระความรู้และประสบการณ์เพื่อให้ผู้เรียนมีลักษณะตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ในหลักสูตร

3. วิธีสอนและการดำเนินการ (Methods and organization) เป็นการแปลงจุดประสงค์และเนื้อหาของหลักสูตรไปสู่การสอนตามที่หลักสูตรได้กำหนดไว้

4. การประเมินผลหลักสูตร (Evaluation) เป็นการประเมินเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน โดยประเมินว่าผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณลักษณะตามจุดประสงค์ของหลักสูตรหรือไม่ โดยใช้จุดประสงค์เป็นแนวทางหรือเป็นเกณฑ์ในการประเมิน

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์ (2542, หน้า 50-52) ได้กำหนดองค์ประกอบไว้

4 ประการ

1. จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของหลักสูตร (aims and objectives)
2. เนื้อหา และสาระที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ตามวัตถุประสงค์
3. การนำหลักสูตรไปทดลองใช้ (Curriculum implementation)

เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่มีการปรับปรุงตลอดเวลาของการใช้หลักสูตร ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลในหน่วยงานต่างๆ และมีการติดตามผลเป็นระยะ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการนำหลักสูตรไปใช้

4. การประเมินผล (Evaluation) เป็นการตรวจสอบวัดผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตร

ปรกโมทย์ จันทรเรือง (2550, หน้า 10) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบของหลักสูตรที่สำคัญๆ ไว้ 9 ส่วน คือ

1. หลักการ
2. จุดหมาย
3. โครงสร้าง
4. คำอธิบายรายวิชา
5. ขอบข่ายเนื้อหา
6. เวลาเรียน
7. กิจกรรมการเรียนการสอน

8. สื่อการเรียนการสอน

9. การวัดและประเมินผล

ทาบ (Taba, 1962, pp. 422-423) ได้กล่าวไว้ว่า หลักสูตรประกอบด้วย องค์ประกอบ ดังนี้

1. จุดประสงค์ของหลักสูตร
2. เนื้อหาวิชา สารในหลักสูตรและประสบการณ์ในการเรียนรู้
3. วิธีการเรียนการสอนและการดำเนินงานของหลักสูตร
4. การประเมินผลหลักสูตร

ไทเลอร์ (Tyler, 1971, p. 1) ได้สรุปองค์ประกอบของหลักสูตรว่ามี 4 ประการ ดังนี้

1. จุดมุ่งหมายทางการศึกษา (Educational purpose) ที่ต้องการให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมาย
2. ประสบการณ์ทางการศึกษา (Educational experience) ที่โรงเรียนจะจัดประสบการณ์อะไรบ้างที่จะทำให้ผู้เรียนบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้
3. วิธีการจัดประสบการณ์ (Organizational of educational experience) โรงเรียนจะจัดประสบการณ์ให้มีประสิทธิภาพได้อย่างไร
4. วิธีการประเมิน (Determination of what to evaluation)

เพื่อตรวจสอบจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้และจะทราบได้อย่างไรว่าผู้เรียนบรรลุจุดมุ่งหมายนั้นๆ แล้ว

โบแชมพ์ (Beauchamp, 1981, p. 24) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญของหลักสูตรไว้ว่ามี 4 ประการ คือ

1. เนื้อหาสาระและวิธีการจัด
2. จุดมุ่งหมายทั่วไป
3. แนวการนำหลักสูตรไปใช้สอน
4. การประเมินผล

จากการศึกษาประกอบของหลักสูตรตามแนวคิดของนักการศึกษาหลายท่าน สรุปได้ว่า องค์ประกอบของหลักสูตรที่สำคัญ ประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่ 1) จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของหลักสูตร 2) เนื้อหาและสาระในการเรียนรู้ 3) การนำหลักสูตรไปใช้ และ 4) การประเมินผล

3. ความสำคัญของหลักสูตร

หลักสูตรเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งของการจัดการศึกษา เพราะหลักสูตรจะเป็นเหมือนแผนในการจัดการศึกษาและการสร้างประสบการณ์ให้แก่ผู้เรียนเป็นสิ่งที่นำไปสู่เป้าหมายของการจัดการศึกษาให้แก่ผู้เรียน โดยนักการศึกษาได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้ ดังนี้

চার্জ บัควอรี (2542, หน้า 9-10) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้ หลักสูตรเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นแนวทางในการจัดมวลประสบการณ์แก่ผู้เรียนหลักสูตรจึงเปรียบเสมือนแผนที่เดินเรือซึ่งบอกให้กับกัปตันหรือครูผู้สอนว่าจะต้องตั้งเข็มทิศไปทางทิศใดและจุดหมายปลายทางของการเรียนการสอนคืออะไร หรือต้องมีการตรวจสอบประเมินผลหรือต้องมีวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนในการจัดการเรียนการสอนนั้นตัวผู้เรียนเองก็จำเป็นต้องทราบล่วงหน้าว่าจะได้เรียนรู้อะไร จะได้รับผลอะไร

สุนีย์ ภูพันธ์ (2546, หน้า 16) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตรเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของการจัดการศึกษา เพราะหลักสูตรจะเป็นโครงร่างกำหนดว่าผู้เรียนจะได้รับประสบการณ์อะไรบ้างจึงจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนและสังคมหลักสูตรจะเป็นแนวทางที่จะสร้างความเจริญเติบโตให้แก่ผู้เรียน นอกจากนี้หลักสูตรยังเป็นเครื่องชี้ให้เห็นโฉมหน้าของสังคมในอนาคตว่าจะเป็นอย่างไรอีกด้วย

ฉันท ชาติทอง (2550, หน้า 9) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรในการจัดการศึกษา 3 ระดับ คือ 1) ระดับประเทศ เป็นการชี้ให้เห็นแนวทางการจัดการศึกษาโดยภาพรวมและเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นแนวโน้มสังคมกับการจัดการศึกษาในอนาคต 2) ระดับสถานศึกษา ซึ่งนับได้ว่าหลักสูตรเป็นหัวใจและจุดเด่นของการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษานั้นๆ และ 3) ระดับห้องเรียนซึ่งมีความสำคัญต่อการนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการจัดการเรียนรู้ที่เกิดกับผู้เรียนโดยตรง

บุญเลี้ยง ทุมทอง (2553, หน้า 13) ได้กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตร ดังนี้

1. หลักสูตรเป็นเสมือนเป้าหมายลอมพลเมืองให้มีคุณภาพ
2. หลักสูตรเป็นมาตรฐานของการจัดการศึกษา
3. หลักสูตรเป็นโครงการและแนวทางในการจัดการศึกษา
4. ในระดับโรงเรียนหลักสูตรจะให้แนวทางในการให้การศึกษา

5. หลักสูตรเป็นแนวทางในการส่งเสริมความเจริญงอกงามและ พัฒนาการของเด็กตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา

6. หลักสูตรเป็นเครื่องกำหนดแนวทางในการจัดประสบการณ์ว่า ผู้เรียนและสังคมควรจะได้รับสิ่งใดบ้างที่จะเป็นประโยชน์แก่นักเรียนโดยตรง

7. หลักสูตรเป็นเครื่องกำหนดว่า ลักษณะของสังคมในอนาคต จะเป็นอย่างไร

8. หลักสูตรย่อมกำหนดแนวทางความรู้ ความสามารถ ความประพฤติ ทักษะและเจตคติของผู้เรียนในอันที่จะอยู่ร่วมในสังคม

ยุพิน อินท๊ะวงศ์ (2555, หน้า 79-86) กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรไว้ดังนี้

1. หลักสูตรเป็นแนวปฏิบัติงานของครู เพราะหลักสูตรจะกำหนด จุดมุ่งหมายเนื้อหาสาระกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินไว้เป็นแนวทาง

2. หลักสูตรเป็นข้อกำหนดแผนการเรียนการสอน อันเป็นส่วนรวม ของประเทศเพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายตามแผนการศึกษาแห่งชาติ

3. หลักสูตรเป็นเอกสารทางราชการ เป็นบัญญัติของรัฐบาล เพื่อให้บุคคลที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาปฏิบัติ

4. หลักสูตรเป็นเกณฑ์มาตรฐานของการศึกษา เพื่อควบคุมการเรียน การสอนในสถาบันในระดับต่างๆ

5. หลักสูตรเป็นแผนดำเนินงาน ของผู้บริหารการศึกษาที่จะอำนวยความสะดวกควบคุมดูแลติดตามผลให้เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐ

6. หลักสูตรจะกำหนดแนวทางในการส่งเสริมความเจริญงอกงาม และพัฒนาการของเด็กตามจุดมุ่งหมายทางการศึกษา

7. หลักสูตรจะกำหนดลักษณะรูปร่างของสังคมในอนาคต

8. หลักสูตรจะกำหนดแนวทางให้ความรู้ ทักษะ ความสามารถ ความประพฤติที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมอันเป็นการพัฒนากำลังคน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ได้ผล

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2556, หน้า 3) สรุปความสำคัญของหลักสูตร ไว้ว่า หลักสูตรมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นกรอบแนวทางในการจัดการศึกษาของผู้สอน เพื่อพัฒนาคนให้มีความรู้ ทักษะ ความสามารถและความประพฤติที่จะเป็นต่อพัฒนาสังคมโดยรวม

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า หลักสูตรมีความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอน เป็นตัวกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ กำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียน การสอน ตลอดจนแนวทางในการจัดประสบการณ์แก่ผู้เรียน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติที่ดีสอดคล้องกับความต้องการของสังคมและนโยบายการจัดการศึกษา

4. การพัฒนาหลักสูตร

การพัฒนาหลักสูตรเป็นกระบวนการวางแผนจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ทุกประเภท เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามความมุ่งหมายและจุดประสงค์ ที่กำหนดไว้และเป็นการวางแผนการประเมินให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนว่าได้ บรรลุตามจุดมุ่งหมายหรือไม่ โดยได้มีผู้กล่าวถึงความหมายของการพัฒนาหลักสูตรไว้ ดังนี้

อึ้ง บั้วศรี (2531, หน้า 129) ได้กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การจัดทำหลักสูตรแม่บท เพื่อนำไปใช้โดยแพร่หลายทั้งระบบการศึกษา เป็นหลักสูตรที่ได้ ทำการยกร่างและได้ผ่านกระบวนการทดลอง และทดสอบจนแน่ใจว่าสามารถนำไปใช้ได้ โดยทั่วไป สำหรับหลักสูตรที่ทำการยกร่างครั้งแรก และนำไปทดลอง และแก้ไขจนได้ หลักสูตรแม่บทนั้นเราเรียกว่า หลักสูตรต้นแบบ จึงเห็นได้ว่าการที่จะได้หลักสูตรแม่บทมา ใช้จะต้องจัดทำต้นแบบเสียก่อน

สังต์ อุทรานันท์ (2532, หน้า 18) ได้กล่าวถึง ความหมายของการพัฒนา หลักสูตรว่า “การพัฒนา” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Development” มีความหมายอยู่ 2 ลักษณะ คือ 1) การทำให้ดีขึ้นหรือทำให้สมบูรณ์ขึ้น 2) การทำให้ดีขึ้น ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาหลักสูตรจึงมีความหมายใน 2 ลักษณะ คือ การทำหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น หรือสมบูรณ์ขึ้นกับการสร้างหลักสูตรขึ้นมาใหม่ โดยไม่มีหลักสูตรเดิมเป็นพื้นฐานเลย

วิชัย ดิสสระ (2535, หน้า 41-86) ได้กล่าวถึง พื้นฐานการพัฒนาหลักสูตร ต้องดำเนินการตามขั้นตอน กล่าวคือ เริ่มจากการกำหนดจุดมุ่งหมาย การเลือกเนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนการสอน วิธีการเรียนการสอน และการนำไปใช้ในขั้นตอนกำหนด

จุดมุ่งหมายต้องคำนึงถึงพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร คือ พื้นฐานทางด้านปรัชญา พื้นฐานทางสังคม พื้นฐานทางจิตวิทยา และพื้นฐานทางเนื้อหาวิชา

1. พื้นฐานทางด้านปรัชญา ประกอบด้วย ปรัชญา 5 สาขา คือ สาขา จิตนิยม (idealism) สาขาสังคมนิยม (realism) สาขาเทวนิยม (eo-thomism) สาขาปฏิบัติการณ์นิยม(experimentalism) และสาขาอัตถิภาวะนิยม (existentialism)

2. พื้นฐานทางสังคม เนื่องจากการพัฒนาหลักสูตร จะเริ่มจากข้อมูลต่างๆ ของสังคมก่อนจึงกำหนดปัญหา หรือสิ่งที่สังคมต้องการจนเป็นกิจกรรม เนื้อหาสาระ เพื่อจัดเป็นแนวทางที่ให้การศึกษอบรมแก่เด็กตามความต้องการของสังคม นักพัฒนาหลักสูตรจึงจำเป็นต้องเลือกและกำหนดเนื้อหาสาระสำคัญของสังคม แล้วบรรจุสิ่งเหล่านั้นไว้ในหลักสูตรทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางที่จะให้การศึกษอบรมเด็กได้อย่างถูกต้องเหมาะสม มีคุณค่าต่อผู้เรียนและสังคมอย่างแท้จริง ความสำคัญของแนวโน้มทางด้านสังคมที่ผู้สร้างหลักสูตรควรสนใจ ซึ่งประกอบด้วย อัตราการเพิ่มของประชากร ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีความก้าวหน้าของวิทยาการต่างๆ การกระจายความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะอย่างและสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่แตกต่างกัน เกิดจากความบีบคั้นทางเศรษฐกิจและสภาพของสังคมที่อยู่รอบตัว

3. พื้นฐานทางจิตวิทยา การวางรากฐานการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์นั้นจำเป็นต้องคำนึงถึงสาระสำคัญทางปรัชญา ทางสังคมวิทยา และสาระสำคัญทางจิตวิทยา มีความสำคัญไม่น้อยกว่ากัน จุดมุ่งหมายของจิตวิทยา คือ การศึกษาพฤติกรรมเมื่อเกิดความรู้ความเข้าใจสาเหตุต่างๆ ที่ทำให้เกิดพฤติกรรม ซึ่งสามารถพยากรณ์และควบคุมพฤติกรรมเหล่านั้นได้ จิตวิทยาเกี่ยวข้องกับหลักสูตร แบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ได้ 3 กลุ่ม คือ

3.1 กลุ่มความรู้นิยม (cognitive) มีแนวคิดด้านการรับรู้เป็นพื้นฐานทำให้เกิดการเรียนรู้ คนเรามีความสามารถในการรับรู้ต่างกัน และการเรียนรู้เป็นการแก้ปัญหาชนิดหนึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของแต่ละบุคคลกับวุฒิภาวะ สติปัญญา ประสบการณ์เดิมสถานการณ์หรือสิ่งเร้า

3.2 กลุ่มพฤติกรรมนิยม (behaviorist) แนวคิดของกลุ่มนี้สรุปการเรียนรู้จากการสังเกต โดยครูเป็นผู้กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนไว้ล่วงหน้า ครูเป็นผู้ทำให้เกิดความรู้ให้คำแนะนำและประเมินผลการเรียน

3.3 กลุ่มมนุษยนิยม (humanist) นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้ มีแนวคิดว่า จุดมุ่งหมายของการศึกษา คือ การที่ศักยภาพของมนุษย์ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ ผู้ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้วย่อมสามารถยังชีวิตอยู่ได้ด้วยความสามารถที่มีใจของตนเอง โดยการเรียนที่ดีเกิดขึ้นในบรรยากาศที่อบอุ่นเป็นกันเอง มีการยอมรับซึ่งกันและกัน มีการกำหนดจุดมุ่งหมายและกิจกรรมการเรียนการสอนร่วมกันระหว่างครูและนักเรียน เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอนครูเป็นผู้สนับสนุนวิธีการเรียนการสอนร่วมกัน ระหว่างครูและนักเรียน การเรียนมีหลายแบบและหลายกิจกรรมโดยประสบการณ์ เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้

4. พื้นฐานทางเนื้อหาวิชา ต้องมีความสัมพันธ์กับประสบการณ์ต่างๆ ที่ผู้เรียนสามารถจะนำไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตได้เป็นอย่างดี

ชนัท ธาตุทอง (2550, หน้า 28) ได้กล่าวถึงความหมายของการพัฒนา หลักสูตรไว้ว่า การปรับแต่ง เสริม เต็มต่อ หรือการดำเนินงานอื่นๆ เพื่อให้ได้มา ซึ่งความเหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและสนอง ต่อความต้องการของผู้เรียน

กาญจนา คุณารักษ์ (2550, หน้า 18) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตร เป็นกระบวนการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทุกประเภทเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามความมุ่งหมายและจุดประสงค์ที่กำหนดไว้

บุญเลี้ยง ทุมทอง (2553, หน้า 167) กล่าวว่า เป็นกระบวนการ หรือขั้นตอนของการตัดสินใจเลือกทางการเรียนการสอนที่เหมาะสม หรือเป็นที่รวบรวม ของทางเลือกที่เหมาะสมต่างๆ เข้าด้วยกัน จนเป็นระบบที่สามารถปฏิบัติได้

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2556, หน้า 75) ได้กล่าวถึงความหมาย ของการพัฒนาหลักสูตรว่า มีความหมายอยู่ 2 ลักษณะ ดังนี้

1. เป็นการพัฒนาหลักสูตรเดิมที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น
2. เป็นการจัดทำหลักสูตรใหม่ที่ไม่มีหลักสูตรเดิมอยู่ก่อน

ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวจะช่วยพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่ดีขึ้น สอดคล้องกับสภาพ สังคม และบรรลุตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้

อรรถวรรณ โทณแหยม (2557, หน้า 47) ได้กล่าวถึง การพัฒนาหลักสูตร มีความหมาย 2 ลักษณะ คือ

1. การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรเดิม ที่มีใช้อยู่แล้วให้ดีขึ้น มีความสมบูรณ์และเหมาะสมยิ่งขึ้น
2. การพัฒนาหลักสูตรในลักษณะการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร หมายถึง การสร้างหลักสูตรใหม่ขึ้นมาใช้แทนหลักสูตรเดิม ซึ่งแตกต่างทั้งระบบ

สุตสาคร อินทร์ทอง (2557, หน้า 68–72) ได้กล่าวถึง การพัฒนาหลักสูตร ไว้ว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การปรับเปลี่ยน หลักสูตรเดิมที่มีใช้อยู่แล้วให้ดีขึ้น มีความสมบูรณ์และเหมาะสมและมีความทันสมัยยิ่งขึ้น

ทาบา (Taba, 1962, p. 454) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การเปลี่ยนแปลงและการปรับปรุงหลักสูตรอันเดิมให้ดียิ่งขึ้น ทั้งในด้านการวางจุดมุ่งหมาย การจัดเนื้อหาวิชา การเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล และอื่นๆ เพื่อให้บรรลุ จุดมุ่งหมายอันใหม่ที่วางไว้ การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเป็นการเปลี่ยนแปลง ทั้งระบบ หรือเปลี่ยนแปลงทั้งหมดตั้งแต่จุดมุ่งหมายและวิธีการ และการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรนี้ จะมีผลกระทบทางด้านความคิดและความรู้สึกนึกคิดของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องของทุกฝ่าย ส่วนการปรับปรุงหลักสูตร หมายถึง การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเพียงบางส่วน โดยไม่เปลี่ยนแปลงแนวคิดพื้นฐาน หรือรูปแบบของหลักสูตร

กู๊ด (Good, 1973, pp.157–158) ให้ความเห็นว่า “การพัฒนาหลักสูตร” เกิดได้ 2 ลักษณะ คือ การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงหลักสูตร การปรับปรุงหลักสูตร เป็นวิธีการพัฒนาหลักสูตรอย่างหนึ่งเพื่อให้เหมาะสมกับโรงเรียนหรือระบบโรงเรียน จุดมุ่งหมายของการสอน วัสดุอุปกรณ์ วิธีการสอน รวมทั้งการประเมิน ส่วนคำว่า เปลี่ยนแปลงหลักสูตร หมายถึง การแก้ไขหลักสูตรให้แตกต่างไปจากเดิม เป็นการสร้าง โอกาสทางการเรียนขึ้นใหม่

เซเลอร์ และอเล็กซานเดอร์ (Saylor & Alexander, 1974, p. 7) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรไว้เป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การสร้างหลักสูตร (Curriculum construction) หมายถึง การสร้างรายวิชาการจัดการเรียนการสอนขึ้นมาใหม่ โดยไม่มีหลักสูตรเดิมเป็นพื้นฐานในการสร้างอยู่เลย 2) การปรับปรุงหลักสูตร (Curriculum improvement) คือ การดำเนินงานจัดทำหลักสูตรที่มีอยู่ให้ดีขึ้นหรือสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และการสร้างหลักสูตรขึ้นมาใหม่โดยไม่มีหลักสูตรเดิมเป็นฐานอยู่เลย

โอลิเวอร์ ปีเตอร์ เอฟ (Oliva, Peter F., 1992, p. 12) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรไว้ว่า หมายถึง เป็นกระบวนการวางแผนจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมดให้แก่ผู้เรียน ซึ่งเมื่อได้เรียนรู้แล้วก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในตัวผู้เรียน

จากการได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตร สรุปได้ว่าการพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การสร้างหลักสูตรขึ้นมาใหม่ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของบุคคล และสภาพสังคม หรือการปรับปรุงหลักสูตร เป็นการปรับปรุงหลักสูตรเดิมที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น มีความสมบูรณ์และเหมาะสมยิ่งขึ้น

5. ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร

การพัฒนาหลักสูตรให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น ผู้พัฒนาหลักสูตรจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรเป็นอย่างดี โดยผู้พัฒนาหลักสูตรต้องศึกษาแนวคิด และรูปแบบของนักการศึกษาต่างๆ ดังนี้

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2545, หน้า 10) ได้กล่าวถึงกระบวนการในการพัฒนาหลักสูตรไว้ 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. วิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน
2. กำหนดจุดมุ่งหมาย
3. คัดเลือกและจัดลำดับเนื้อหา
4. กำหนดมาตรฐานการวัดและประเมินผล
5. ทดลองนำหลักสูตรมาใช้
6. ประเมินผลหลักสูตรหลังจากการผ่านร่างแล้ว
7. ปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร

ลักก์ (Rugg, 1927, p. 184 อ้างถึงใน วิชัย ดิสสระ, 2535, หน้า 31) ซึ่งให้เห็นว่าการจัดทำพัฒนาหลักสูตรนั้น มีงานที่ต้องทำอยู่ 3 ประการ คือ

1. การพิจารณา และการกำหนดเป้าหมายเบื้องต้นที่มีความสำคัญ
ของหลักสูตร ว่าหลักสูตรนั้นมีเป้าหมายเพื่ออะไร ทั้งโดยส่วนรวม และส่วนย่อย
ของหลักสูตรนั้นๆ อย่างชัดเจน

2. การเลือกกิจกรรมการเรียนการสอน และวัสดุที่ใช้ประกอบการเรียน
การสอนการเลือกเนื้อหาสาระเพื่อการอ่าน การเขียน การทำแบบฝึกหัด หัวข้อสำหรับ
การอภิปรายกิจกรรมทั้งในและนอกห้องเรียน เป็นต้น

3. การกำหนดระบบการจัดวัสดุ อุปกรณ์ และการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนทั้งการทดลองที่เป็นประโยชน์ และเหมาะสมกับการเรียนการสอน แต่ละวิชา แต่ละชั้นเรียน

ไทเลอร์ (Tyler, 1950 อ้างถึงใน ปราโมทย์ จันทร์เรือง, 2552, หน้า 99) เสนอว่าในการพัฒนาหลักสูตรนักพัฒนาหลักสูตรควรกำหนดจุดประสงค์ชั่วคราว โดยศึกษาจากข้อมูลเกี่ยวกับผู้เรียนและข้อมูลเกี่ยวกับสังคม จากนั้นกลั่นกรองข้อมูล ด้านปรัชญาการศึกษา และปรัชญาที่สังคมยึดถือ และด้านจิตวิทยาการเรียนรู้เป็น จุดประสงค์ที่แท้จริงในการพัฒนาหลักสูตร จากนั้นจึงเลือกและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นและกำหนดการประเมินผลหลักสูตร ดังที่ปราโมทย์ จันทร์เรือง ได้เสนอรูปแบบและแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรตามแนวคิดของ ไทเลอร์

ทาบ (Taba, 1962, p. 454) ได้แบ่งการพัฒนาหลักสูตรเป็น 7 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การศึกษาวิเคราะห์ความต้องการของผู้เรียนและสังคม 2) การกำหนดจุดมุ่งหมาย ให้ชัดเจนหลังจากที่ได้ศึกษาวิเคราะห์ความต้องการ 3) เลือกเนื้อหาสาระ จุดมุ่งหมาย ที่กำหนดแล้ว 4) จัดรวบรวมเนื้อหาสาระที่ได้จัดเลือกมาจัดลำดับ โดยคำนึงถึงความต่อเนื่อง และความยากง่ายของเนื้อหา วุฒิภาวะ ความสามารถ และความสนใจของผู้เรียน 5) คัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ ครูผู้สอนหรือผู้เกี่ยวข้องต้องคัดเลือกประสบการณ์ เรียนรู้ให้สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาหรือจุดมุ่งหมายของหลักสูตร 6) จัดประสบการณ์ ในการเรียนรู้โดยคำนึงถึงเนื้อหาสาระและความต่อเนื่อง 7) กำหนดสิ่งที่จะประเมินผล และวิธีการประเมินผล คือ การตัดสินใจว่าจะต้องประเมินอะไร เพื่อตรวจสอบว่าบรรลุตาม วัตถุประสงค์กำหนดไว้หรือไม่กำหนดด้วยว่าจะใช้วิธีประเมินผลอย่างไร ใช้เครื่องมืออะไร

เซเลอร์ และอเล็กซานเดอร์ (Saylor & Alexander, 1974, p. 27) ได้เสนอ ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรไว้ 4 ขั้นตอน ได้แก่

1. กำหนดเป้าหมาย จุดมุ่งหมาย และขอบเขต (Goals, Objectives, and Domains) ได้แก่

- 1.1 พัฒนาการส่วนบุคคล (Personal development)
- 1.2 มนุษยสัมพันธ์ (Human relation)
- 1.3 ทักษะการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง (Continued learning skills)
- 1.4 ความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization)

2. การออกแบบหลักสูตร (Curriculum design) มีการวางแผน ออกแบบหลักสูตรเลือกและจัดเนื้อหาสาระ การเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ที่เหมาะสม และสอดคล้องกับเป้าหมาย จุดมุ่งหมายของหลักสูตร ความต้องการของผู้เรียน สังคม และปรัชญาทางการศึกษา

3. การใช้หลักสูตร (Curriculum implementation) ครูผู้สอนนั้น ควรเตรียมทำการวางแผน และจัดทำแผนการสอนในรูปแบบต่างๆ ที่จะช่วยให้ผู้เรียน เกิดการเรียนรู้ตามที่กำหนดไว้

4. การประเมินหลักสูตร (curriculum evaluation) เป็นการตัดสินใจ และเป็นทางเลือกเทคนิคการประเมิน ที่สามารถตรวจสอบความสำเร็จของหลักสูตร ว่าบรรลุตามเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ ควรปรับปรุงแก้ไขส่วนใด หรือยกเลิกหลักสูตรดังกล่าว

บุญชม ศรีสะอาด (2546, หน้า 38-43) ได้ประยุกต์แนวคิดของไทเลอร์ มาเป็นพื้นฐานในการกำหนดขั้นตอนของการพัฒนาหลักสูตร 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. การกำหนดข้อมูลพื้นฐาน เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญ และเป็นขั้นตอนแรกของการพัฒนาหลักสูตร เพื่อให้ทราบถึงสภาพปัญหาความต้องการของสังคม และผู้เรียนซึ่งช่วยให้สามารถจัดทำหลักสูตรให้ตอบสนองกับความต้องการ และสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ ข้อมูลพื้นฐานของหลักสูตร คือ ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ปรัชญาการศึกษา ข้อมูลเกี่ยวกับ ผู้เรียนและทฤษฎีการเรียนรู้ ข้อมูลทางสังคมและวัฒนธรรม ข้อมูลเกี่ยวกับธรรมชาติของเนื้อหา

2. การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เป็นขั้นตอนที่ทำหลังจากได้ วิเคราะห์และทราบถึงสภาพปัญหาตลอดจนความต้องการต่างๆ การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรนั้นเป็นการแก้ปัญหาและสนองความต้องการที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล อาจเป็นข้อมูลพื้นฐานเดิมที่มีอยู่หรือจากการเก็บรวบรวมข้อมูล ความต้องการขึ้นมาใหม่

3. การคัดเลือกเนื้อหาสาระและประสบการณ์ที่นำมาจัดไว้ในหลักสูตร จะต้องผ่านการพิจารณากลั่นกรองถึงความเหมาะสมความจำเป็นสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายหลักสูตรที่กำหนดไว้

4. การกำหนดมาตรการการวัดและประเมิน ขั้นนี้มุ่งที่จะนำเกณฑ์ มาตรฐานเพื่อใช้ในการวัดและประเมินผลว่าจะวัดและประเมินผลอะไรบ้าง จึงจะสอดคล้องกับเจตนารมณ์หรือจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

5. การทดลองใช้หลักสูตรในชั้นตอนนี้ ซึ่งเป็นการมุ่งที่จะศึกษาหาจุดอ่อน หรือหาข้อบกพร่องต่างๆ ของหลักสูตรหลังจากได้มีการร่างหลักสูตรเสร็จ เพื่อหาวิธีการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรให้ดีขึ้น

6. การประเมินผลการใช้หลักสูตร หลังจากทำการทดลองหลักสูตรแล้ว ควรจะประเมินจากการใช้ว่าเป็นอย่างไร มีส่วนไหนที่ควรจะได้รับการปรับปรุงแก้ไขบ้าง ถ้ามีจุดอ่อนหรือไม่เหมาะสมตรงไหนก็ต้องปรับปรุงให้เป็นที่เหมาะสมก่อนนำไปใช้จริงๆ ต่อไป

7. การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรก่อนนำไปใช้ ซึ่งหลังจากการตรวจสอบและประเมินผลแล้ว ถ้าหากพบว่าหลักสูตรมีข้อบกพร่องจะต้องปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

ชวลิต ชูกำแหง (2553, หน้า 135-136) กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตร ต้องจัดทำหลักสูตรต้นแบบเสียก่อน เพื่อจะนำไปทดลองและแก้ไขจนแน่ใจว่าใช้ได้โดยทั่วไป พร้อมทั้งเสนอแนะขั้นตอนในการจัดทำ ดังต่อไปนี้ 1) การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของหลักสูตร 2) กำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร 3) การกำหนดรูปแบบและโครงสร้างพื้นฐานของหลักสูตร 4) การกำหนดจุดประสงค์ของวิชา 5) การเลือกเนื้อหา 6) จัดทำวัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน 7) กำหนดประสบการณ์การเรียนรู้ 8) กำหนดยุทธศาสตร์การเรียนการสอน 9) กำหนดการประเมินผลการเรียนรู้

จากการศึกษาการพัฒนาหลักสูตรของนักการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้น มีขั้นตอนที่แตกต่างกัน สามารถสรุปขั้นตอนในการพัฒนาหลักสูตร 4 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานเป็นการกำหนดข้อมูลพื้นฐานของหลักสูตร 2) การพัฒนาหลักสูตรฉบับร่างเป็นการนำหลักสูตรเดิมมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับข้อมูลพื้นฐาน พัฒนาให้ดีขึ้นและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น 3) การทดลองใช้หลักสูตรหลังจากได้ร่างหลักสูตรเสร็จแล้ว ครูผู้สอนเตรียมวางแผน จัดทำแผนการสอนที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามที่กำหนดไว้
- 4) การประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตรเป็นการประเมินหลังจากทดลองใช้หลักสูตรแล้วว่ามีส่วนไหนที่ควรจะได้ปรับปรุงแก้ไข ถ้าพบข้อบกพร่องหรือไม่เหมาะสมก็ต้องปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ก่อนนำไปใช้จริงๆ ต่อไป

แนวคิดพื้นฐานในการจัดการเรียนรู้

1. แนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมาย หลักการและแนวคิด แนวทางในการจัดการเรียนการสอน ตามแนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง ดังนี้

1.1 ความหมายการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง

นักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงความหมายของการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง ดังนี้

ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2554, หน้า 21-27) ได้กล่าวถึงความหมายการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic learning) ไว้ว่า เป็นการเรียนที่ผู้เรียนจะต้องคิด กระบวนการที่ใช้เป็นยุทธศาสตร์วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินผล ตัดสินใจได้ด้วยตนเอง มีกระบวนการที่ใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการคิดอย่างเป็นระบบผู้เรียนเป็นด้วยการเรียน ผู้อธิบายนำเสนอได้อย่างมีหลักวิชาการด้วยการเรียบเรียงด้วยตนเองอธิบายได้อย่างครอบคลุมและชัดเจน

ทิตินา แคมมณี (2558, หน้า 133-137) ได้ให้ความหมายการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic learning) ไว้ว่าคือ การให้ผู้เรียนเข้าไปเผชิญสภาพการณ์จริง ปัญหาจริง ในบริบทจริงและร่วมกันศึกษาเรียนรู้ แสวงหาความรู้ ข้อมูล และวิธีการต่างๆ เพื่อที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้นและได้รับผลการประเมินตามมาตรฐานคุณภาพในชีวิตจริง

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic learning) เป็นการจัดการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ร่วมแสดงบทบาทในการแสวงหาความรู้ เผชิญสถานการณ์ต่างๆ ในกิจกรรมการเรียนการสอนและร่วมประเมินผลการจัดการเรียนการสอนตามสภาพจริงและบริบทความต้องการของผู้เรียน

1.2 หลักการและแนวคิด

นักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงหลักการและแนวคิดของการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง ดังนี้

องค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนตามสภาพจริง

นิวแมน อีท เอล (Newman Et Al. 1995, pp. 175-200)

ได้ทำการวิจัยที่ศูนย์การวิจัยทางการศึกษาของมหาวิทยาลัยวิสคอนซินพบว่าผู้เรียน

จะประสบความสำเร็จได้เมื่อใช้ความรู้ในการแก้ไขปัญหาและทดสอบสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และได้สร้างมาตรฐานเพื่อใช้เป็นองค์ประกอบสำคัญในการออกแบบการเรียนการสอน ดังนี้

1. ผู้เรียนได้คิดขั้นสูง (higher-order thinking)

การเรียนการสอนตามสภาพจริง จะต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้จัดกระทำข้อมูลและใช้ความคิดในการสังเคราะห์ การสรุปนัยทั่วไป การอธิบาย และการสรุปรวมเพื่อสร้างเข้าใจและความหมายใหม่ๆ สำหรับผู้เรียน

2. ผู้เรียนได้ใช้ความรู้ระดับลึกมากกว่าความรู้พื้นฐาน

การเรียนการสอนตามสภาพจริงจะต้องให้ผู้เรียนเข้าถึงแก่นความคิดของเนื้อหาวิชาใช้ความรู้ที่มากกว่าความรู้พื้นฐาน โดยต้องมีการสำรวจความเชื่อมโยงดูความสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้าใจในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

3. ผู้เรียนได้มีโอกาสสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเนื้อหา

สาระวิชาที่เรียน (substantive conversation)

การเรียนการสอนตามสภาพจริง จะต้องให้ผู้เรียนได้มีโอกาสสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ในเนื้อหาวิชากับครูผู้สอนและกลุ่มผู้เรียนด้วยกัน เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจในประเด็นต่างๆ มากขึ้น

4. ผู้เรียนได้รับการสนับสนุนทางสังคม (social support for student achievement)

การเรียนการสอนตามสภาพจริงจะต้องสร้างบรรยากาศที่ส่งผลดีแก่การเรียนรู้ ได้แก่ การยอมรับนับถือซึ่งกันและกัน (mutual respect) ระหว่างผู้เรียนและผู้สอนหรือผู้เรียนกับผู้เรียนเกิดความรู้สึกที่ดีจะต้องสร้างคุณค่าของตนเอง โดยเพิ่มความพยายามให้มากขึ้น ผู้สอนต้องคาดหวังว่าผู้เรียนทุกคนสามารถเรียนรู้ความรู้แลทักษะที่เป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญ

5. ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงการเรียนรู้จากการเรียนรู้ในโลก

ภายนอก (connections to the world beyond the classroom)

การเรียนการสอนตามสภาพจริงจะต้องเชื่อมโยงความรู้ในเนื้อหาวิชาความรู้สู่ปัญหาสาธารณะ หรือประสบการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อสามารถนำความรู้ที่เรียนรู้ในชั้นเรียนอธิบายปัญหาต่างๆ นอกชั้นเรียนได้

สรุปได้ว่า หลักการและแนวคิดของการจัดการเรียนรู้ตามสภาพจริง เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีการคิดขั้นสูง ผู้เรียนได้ใช้ความรู้ในระดับที่สูงขึ้น มีโอกาสสนทนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเนื้อหาสาระวิชาที่เรียน และสามารถเชื่อมโยงการเรียนรู้ จากการเรียนรู้โลกภายนอก ซึ่งจะส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามบริบทตัวได้ประสบผลสำเร็จ ในการเรียนรู้มากขึ้น

1.3 แนวทางการจัดการเรียนรู้

ทิตนา แคมมณี (2558, หน้า 134-135) ได้นำเสนอหลักการ หรือข้อคำนึงในการนำแนวคิดการเรียนการสอนตามสภาพจริงไปใช้ให้มีประสิทธิภาพ ดังนี้

1. ครูต้องคุ้นเคยกับการยอมรับและการใช้ความรู้เดิมของผู้เรียน ซึ่งการดูคัมภีร์ใหม่ของผู้เรียนขึ้นอยู่กับว่าข้อมูลนั้นช่วยให้อธิบายหรือขยายประสบการณ์เดิมของตนเองอย่างมีความหมายได้มากเพียงใด
2. ครูต้องตระหนักว่าผู้เรียนเป็นนักคิดที่ซับซ้อนที่พยายามสร้างความหมายของโลกครูจะต้องเน้นในการสร้างโอกาสสำหรับการคิดระดับสูง และความเข้าใจที่ลึกซึ้งซึ่งมากกว่าการเรียนรู้แบบธรรมดาและการได้ความรู้กว้างๆ อย่างเพียงผิวเผิน
3. ครูต้องให้โอกาสที่หลากหลายสำหรับผู้เรียนในการใช้การสนทนา การเรียนและรูปแบบอื่นๆ ของกระบวนการข้อมูลข่าวสาร
4. ครูต้องเป็นผู้อำนวยความสะดวกผู้แนะนำหรือผู้นิเทศที่กระตุ้นให้ผู้เรียนทำงานในการเรียนรู้มากกว่าการทำหน้าที่ให้ข้อมูลข่าวสารหรือข้อเท็จจริง
5. ผู้เรียนจะต้องใช้ความพยายามในการสร้างความเข้าใจ และมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ครูและผู้เรียนจะต้องร่วมมือ เชื่อใจ และตั้งความหวังสำหรับความสำเร็จของตนเองในระดับสูง

แนวทางการจัดการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมา สรุปได้ว่า การจัดการเรียน การสอนตามสภาพจริง ผู้สอนควรเน้นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ภายใต้ประสบการณ์ที่สอดคล้อง กับสภาพความเป็นจริงมากที่สุด เพื่อให้ผู้เรียนสามารถประยุกต์ข้อมูลความรู้ประสบการณ์ ที่ได้ไปใช้ในสถานการณ์จริง หรือโลกแห่งความเป็นจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยให้ผู้เรียน ได้มีโอกาสสร้างความรู้ด้วยตนเอง ใช้กระบวนการสืบค้นทางวิชาการและผู้เรียนได้มีโอกาส เชื่อมโยงกิจกรรมการเรียนการสอนไปสู่ชีวิตจริง

2. ทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมาย องค์ประกอบ แนวทางการจัดการเรียนการสอน ตามทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ ดังนี้

2.1 ความหมายการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ

ทิตนา แชมมณี (2558, หน้า 98–103) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้แบบร่วมมือ ดังนี้

การเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative Learning) คือ การเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นวิธีการจัดการเรียนการสอนรูปแบบหนึ่ง ที่เน้นให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติงานเป็นกลุ่มย่อย โดยมีสมาชิกกลุ่มที่มีความสามารถที่แตกต่างกัน เพื่อเสริมสร้างสมรรถภาพการเรียนรู้ ของแต่ละคน สนับสนุนให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จนบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ นอกจากนี้ ยังเป็นการส่งเสริมการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ หรือทีม ตามระบอบประชาธิปไตย และเป็นการพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์ ทำให้สามารถปรับตัวอยู่กับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

2.2 องค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้แบบร่วมมือ

จอห์นสัน แอนจอห์นสัน (Johnson and Johnson, 1994, pp. 31–37) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือไว้ 5 ประการ ดังนี้

1. ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในทางบวก (Positive Interdependent) หมายถึง การพึ่งพากันในทางบวก แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ การพึ่งพากันเชิงผลลัพธ์ คือ การพึ่งพากันในด้านการได้รับผลประโยชน์จากความสำเร็จของกลุ่มร่วมกัน ซึ่งความสำเร็จของกลุ่มอาจจะเป็นผลงานหรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกลุ่ม ในการสร้างการพึ่งพากันในเชิงผลลัพธ์ได้ดั่งนั้น ต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ผู้เรียนทำงาน โดยมีเป้าหมายร่วมกัน จึงจะเกิดแรงจูงใจให้ผู้เรียนมีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน สามารถร่วมมือกันทำงานให้บรรลุผลสำเร็จได้ และการพึ่งพาในเชิงวิธีการ คือ การพึ่งพากันในด้านกระบวนการทำงาน เพื่อให้งานกลุ่มสามารถบรรลุได้ตามเป้าหมาย ซึ่งต้องสร้างสภาพการณ์ให้ผู้เรียนแต่ละคนในกลุ่มได้รู้ว่าตนเองมีความสำคัญต่อความสำเร็จของกลุ่ม ในการสร้างสภาพการพึ่งพากันในเชิงวิธีการ มีองค์ประกอบ ดังนี้

1.1 การทำให้เกิดการพึ่งพาทรัพยากรหรือข้อมูล (Resource interdependence) คือ แต่ละบุคคลจะมีข้อมูลความรู้เพียงบางส่วนที่เป็นประโยชน์ต่องานของกลุ่ม ทุกคนต้องนำข้อมูลมารวมกันจึงจะทำให้งานสำเร็จได้ ในลักษณะที่เป็นการให้ งานหรืออุปกรณ์ที่ทุกคนต้องทำหรือใช้ร่วมกัน

1.2 ทำให้เกิดการพึ่งพาเชิงบทบาทของสมาชิก (Role interdependence) คือ การกำหนด บทบาทของการทำงานให้แต่ละบุคคลในกลุ่ม และการทำให้เกิดการพึ่งพาเชิงภาระงาน (Task Interdependence) คือ แบ่งงานให้แต่ละบุคคลในกลุ่มมีทักษะที่เกี่ยวข้องกัน ถ้าสมาชิกคนใดคนหนึ่งทำงานของตนไม่เสร็จ จะทำให้สมาชิกคนอื่นไม่สามารถทำงานในส่วนที่ต่อเนื่องได้

2.2 การมีปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม (Face to face promoted interdependence) หมายถึง การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสัมพันธ์กัน การอภิปรายแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด การอธิบายให้สมาชิก ในกลุ่มได้เกิดการเรียนรู้ การรับฟังเหตุผลของสมาชิกในกลุ่ม การมีปฏิสัมพันธ์โดยตรง ระหว่างสมาชิกในกลุ่มได้เกิดการเรียนรู้ การรับฟังเหตุผลของสมาชิกภายในกลุ่ม จะก่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการคิดของผู้เรียน เป็นการเปิดโอกาสให้ ผู้เรียนได้รู้จักการทำงาน ร่วมกันทางสังคม จากการช่วยเหลือสนับสนุนกัน การเรียนรู้เหตุผลของกันและกัน ทำให้ ได้รับข้อมูลย้อนกลับเกี่ยวกับ การทำงานของตนเอง จากการตอบสนองทางวาจา และ ท่าทางของเพื่อนสมาชิกช่วยให้รู้จักเพื่อนสมาชิกได้ดียิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดสัมพันธภาพที่ดี ต่อกัน

2.3 ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละบุคคล (Individual accountability) หมายถึง ความรับผิดชอบในการเรียนรู้ของสมาชิกแต่ละคน โดยต้อง ทำงานที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถ ต้องรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง และเพื่อนสมาชิก ให้ความสำคัญเกี่ยวกับความสามารถและความรู้ที่แต่ละคนจะได้รับ มีการตรวจสอบเพื่อความแน่ใจว่า ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เป็นรายบุคคลหรือไม่ โดยประเมินผลงานของสมาชิกแต่ละคน ซึ่งรวมกันเป็นผลงานของกลุ่มให้ข้อมูลย้อนกลับ ทั้งกลุ่มและรายบุคคลให้สมาชิกทุกคนรายงานหรือมีโอกาสแสดงความคิดเห็นโดยทั่วถึง ตรวจสอบสรุปผลการเรียนเป็นรายบุคคลหลังจบบทเรียน เพื่อเป็นการประกันว่าสมาชิกทุกคน ในกลุ่มรับผิดชอบทุกอย่างร่วมกับกลุ่ม ทั้งนี้สมาชิกทุกคนในกลุ่มจะต้องมีความมั่นใจ และพร้อมที่จะได้รับการทดสอบเป็นรายบุคคล

2.4 การใช้ทักษะการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและทักษะ

การทำงานกลุ่มย่อย (Interpersonal and small group skills) หมายถึง การมีทักษะทางสังคม (Social skill) เพื่อให้สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข คือ มีความเป็นผู้นำ รู้จักตัดสินใจ สามารถสร้างความไว้วางใจ รู้จักติดต่อสื่อสาร และสามารถแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งในการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการทำงานร่วมกันที่จะช่วยให้การทำงานกลุ่มประสบความสำเร็จ

2.5 กระบวนการทำงานของกลุ่ม (Group processing) หมายถึง

กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่ม โดยผู้เรียนจะต้องเรียนรู้จากกลุ่มให้มากที่สุด มีความร่วมมือทั้งด้านความคิด การทำงาน และความรับผิดชอบร่วมกันจนสามารถบรรลุเป้าหมายได้ การที่จะช่วยให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายนั้น กลุ่มจะต้องมีหัวหน้าที่ดี สมาชิกดี และกระบวนการทำงานดี นั่นคือ มีการเข้าใจในเป้าหมายการทำงานร่วมกันในกระบวนการนี้สิ่งที่สำคัญ คือ การประเมินทั้งในส่วนที่เป็นวิธีการทำงานของกลุ่ม พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่ม และผลงานของกลุ่ม โดยเน้นการประเมินคะแนนของผู้เรียนแต่ละคนในกลุ่มมาเป็นคะแนนกลุ่ม เพื่อตัดสินความสำเร็จของกลุ่มด้วย ประเมินกระบวนการทำงานกลุ่ม ประเมินหัวหน้า และประเมินสมาชิกกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนเห็นความสำคัญของกระบวนการกลุ่มที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของกลุ่มได้

2.3 แนวทางในการจัดการเรียนการสอน

จากหลักการเรียนรู้แบบร่วมมือที่กล่าวมา ครูสามารถนำหลักการเรียนรู้ไปจัดการเรียนการสอน โดยพยายามจัดกลุ่มการเรียนรู้ให้องค์ประกอบ 5 ประการดังกล่าวข้างต้น และใช้เทคนิควิธีการต่างๆ ในการช่วยให้องค์ประกอบทั้ง 5 สัมฤทธิ์ผลโดยทั่วไป การวางแผนบทเรียนและจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้เรียนรู้แบบร่วมมือมีประเด็นที่สำคัญ ดังนี้ (ทิตานา แคมมณี, 2558, หน้า 103-104)

1. กำหนดจุดมุ่งหมายของบทเรียนทั้งทางด้านความรู้ เจตคติและทักษะกระบวนการต่างๆ
2. กำหนดขนาดของกลุ่ม กลุ่มควรมีขนาดเล็ก ประมาณ 3-6 กลุ่ม กลุ่มขนาด 4 คน จะเป็นขนาดที่เหมาะสมที่สุด
3. กำหนดองค์ประกอบของกลุ่ม หมายถึง การจัดผู้เรียนเข้ากลุ่ม ซึ่งอาจทำโดยการสุ่มหรือการเลือกให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ โดยทั่วไปกลุ่มจะต้องประกอบด้วย สมาชิกที่คละกันในด้านต่างๆ เช่น เพศ ความสามารถ ความถนัด เป็นต้น

4. กำหนดบทบาทของสมาชิกในแต่ละกลุ่ม เพื่อช่วยให้ผู้เรียน มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและมีส่วนร่วมในการทำงานอย่างทั่วถึง ครูควรมอบหมาย หน้าที่ในการทำงานให้ทุกคน และบทบาทหน้าที่นั้นๆ จะต้องเป็นส่วนหนึ่งของงานอันเป็น จุดมุ่งหมายของกลุ่ม ครูควรจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิก ให้อยู่ในลักษณะที่จะต้องพึ่งพา อาศัยและเกื้อกูลกัน บทบาทหน้าที่ในการเรียนรู้มีจำนวนมาก เช่น บทบาทผู้นำกลุ่ม ผู้สังเกตการณ์ เลขานุการ ผู้นำเสนองาน ผู้ตรวจสอบผลงาน เป็นต้น

5. จัดสถานที่ให้เหมาะสมในการทำงานและการมีปฏิสัมพันธ์กัน ครูจำเป็นต้องคิดออกแบบการจัดห้องเรียนหรือสถานที่ที่จะใช้ในการเรียนรู้ให้เอื้อและ สะดวกต่อการทำงานของกลุ่ม

6. จัดสาระ วัสดุ หรืองานที่จะให้ผู้เรียนทำ วิเคราะห์สาระ งาน วัสดุ หรือแหล่งเรียนรู้ที่จะให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และจัดแบ่งสาระหรืองานนั้นในลักษณะ ที่ผู้เรียนแต่ละคนมีส่วนร่วมในการช่วยกลุ่มปะทะพิ่งพากันในการเรียนรู้

การดำเนินงานในด้านต่างๆ ดังกล่าว เป็นสิ่งที่ครูจำเป็นต้องทำ ในการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือโดยทั่วๆ ไป ซึ่งครูแต่ละคนสามารถคิดวางแผนออกแบบ การเรียนการสอนของตน โดยอาศัยวิธีการและเทคนิคต่างๆ เข้ามาช่วยแบบหลากหลาย แตกต่างกันไป

นอกจากนี้ เดวิด จอห์นสัน (David Johnson, 2002, pp, 31-37) ได้กล่าวถึงวิธีการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือซึ่งมีลำดับขั้นตอนโดนสรุป ดังนี้

1. ครูนำเสนอหัวข้อต่างๆ ที่ต้องศึกษาหรือปัญหาที่ต้องหาคำตอบ
2. จัดนักเรียนเข้ากลุ่มโดยนักเรียนแต่ละคนเลือกหัวข้อที่ต้องศึกษา หรือเลือกปัญหาที่ต้องหาคำตอบหรือแนวทางในการปฏิบัติ

3. นักเรียนและครูสร้างข้อตกลงร่วมกัน กำหนดขอบเขตของเวลา ในการสร้างชิ้นงาน และการนำเสนอผลงาน

4. นักเรียนร่วมกันวางแผน กำหนดจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ กำหนดวิธีการ กำหนดภาระงานที่ต้องทำ กำหนดเป้าหมายของงาน กำหนดขอบเขตของ การสืบค้นข้อมูล ระดมสมองในการหาข้อมูล เรียบเรียงข้อมูล จัดระบบในการนำเสนอ ผลงานแบ่งงาน และมอบหมายให้แต่ละคนไปทำในส่วนที่ตนเองรับผิดชอบ เมื่อทุก คนทำงานที่ตนเองรับผิดชอบในระยะเวลาที่กลุ่มได้กำหนดแล้ว หลังจากนั้นจะมีการ

ปรึกษาหารือกัน เพื่อเสนอความคิด อภิปรายโต้แย้ง เสนอแนะและแลกเปลี่ยนความคิด เพื่อให้ได้ข้อสรุปของงาน

5. นำเสนอชิ้นงานที่ร่วมกันสรุปต่อสมาชิกในกลุ่มและต่อชั้นเรียน

6. ประเมินผลการทำงาน ชิ้นงาน ผลงานโดยตนเอง เพื่อนสมาชิกในกลุ่ม เพื่อนสมาชิกในห้องและครู เพื่อสรุปรายงานการศึกษาค้นคว้าต่อไป

สรุปได้ว่า แนวทางในการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ เป็นจัดการเรียนรู้ที่เน้นการร่วมมือในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน กระบวนการกลุ่ม การสร้างข้อตกลงร่วมกัน และบทบาทของสมาชิกในกลุ่ม เพื่อให้การเรียนรู้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี